

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА, ПСИХОЛОГІЇ ТА
ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ, ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

НАУКОВІ ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ
Випуск 10

РІВНІСТЬ У ПРАВІ:

ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА І СУЧАСНІСТЬ

*МАТЕРІАЛИ ДЕСЯТОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ*

www.lp.edu.ua/idp/zbirnyky-naukovyh-internet-konferenciy-kafedry

6 ГРУДНЯ 2019 Р.

ЛЬВІВ – 2019

УДК 314. 151: 34 (091) (063)

Схвалено і рекомендовано до друку кафедрою теорії, історії та філософії права (ТФП)
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти (ІНПО)
Національного університету «Львівська політехніка» (протокол № 7 від 25 листопада 2019 р.).

Адреса оргкомітету:

79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3, кім. 333

тел. 067-9.22.33.58

E-mail: i.terlyuk2406@gmail.com

Рівність у праві: історична ретроспектива і сучасність:

матеріали Десятої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції /
Наук. інтернет-конференції. Вип. 10 / Терлюк І.Я. (укладач) /
ІНПО НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2019. 208 с.

У збірнику вміщено оприлюднені на інтернет-сторінці **www.lp.edu.ua/idp/zbirnyky-naukovyh-internet-konferencyi-kafedry** матеріали повідомлень учасників Всеукраїнської наукової інтернет-конференції, проведеної **6 грудня 2019 року** за ініціативою кафедри теорії, історії та філософії права ІНПО (Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти) НУ «Львівська політехніка».

Матеріали друкуються у редакції авторів.

Повну відповідальність за достовірність, оригінальність, відповідність діючому законодавству та коректність висновків поданих матеріалів несуть автори, а також їх наукові керівники (у випадку студентів, аспірантів, здобувачів).

Оргкомітет не завжди поділяє думки учасників (авторів).

Усі права захищені.

***При будь-якому використанні матеріалів конференції
посилання на джерело є обов'язковим.***

ISBN 978-966-397-288-2-10

© Кафедра теорії, історії та філософії права
ІНПО НУ «Львівська політехніка»,
автори публікацій, 2019 р.

РІВНІСТЬ І НЕРІВНІСТЬ У ПРАВІ – УЧОРА, СЬОГОДНІ, ЗАВТРА : СПРОБА ОСМИСЛЕННЯ

Право станово-кастових суспільств – це завжди право-привілей, безвідносно, йдеться про азіатський спосіб виробництва, розвинуту рабовласницьку демократію чи феодалні монархії. Більшими правами наділені зазвичай ті, хто дотичний до влади в трьох вимірах : ідеологічному (жерці, монополія на сакральні «знання»), силовому (військові та поліцейські, монополія на зброю) та безпосередньо чиновницька каста (монополія на виконавчу владу). У програшному (дискримінованому) становищі опиняються ті, хто не може самостійно постояти за себе : раби (державні (ілоти) і приватні, в тому числі й боргові) та слуги, іноземці (метеки, перегріни), іновірці та – у колоніях – «нецивілізовані» тубільці (індіанці Північної та Південної Америки, російські «іногородці» тощо).

У дискримінованому становищі перебувають також й жінки і діти, навіть якщо йдеться про дружин і потомство особисто вільних підданих (в монархіях) чи громадян (у рабовласницьких демократіях).

Єдиний, відомий історикам права, виняток – Стародавній Єгипет, де дискримінація за гендерною ознакою не фіксується. Однак, історикам відомо, наприклад, що жінка, опинившись на троні фараона, негайно обзаводилася накладною борідкою. Ця деталь неодмінно присутня на скульптурних зображеннях правительок. Разом з тим у царині спадкового права жіноче потомство у Стародавньому Єгипті володіло тими ж правами, що й нащадки чоловічої статі, ініціатором розлучення нарівні з чоловіком могла виступити й жінка.

Натомість у Вавилоні за Законами Хаммурапі підданий (воїн чи платник державних податків) не міг потрапити у боргове рабство особисто, за його борги тимчасовою втратою свободи (до трьох років боргового рабства) розплачувалися «підлегли» члени родини. Зокрема, В.І. Авдєєв висловлює думку, що : «Документи вавилонської і наступної касситської епохи вказують на частий продаж дітей в рабство. В одному з документів навіть говориться про те, що якийсь Шамаш-Дайан продав на сплату свого боргу кредитору усіх членів своєї сім'ї та належних йому рабів і рабинь. Таким чином, батько і чоловік були природженими рабовласниками усіх членів своєї родини [1].

Не було у Стародавньому Вавилоні й рівності між вільними – авілум (мужі) та мушкенум (покірні), які користувалися різним об'ємом прав, різною була й їхня відповідальність перед законом. Приміром, статті 196, 197 та 200 Кодексу Хаммурапі встановлювала принцип таліону у відносинах між рівними мужами-авілум – око за око, зламана кістка за кістку, вибитий зуб за зуб. Натомість інші статті (198, 199, 201) за членоушкодження, завдані мужем-авілум покірному-мушкенуму, встановлювала композиції сріблом [2].

У Стародавній Індії жінка постійно перебувала під опікою чоловіка – спершу батька, потім чоловіка, а удова – дорослих синів. Про станово-кастовий поділ Стародавньої Індії списані томи літератури, навіть найповажніший вайсья чи тим більше шудра не міг жодною мірою зрівнятися з малолітнім чи засудженим за злочини до ганьби й приниження брахманом.

Рабовласницькі демократії ставали демократіями у певному розумінні вимушено. Громадяни родовиті й неродовиті, бідні і багаті, міські і сільські або вивчали «табличку ділення», або самі ставали товаром на рабовласницькому ринку – після військової поразки в протистоянні з більш просунутими сусідами. Шлях до рівності був більш чи менш тривалим, але завжди непростим. Так, Афіни пройшли тернисту путь від аристократії, започаткованої реформами Тесея ще у IX столітті до н.е., до тімократії Солон (594 р. до н.е.), і лише століття згодом – через реформи Клісфена і Ефіальта – до «класичної» демократії доби Перікла. Проте поширювалася ця рабовласницька демократія лише на повноправних громадян; раби, вільновідпущеники, іноземці-метеки мали обмежене коло прав, або були позбавлені їх взагалі (раби).

Втім, навіть на піці рабовласницької демократії у Афінах правове становище жінки було суттєво нижчим від чоловіка-громадянина. Жінки не могли займати державні посади, не допускалися до служби у війську (а відтак і поділу військової здобичі), до адвокатської практики, викладання у академіях та гімназіях тощо.

Піраміда нерівності в праві фізичних осіб була доведена до досконалості у Стародавньому Римі. Кожний індивід володів одним, двома чи трьома статусами (свободи, громадянства, сімейним), або не володів жодним (раб).

Усіма трьома статусами володіли лише т.зв. *pater familias*'и – глави сімейств. Такий громадянин у галузі прав політичних міг служити у регулярних римських легіонах (це давало можливість отримання частки військової здобичі та спроможність до евентуальної політичної кар'єри); брати участь у народних зборах (куріатних, трибутних та центуріатних) і тим самим приймати закони, обирати посадових осіб та здійснювати

процедуру усиновлення; балотуватися на державні посади – після відбуття 10-ти військових кампаній на коні або 20-ти – у пішому строю. Його цивільні права охоплювали: *ius connubii*, право на законний римський шлюб, діти від якого потрапляли у батьківську владу та автоматично отримували римське громадянство, та *ius commercii* – право комерції, тобто набувати майно для себе та вступати в усі дозволені цивільним правом угоди з такими ж батьками сімейств (чи юридичними особами), отримуючи позовний захист у разі виникнення суперечностей з контрагентом.

Натомість уже «підвладні» *pater familias*'а, батька сімейства, включаючи й його не еманципованих синів, були позбавлені цього самого *ius commercii*. Усе, що перебувало у їхньому володінні (окрім доходів від державної служби) вважалося батьківським пекулієм, а усе майно, що ними набувалося, – нетайно переходило де-юре у власність батька.

Знало римське право і різні ступені приниження честі для громадян – інтестабіліс, турпітудо, інфамія, які були довічними. Політичні та громадянські права таких осіб суттєво обмежувалися.

Особи, позбавлені статусу громадянства, в свою чергу поділялися на латинів (л. ветерес, л. колоніарії та т.зв. л. Юніана), перегрінів (іноземців) та т.зв. дедітицій (представники народів і племен, які здалися на милість римського переможця). Зрозуміло, з різним об'ємом прав.

Раби були абсолютно безправними і прирівнювалися до «інструментум вокале» – наділеного мовою інструменту, нарівні з «інструментом семівокале» (тобто мукаючого) та «інструментрум» німого (штучні знаряддя праці). Раба можна було купити чи продати, піддати фізичному покаранню, здати у винайм у публічний будинок чи на важкі фізичні роботи, зрештою, стратити за вироком домашнього суду [3].

Обмеженими у політичних та цивільних правах у Стародавньому Римі залишалися жінки. Їх традиційно не допускали до певних видів зайнятості: військової справи, адвокатської практики, банківської діяльності тощо.

У феодальному суспільстві правова нерівність різних верств населення фіксується уже в ранніх правових пам'ятках, як-от Салічній правді (держава франків, рубіж V–VI ст. ст.). Життя раба оцінене у 35 солідів, римського громадянина у 62,5 чи 100 (якщо йдеться про землевласника) солідів вергельду (Титул XLІ). Натомість пересічний франк обходився роду убивці у 200 солідів, а життя єпископа чи королівського дружинника виливалося у астрономічні суми (титули LIV і LV) [4].

Не було тут й гендерної рівності. За жінку-дружину родина чоловіка сплачувала викуп, у разі його смерті ця «придбана» дружина залишалася зі свекром.

У розвинутому феодальному суспільстві різним об'ємом прав володіли залежні (кріпаки) та особисто вільні особи. Останні в свою чергу, поділялися на дворянство, духовенство та т. зв. третій стан (вільне населення міст) і особисто вільне селянство. Об'єм прав дворянства і духовенства був значно ширшим, зокрема, перших два стани не платили прямі податки, офіцерські посади в збройних силах могли займати лише представники дворянства тощо. Натомість т. зв. третій стан ніс на собі основний тягар прямих і непрямих податків.

Незважаючи на очевидну, кричущу несправедливість розподілу прав і обов'язків у всіх станово-кастових суспільствах, сама нерівність в праві мала, на нашу думку, прогресивне значення. Тогочасне суспільство могло зберегти рівність у праві в одному-єдиному випадку – повернувшись до первісного комунізму, що панував у т. зв. людському стаді.

Правова нерівність різних груп населення стимулювала розвиток держави і права. Привілейовані групи (державні чиновники, військові, жерці, духовенство тощо) отримували необхідні матеріальні засоби та інструменти для своєї професійної діяльності, не обмеженої турботами про щоденне виживання. Такий привілейований громадянин (в демократіях) чи підданий (в монархіях та тираніях) цінував свій статус і намагався його не втратити – відтак з певною острогою ставився до проявів казнокрадства і корупції, не кажучи уже про замах на державну зраду. Дати їм рівний статус з загалом, «черню, посадити на «голу зарплату», позбавлену флеру привілеїв, заставити платити податки нарівні з усіма, означало декласувати цю сповнену внутрішніх протиріч, ще загалом мало чисельну (у Франції напередодні Великої буржуазної революції з 26 мільйонів населення дворянство та духовенство становили близько 1 % – 140 тисяч та 130 тисяч відповідно [5]) та не надто освічену еліту. Тобто – держава у цьому випадку втрачала стрижень з найбільш активних своїх членів, які б негайно пішли в опозицію чи ударилися б у сепаратизм.

Утім, як відомо, кожна медаль має і оборотну сторону. Правова нерівність важко сприймалася непривілейованими верствами суспільства. Окрім того у критичні моменти політичного розвитку загрожувала збереженню та самому існуванню звичних форм держави і права (французька Фронда, Семибоярщина в Московському царстві, шляхетські конфедерації на останньому етапі існування першої Речі Посполитої).

Розвиток продуктивних сил і пов'язаних з ними суспільних відносин породив запит на нову, тепер уже буржуазну, державу і право. Однак, утвердження всезагальної громадянської рівності у праві суттєво відставало від еволюції суспільного ладу.

Нерівність у праві, передусім у активному та пасивному виборчому праві, фіксують англійське «Знаряддя управління» (перша і остання Конституція Англії 1653 р.), французькі Конституції 13 вересня 1791р. та 1795 р., прусська Конституція 1850 р., конституційні акти Австро-Угорщини та Російської імперії початку ХХ ст. тощо. Зрештою, надання виборчих прав жінкам, рівного з чоловічим, розтягнулося у часі навіть у «передових» європейських країнах аж до Другої світової війни (Франція).

Останній оплот гендерної нерівності (де-юре, але не де-факто) упав аж у 2019 р., коли у Саудівській Аравії жінкам дозволили самотійно сідати за руль автомобіля.

І настало повне благоденство, ой, епоха повної рівності у праві — представників усіх рас і народностей, чоловіків і жінок, багатих і бідних, знатних і незнатних, чиновників і простолюду, представників сексуальних меншин і «натуралів» і т. д. і т. п.?

Де-юре — «майже» так, де-факто — ні, без усяких «майже».

Ілюстрацією може слугувати Україна. Де-юре усі її громадяни рівні у правах. Але чоловіки обтяжені військовою повинністю (її встановлює Стаття 65 Конституції), яка не поширюється на жінок. У разі відмови узяти в руки зброю (скажімо, з релігійних міркувань) чоловік зобов'язаний відбутися альтернативну цивільну службу. Жінці це не загрожує. Роботодавцю практично неможливо звільнити з роботи вагітну жінку, а от чоловіка вагітної дружини, який не менше за неї чекає поповнення у сім'ї і пов'язаних з цим витрат, звільнити можна на загальних підставах.

Що ж стосується таких конституційних прав, як право на достатній життєвий рівень (Стаття 48 Конституції) охорону здоров'я (49) житло (47) [6] та ін. декларованих прав, то найкраще спитати про це корінних мешканців циганського табору.

Втім і у західних демократіях далеко не усі проголошені права громадян, які становлять саму основу рівності у праві, дотримані. Один з яскравіших прикладів — ще у 1789 (1791 р.) р. 6-та поправка до Конституції США гарантувала право звинуваченого у карному злочині на адвокатську допомогу [7]; однак успішна реалізація цієї поправки досі залежить від товщини гаманця обвинуваченого.

Інша сторона медалі — преференції для представників різного роду меншостей, які де-факто створюють нерівність у праві — тепер уже на користь цих самих меншостей. Американці жартують, що у їхній країні найкраще живеться одноногій багатодітній розведений афроамериканці-лесбі, яка — за законами держави і окремих штатів — отримує усі мислимі і немислимі виплати й допомоги з бюджету та користується усіма формами соціального захисту.

Попри жарти, раніше дискриміновані та / чи переслідувані меншини повною мірою користаються усіма благами розвинутих демократій.

З останніх повідомлень світової преси. У Великобританії суддя відмовив емігранту з Південно-Східної Азії, який емігрував за квотою сексуальних меншин, у тому, що він дійсно гомосексуаліст і заслуговує на підтримку англійських властей, – на підставі надто маскулінної, на думку судді, поведінки уявного чи дійсного «гея».

З'ясовувати його сексуальну орієнтацію не наша компетенція, ми лише констатуємо, що ідея рівності в праві досягла свого апогею і негайно вступив у дію закон заперечення заперечення.

На дискримінованих у праві перетворилися «натурали», бездітні чоловіки і жінки дітородного віку (сумнозвісне «піцькове» – податок на бездітних в колишньому Союзі РСР), віруючі традиційних конфесій (в країнах Західної Європи, наприклад, ФРН вони сплачують особливий церковний податок), корінне населення держав «Старої Європи», вимушене своїм коштом утримувати численних біженців – реальних і не дуже, тощо.

Першим спробував поставити заслон такого роду «рівності у праві» сумновідомий Адольф Гітлер. У «Майн кампф» він виклав ідею поділу мешканців держави, майбутнього Третього Райху, на «громадян» та «підданих». Якоюсь мірою це було повернення до ідей раннього етапу Великої французької революції, а саме – «Декларації прав людини і громадянина».

Свідомий громадянин держави, сумлінний платник податків, патріот, завжди готовий захищати цю державу зі зброєю в руках та слухняно виконувати громадські обов'язки і повинності, справедливо має користуватися ширшим обсягом прав, ніж той, хто має намір безвіддатно черпати блага від держави проживання з її казни.

Травень 1945 р. поставив хрест на цих – дійсно чи нібито – антигуманних ідеях. Наполягати на тому, що вони містять якесь раціональне зерно, сьогодні не модно, та й небезпечно. Принаймні, автор цих рядків такого наміру не має.

У заголовку тез міститься й слово «майбутнє», в розумінні – майбутнє ідеї рівності громадянських прав усіх представників людської спільноти.

Дотримуюся думки, що зійти з цього магістрального шляху людство уже не зможе – хіба у разі якогось світового катаклізму, співставимого за своїми наслідками з Другою світовою війною.

Яким бачиться майбутнє ідеї рівності в праві автору цих рядків? Не претендуючи на істину в останній інстанції, вважаю, що омріяна людством – з часів Стародавньої Греції та Риму – **ідея правової рівності індивідів має сенс (і, відповідно, майбутнє) лише за умови, що працюватиме на**

суспільний, політичний, культурний та економічний прогрес людства. Якщо ж вона почне суттєво гальмувати цей поступ (а вона таки подекуди уже його гальмує), світова громадська думка визнає її хибність. Приблизно так, як наприкінці ХХ ст. населення держав Східної Європи визнало хибність «класичного» марксизму та його ленінсько-сталінських інсинуацій.

І ще один важливий нюанс. З утвердженням інтернаціоналізму, суспільної толерантності, віротерпимості, загальним визнанням представників ЛГБТ-спільноти повноправними членами суспільства тощо відпаде потреба у преференціях «одноногим багатодітним розведеним афроамериканкам-лесбі» і для усіх представників людства настане ера дійсної рівності у праві.

Література

1. Авдиев В.И. История Древнего Востока. М., 1945, С. 34 – 35.
2. Никифорак М.В., Максимюк О.Д. Історія держави і права зарубіжних країн. Практикум. Чернівці : Зелена Буковина, 2012. С. 25
3. Макаруч В.С. Основи римського приватного права : навч. посібник. К.: Атіка, Х.: Право, 2017. С. 41 – 62
4. Никифорак М.В. Максимюк О.Д. Зазнач. праця. С. 72, 75
5. Макаруч В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник. К.:Атіка, Х.: Право, 2019. С. 197.
6. Конституція України (офіційний текст). К. Видавець Паливода А.В., 2018. С. 22, 17–18
7. Никифорак М.В. Максимюк О.Д. Зазнач. праця. С. 276.

ЧАСТИНА І.

Рівність у праві: політико-правові питання історії та сучасності

Тарас АНДРУСЯК
andrusiak@bigmir.net

ЗАПЕРЕЧЕННЯ РІВНОСТІ У ПРАВІ – ОСНОВА РАДЯНСЬКОЇ КОМУНО-ТОТАЛІТАРНОЇ СИСТЕМИ

Якщо основою рівності у праві є ідея рівності всіх людей, без огляду на їхній соціальний та майновий стан, національну, релігійну, статеву та будь-яку іншу приналежність, яка з'явилась та утверджувалась в протистоянні станово-династичному принципу Середньовіччя та його продовження, то комуністична ідеологія, поява якої, була обумовлена майновою диференціацією, яка виникла в процесі науково-технічного розвитку, одразу ж заперечила цю ідею, стверджуючи вищість і визначальну роль в суспільстві пролетаріату, заперечуючи це тим, хто створив місця праці, які його породжували. В імперіях, які зберігались на збереженні династично-спадкового принципу влади, це набувало різних форм.

В Російській імперії, після її розпаду, всі поневолені нею народи створювали власні національні держави. Тільки на етнічних землях російського народу такої держави не творилось, а вся боротьба йшла між тими, хто намагався зберегти монархію, і тими, хто, з огляду на її віджилий та гальмівний для суспільства характер, прагнув її усунення. Саме тому, від початків формування радянської системи відкидався та заперечувався принцип рівності в праві, якого позбавлялись всі представники експлуататорських класів. Подальше існування системи показало, що збереження всієї території Російської імперії можливе тільки за умови збереження та поєднання з комуністичною ідеологією російського шовіністичного імперіалізму, бо, крім російського народу, всі інші народи,

які були під владою російського імператора прагнули вільного і самостійного життя у власних національних державах. Саме тому, лідери радянської системи, серед яких практично немає етнічних росіян, підтримували та культивували російський шовінізм. Їхня політика була спрямована на знищення національної культури і створення «вільного від буржуазних націоналістичних пережитків» народу, який зможе забезпечувати та підтримувати поступову перемогу комуністичних революцій у всіх країнах. Заперечення будь-якого прояву рівності у праві було обумовлено перетворенням посади партійного та державного лідера у по життєву посаду однієї людини, якою став Сталін. Це робилось шляхом повного фізичного знищення депутатів найвищого партійного органу правлячої партії, яким був з'їзд. Друга світова війна, перемогти в якій анти людську нацистську систему зміг тільки увесь світ, показала неефективність і нежиттєздатність радянської системи, яка здобула перемогу ціною неймовірних, найбільших серед інших народів задіяних у війні втрат українського та білоруського народів. Це обумовило те, що формальні республіки цих народів стали одними з засновниць ООН. Відомий тост Сталіна, в якому він підкреслив особливу роль та значення російського народів, спричинив утвердження ідеї «трьох братніх народів», де відкинувши ідею рівності, створена ідея «старшого брата». Історія СРСР набула особливо абсурдних форм, стверджуючи жорстокість, абсурдність та анти людськість всіх правителів Російської імперії, яка поєднувалась з «багатовіковим» прагненням білоруського та українського народів потрапити під їх вплив об'єднавшись «зі старшим братом».

Смерть Сталіна на гостре прагнення поневолених «після визволення» європейських народів звільнитись від нав'язаного їм будівництва радянського комунізму, привели до піднесення шовіністичного російського імперіалізму, який перетворився у формування «нової історичної спільноти», яким став радянський народ з єдиною російською мовою та єдиною радянською соціалістичною культурою. Саме з цією метою починається жахлива хвиля русифікації та боротьби з «буржуазним націоналізмом» всіх радянським народів, які мали стати непомітною, складовою частиною радянського народу. Мова науки, освіти, партійних органів, армії, правоохоронних органів та місць позбавлення волі у всьому СРСР стає російська мова. Скерування та переведення на роботу з однієї союзної республіки в іншу, виключала та унеможлиблювала вивчення національної мови республіки, і робила російську, в багатьох випадках, єдиною та безальтернативною мовою спілкування. Це виключало рівність в правах та можливостях, робило російськомовне населення привілейованою частиною. Ця радянська абсурдність знайшла своє продовження та закріплення в чинній Конституції України та боротьбі

проти української мови, яка триває та продовжується з 1991 р. до сьогодні. Дивно, парадоксально є те, що чинна Конституція України є навіть більш реакційна, ніж Конституція УРСР, яка в ст. 73 закріплює, що «Державною мовою України є українська мова. Україна забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя. В роботі державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях проживання більшості громадян інших національностей, можуть використовуватися поряд з державною мовою і інші національні мови». А в чинній Конституції України, яка прийнята після «Акту проголошення незалежності», в ст. 10 закріплено «в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України», тобто крім російської мови інші мови національних меншин не є рівні з російською, тому не вартують згадки в Конституції. Відповідний закон спрямований проти української мови в Україні їх перерахує, а деякі народні депутати можуть навіть вимагати у ВРУ перекладача з української на російську, бо вони ігнорували і Конституцію УРСР 1978 р., і ігнорують чинну Конституцію України, і хочуть зберегти і відновити в Україні радянську комуністично-тоталітарну систему.

Олександра БЕЛІЧЕНКО
beli.alexandra14@gmail.com

ПОГЛЯДИ ЯРОСЛАВА ПАДОХА НА ПРАВОВУ РІВНІСТЬ В ГЕНЕЗІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЦЕСУАЛІСТИКИ

Важливим внеском у розвиток української правової думки були наукові розробки Ярослава Падеха. З-під його пера вийшла низка наукових розробок, присвячених генезі української процесуалістики, зокрема: «Грунтовий процес Гетьманщини XVII-XVIII ст.» (1938), «Міські суди на Україні після 1648 р.» (1948), «Давнє українське судове право (Конспект викладів)» (1949), «Нарис історії українського кримінального права» (1951), «Проблема приватноправового характеру процесу» (1977), «Суди й судовий процес старої України» (1990).

Він розрізняв два поняття судового устрою - «судівництво» та «судочинство». Я. Падех вважав, що останнє – це ніщо інше, як порядок, за яким проводяться судові дії (процес), спрямовані на встановлення прав осіб, їх охорону та здійснення [2, с. 9]. Вчений встановив, що на етапах розвитку українського судочинства в періоди Київської Русі, Литовсько-Руської держави та Гетьманщини, по-різному дотримувалися принципи правової рівності в судочинстві.

Я. Падох констатував, що судовий процес княжої доби був приватно-правовим до реформи князя Володимира Великого та мав змагальний характер, що полягав у боротьбі двох конкуруючих сторін, які володіли процесуальною рівністю [3, с. 405]. Процесуальними сторонами в той час могли виступати як фізичні, так і правні сторони (церква, верв), вони називалися «позивачами». Дуже часто одним з учасників суду могли бути рід, сім'я (поток і розграбування) або ж ціла громада (вира). Тогочасне право надавало сторонам рівний обов'язок доводити свою правоту. Причому сторони мали право розпоряджатися своїми процесуальними та матеріальними правами як забажають, що надавало умови для справедливого змагання в суді. Статевої і класової нерівності тоді не існувало, лише жінкам не можна було свідчити у суді, закупи також частково були обмежені у праві свідчити [2, с.42]. Ідея рівності розповсюджувалась також і на невольне населення: напіввільні закупи були зрівняні у правах з вільними, а холопи охоронялися від надмірного свавілля своїх панів. Жодна зі сторін не мала процесуальних переваг.

Я. Падох аргументував, що у добу України-Руси, незважаючи на соціальну нерівність, усі представники суспільних класів були рівні перед законом та судом, лише існували деякі винятки, які могли стосуватись державних службовців та державного скарбу, але це не свідчило про становий поділ у державі, а швидше про потребу захисту державних інтересів (повага до державної влади) [5, с. 32]. Наприклад, за голову княжого мужа лише як публічну кару (вергельд) винні сплачували у подвійному розмірі, проте приватне відшкодування родині (головщина) за голову вбитого мало однаковий розмір для усіх без винятку [4, с. 13].

Я. Падох стверджував, що Литовсько-Руська доба характеризувалася поверненням судового процесу до приватно-правового характеру, норми цивільного права та процесу міцно поєднувалися з кримінальними. Сам процес точно вже був встановлений законом і судити повинні були усіх без винятку громадян та чужинців, окрім невольників та «винятих з-під права» – «вічно виволані». Сторони в цивільному процесі називались отпорною та поведовою (позовник), а в кримінальному – жалобна та обваловані сторони [2, с. 49]. Ідея правової рівності замінюється на принципи станової нерівності внаслідок того, що українські землі потрапили під владу Великого Князівства Литовського [4, с. 29]. Ця нерівність особливо відчутна у доказових нормах: доказ шляхтича (був він стороною чи свідком) завжди вважався більш вартісним на відміну від зізнань нешляхтича. Для покарання шляхтича за вбивство смертю потрібно було надати в суд докази шістьох свідків, з яких двоє обов'язково повинні були бути шляхтичами, а четверо - посполитими. Проте вбивця-шляхтич для свого захисту повинен був лише

заприсягнутись у невинності та привести двох свідків. Службова залежність сторін відігравала в той час теж важливу роль, адже шляхтич, що перебував на службі в іншого, був обмежений у свої процесуальних правах [2, с. 48].

Вчений відзначав, що суб'єктом злочину в литовську добу були осудні особи з 14 років, згодом із 16, проте злочинці з нижчих верств, на жаль, каралися набагато суворіше від шляхти. Причому невольні люди вважалися річчю, тому не могли бути суб'єктом злочину. Чужинці не обмежувалися у своїх процесуальних правах, як і у попередню добу [4, с. 34]. Якщо під час судового процесу докази двох сторін визнавалися рівними, то за правилом тоді докази використовували на користь обвинуваченого [2, с. 47].

Правознавець, досліджуючи правову систему доби Гетьманщини, вказує на встановлення власне українського судового процесу, адже перший період цієї доби характеризувався відступом від литовсько-руських та польських засад та застосуванням звичаєвого права та судової практики, проте другий період розвитку зазнав повернення до попередніх ідей та значного впливу російського законодавства [4, с. 57]. Основною ознакою тогочасного процесу була його єдність для всіх верств населення та майже всіх судів. Обвинувач називався істцем чи жалобливою стороною, а обвинувачений в свою чергу – одвітчиком чи обвалованою стороною. Сторони в суді були рівними. Учасниками судового процесу не могли виступати невольники, обезчещені та ви клятві церквою. Цікавим було те, що жінка не могла самотійно виступати в процесі: її репрезентував батько, якщо вона була незаміжньою, заміжню – чоловік, а от вдова мала право представляти свої інтереси в суді самотійно, а також і своїх дітей [6, с. 37]. Були і такі категорії населення, що не мали права брати участь в процесі особисто (неповнолітні – чоловіки до 18 років, жінки до 14, психічно хворі, марнотратці та сліпі, глухі, німі). Представником підданих в суді був пан, якщо справи не вирішувались у панському суді [2, с. 73]. Існувала певна диференціація в залежності від соціального статусу особи: так особі, котра належала до козачого стану, сплачувався більший штраф за порушення честі, ніж селянина чи міщанина.

Значним поступом у розвитку ідеї процесуальної рівності стало те, що пан за вбивство невольника відповідав вже як за звичайне вбивство - смертю. На той час юридично залежні особи ще не були повністю звільнені від влади пана, проте розгляд кримінальних справ вже не відносився до компетенції доменіальних судів. Ще одним виявом демократичності тогочасної доби було те, що шляхті та козацтву (представникам вищого стану) тепер дозволялося займатись ремісничою, купецькою чи банківською справами без втрати свого військового звання [4, с. 60-61].

З урахуванням викладеного можна зробити висновок про те, що Я. Падох доводить у своїх напрацюваннях про правову рівність в генезі українського процесуального права, починаючи із законодавчих актів Київської Русі. Законодавець вже на тому примітивному етапі розвитку юридичної думки усвідомлював, що учасники судового процесу повинні бути рівноправними. Рівність учасників судового процесу в Литовсько-Руську добу вчений доводить через саму процедуру судочинства, яке здійснювалося гласно, відкрито та прозоро. Дослідник історії українського права не оминув увагою і процесуальне законодавство доби Гетьманщини, яке теж передбачало правову рівність сторін в судочинстві.

Важливо, що на сьогодні рівність у праві є одним з фундаментальних принципів конституційного статусу людини і громадянина, сутність якого полягає у вимозі однакового становища усіх людей перед законом, в тому числі і у судовому процесі. Проте, як бачимо, не завжди правосуддя в Україні здійснювалося на засадах рівності всіх учасників процесу, адже це залежало від історичної доби, соціального та майнового стану сторін тощо.

Література

1. Падох Ярослав. Давнє українське судове право (Конспект викладів). Накладом Референтури Студій і Культурно-Суспільних Справ - Центрального Союзу Українського Студентства. Мюнхен – Париж, 1949. 49 с.
2. Падох Ярослав. Суди й судовий процес старої України. *Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка*. Том 209. Історично-Філософічна Секція: Правнича комісія. Ч. 5. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто-Львів, 1990. 128 с.
3. Стецюк Б.Р. Функціонування судового процесу в Київській Русі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 405-411
4. Падох Я. Нарис історії українського кримінального права. *Бібліотека Українознавства Наукового Товариства ім. Т. Шевченка* Ч.1. Мюнхен: Видавництво «Молоде Життя», 1951. 133 с.
5. Кудін С.В. Розробка ідей гуманності та демократизму у кримінальному праві Київської Русі у працях Я. Падоха. *Вісник Академії адвокатури України*. К.: Видавничий центр Академії адвокатури України, 2006. Вип.6. С.28-36.
6. Журавель М.В. Основні риси та принципи судового процесу в Гетьманщині другої половини XVII століття. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 1. С. 33-40.

ПРИНЦИП РІВНОСТІ ЯК РЕГУЛЯТОР НОВИХ ГАЛУЗЕЙ СИСТЕМИ ПРАВА: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА РЕФЛЕКСІЯ

Значний обсяг наукової інформації, диференціація галузевих знань вимагає теоретичного осмислення, уточнення, системного впорядкування понятійно-категоріального апарату, відповідного узгодження інструментарію наукового пізнання, шляхом формалізації наукових знань, що передбачає формування нових категорій, уточнення існуючих, творчого переосмислення тих понять, які вже не відповідають реаліям сучасного розвитку юридичної науки.

Однією із властивостей принципів права є їх динамічність, мінливість. О.В. Скурко підкреслює, що принципи права мають властивість змінюватись відповідно до потреб реалізації суб'єктивних прав та у відповідності зі змінами в об'єктивному праві, надають необхідну рухливість, динамізм застосуванню об'єктивного права, гарантують адекватний захист правовідносин, ефективність правового регулювання, цілісність правової системи [1, с. 12].

Серед принципів права важливе місце належить принципу юридичної рівності, який означає, що до однойменних суб'єктів не можуть застосовуватися будь-які розрізнення, винятки, обмеження чи переваги з огляду на певні їх властивості. Зміст цього принципу виявляється у рівності прав і свобод; рівності юридичних властивостей, у межах яких суб'єкти права здійснюють свою діяльність; в рівності перед законом і судом [2, с. 27].

Принцип рівності є не тільки одним із фундаментальних конституційних принципів в правовому просторі України, а й визнається міжнародним співтовариством, про що наголошується у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина. Відтак, принцип рівності є одним із загальних принципів права та відображає сутність принципів права в цілому. Даний принцип є сукупністю ідей, положень, основних засад, які зумовлені закономірностями суспільного розвитку, рівнем правової культури, моральними цінностями суспільства, загальносуспільними потребами та інтересами.

У сучасних наукових розвідках формула «презумпції рівності» закріплена у працях І. Берліна, Д. Роуза, Р. Хеара та багатьох інших філософів. Чітке формулювання «презумпції рівності» запропонував І. Берлін. Вчений вважав, що відомій бентамівській формулі: «Кожна людина повинна братися до уваги в якості однієї особи, а не двох» передуює фундаментальне егалітарне твердження: «Якщо відомо, що існує вид людських істот, то звідси випливає, що до всіх членів цього виду, людей,

необхідно ставитися однаково та одноманітно, поки нема достатніх причин не робити цього» [3, с. 302–303].

Розуміння вагомої ролі уявлень щодо фундаментальної етичної рівності для формування нормативно орієнтованих соціологічних концепцій, вимагає знову ж таки звернення до аналізу історичного становлення та ціннісно-нормативної структури означеного поняття. Втім, з метою ґрунтовнішого розуміння природи фундаментальної етичної рівності, слід обрати ідею формальної рівності, яка є визначальним поняттям і в конкретних соціально-політичних егалітарних концепціях, котрі, в свою чергу, виступають методологічним підґрунтям для зміни суспільних відносин. Залежно від сфери застосування та вибору ціннісної основи формальна рівність формує різні структурні моделі рівності. У сфері суспільних відносин формальна рівність виявляється у вимозі однаково ставитися до подібних за своєю структурою ситуацій. Відтак, це унеможливляє свавілля вчинків, вводить певні правила поведінки та створює основу для безумовної послідовності та впорядкованості, а отже, для урегульованості в діяльності індивіда. Визнання етично нейтральної формальної рівності, акцентує А. Гусейнов, є обов'язковою передумовою для будь-якого нормативного мислення. Утім, водночас, формальна рівність не убезпечує від різноманітних проявів нерівного ставлення до людей, якщо його основи закладені в саму структуру нормативного становища [4, с. 100].

Вчений Р. Луцький, досліджуючи розвиток принципу рівності та його відображення у сучасному позитивному праві, пише про три рівні щодо розуміння сутності даного явища. Перший рівень можна відобразити формулою «всі люди рівні перед Богом». Історично це був перший підхід до розуміння проблеми рівності і ґрунтувався на тому, що кожна людина є цінністю і всі люди наділені невід'ємними правами. Другий рівень виражається ідеєю «рівності можливостей». Історична ця ідея виникла в США після заборони рабства. Йдеться про те, що ніхто не має права перешкоджати іншим використовувати будь-які можливості для досягнення своїх особистих цілей. Однак ідею «рівності можливостей» не можна тлумачити буквально, адже люди відрізняються за своїми генетичними та культурними характеристиками тощо. Третій рівень розуміння сутності рівності виражається ідеєю «рівності результатів», тобто всі повинні жити на одному рівні, отримувати однакові доходи і т. і. Таке розуміння рівності, на справедливе переконання дослідника, суперечить ідеї свободи [5, с. 97–98].

Часто у правовій науці поняття «рівність» поєднують з терміном «юридична», очевидно це виходить з його юридичного закріплення. На нашу думку, при вирішенні питання про співвідношення зазначених категорій необхідно мати на увазі наступне. По-перше, слід визнати, що обидві категорії відображають одну й ту ж правову реальність – рівність

людей у сфері права, а по-друге, слід враховувати, що численні спроби розмежування розглянутих понять поки що не увінчалися успіхом. Так, приміром, М. Козюк зауважує, що «юридична рівність відображає близькість до формально-нормативного способу позначення приписів, на відміну від більш широкої категорії правової рівності. Правова рівність виражає певну соціальну реальність, а юридична рівність у конкретній правовій системі може бути реальною і фіктивною. Співвідношення цих двох понять описують і за допомогою філософських категорій належного і суцього, маючи на увазі, що суще – юридична рівність, найчастіше виражається у рівноправності, відповідає, або не відповідає належному» [6, с. 11].

Логіка такого міркування веде до втрати поняттям «принцип правової рівності» своєї предметності, позаяк весь зміст рівності у праві зосереджується в категорії «принцип юридичної рівності», що включає в себе і рівноправність. У цьому випадку поняття «принцип правової рівності» може відображати або ту соціальну реальність, яка обумовлює рівність у праві, або ту сферу реальних суспільних відносин, в якій реалізувалося рівність юридична [7, с. 26-28].

З нашої точки зору, розмежування понять «принцип правової рівності» і «принцип юридичної рівності» має сенс тільки в одному випадку, а саме тоді, коли вводиться категорія «фактична рівність». У цьому випадку «принцип юридичної рівності» і «фактична рівність» виступають парними категоріями, відображаючи принцип правової рівності відповідно у сферах належного (нормативно-правової форми його буття) і суцього, тобто реалізованого. По відношенню до них «принцип правової рівності» набуває статусу родового поняття.

З огляду на це особливої уваги заслуговує визначення Н. Вітрука, в якому головною ознакою принципу правової рівності виступає рівність людей за законом. «Юридична рівність, стверджує дослідник, є ні чим іншим, як рівністю суспільного становища людей за законом» [8, с. 24].

Вітчизняна академік Н. Оніщенко наголошує, що принцип рівності може бути об'єктом вивчення з різних сторін наукового пізнання, під різними кутами зору, залежно від різних форм життєдіяльності людини, зокрема: принцип економічної рівності (рівність розподілу); принцип юридичної рівності (процедурна рівність); принцип рівності прав і можливостей жінок і чоловіків (гендерна рівність); принцип рівності як відсутність будь-якої дискримінації (рівність не залежно від сексуальної орієнтації) тощо [9, с. 5-6].

Таким чином, рівність як правове явище розвинулося до нормативно-юридичних форм, здатних виступити зразками, моделями, правилами можливого, належного або забороненого варіантів поведінки людей. Сутність правової рівності полягає у вимозі однакового становища усіх

людей перед законом. Справжня природа будь-якої держави виявляється саме рівністю прав і свобод кожної людини. Рівність прав і свобод сьогодні є одним з основних принципів конституційного статусу людини і громадянина, показник загальнолюдської культури.

Література

1. Скурко Е. В. Принципы права: монография. Москва: Ось-89, 2008. 192 с.
2. Фулей Т. Загальнолюдські (загально цивілізаційні) принципи права: деякі теоретичні аспекти. *Право України*. 2003. № 7. С. 24–29.
3. Карташов В. Н. Правозащитные системы: понятия, основные типы и принципы. *Российская и европейская правозащитные системы. Соотношение и проблемы гармонизации*: сб. статей. П/ред. В.М. Баранова. Н. Новгород, 2003. С. 14–29.
4. Гусейнов А.А. Золотое правило нравственности. М.: Молодая гвардия, 1988. 271 с.
5. Луцький Р. Розвиток принципу рівності в сучасному позитивному праві. *Принцип рівності у праві: теорія і практика*: монографія. За заг. ред. Н. М. Оніщенко. Київ: Юридична думка, 2014. С. 94–115.
6. Козюк М.Н. Правовое равенство (история и теория вопроса): монография. Волгоград: Изд-во Волгогр. юрид. ин-та МВД России, 1996. 218 с.
7. Киракосян С. А. Развитие социально-философских представлений о равенстве в праве: дисс. канд. юрид. наук: 12.00.03. Краснодар, 2009. 217 с.
8. Витрук Н. В. Правовой статус личности в СССР. Москва: Юрид. лит., 1985. 176 с.
9. Оніщенко Н. М. Принцип рівності у соціальних відносинах. *Принцип рівності у праві: теорія і практика*: монографія. За заг. ред. Н.М. Оніщенко. Київ: Юрид. думка, 2014. С. 5–24.

Христина ВАВРИК
cristinavavryk@gmail.com

ЕКСЦЕС ПРИНЦИПУ СУВЕРЕННОЇ РІВНОСТІ У КОНТЕКСТІ АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ

Юридична рівність держав є основною складовою їхньої міжнародної правосуб'єктності. Суверенна рівність виходить із визнання суверенітету є визначальною рисою, характерною усім державам. Державний суверенітет, унікальний за своїм характером, є основою міжнародних відносин та міжнародного права як особливої системи права, відображає його головну

рису як права рівних суб'єктів: «*par in parem not habet imperium*» («рівний над рівними влади не має»).

Вчений А. Кассезе вважав, що принцип суверенної рівності держав є одним із тих, що має загальну підтримку всієї міжнародної спільноти за будь-яких обставин [1, р. 24]. Н. Уокер акцентує на значимості принципу суверенної рівності держав, яке йому надає ООН протягом усього періоду її діяльності [2, с. 23]. Втім, досвід міждержавних відносин останніх років показав неготовність науки міжнародного права пояснити зухвалі протиправні дії Російської Федерації, зокрема її агресію проти України та зухвале порушення всіх основних принципів міжнародного права, принципу суверенної рівності держав [3, с. 4].

Г. Кельзен вказував, що історично принцип суверенної рівності формувався на основі двох взаємопов'язаних правових начал: поваги суверенітету всіх держав та їхньої рівноправності в міжнародних відносинах [8, с. 34]. О. Буткевич вказує, що принцип суверенної рівності, утвердившись у теорії та як формальний принцип міжнародного права, так і не склав конкуренції фактичній нерівності держав та існуванню їхньої ієрархії (політичної, економічної, воєнної) на практиці [5, с. 268].

Дві основи – повага суверенітету всіх держав і рівноправність держав у міжнародних відносинах – оформилися в загальний принцип у середині ХХ століття [5, с. 223]. Його визнано фундаментальним для сучасних міжнародних відносин, що відображено у формулюванні положення п. 1 ст. 2 Статуту ООН («Організація заснована на принципі суверенної рівності всіх її членів»), а також преамбули, у якій вказано про «рішучість держав знов утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок та в рівність прав великих і малих націй» [6, с. 2–3].

Нормативний зміст принципу розкрито в Декларації принципів міжнародного права 1970 р. Її положеннями передбачено, що суверенною рівністю наділені всі держави, вони мають однакові права й обов'язки та є рівноправними членами міжнародного співтовариства незалежно від відмінностей економічного, соціального, політичного або іншого характеру. Було визначено, що поняття «суверенна рівність» містить такі елементи: 1) держави є юридично рівними; 2) кожна держава користується правами, властивими повному суверенітету; 3) кожна держава зобов'язана поважати правосуб'єктність інших держав; 4) територіальна цілісність і політична незалежність держави є недоторканими (*inviolable*); 5) кожна держава має право вільно обирати й розвивати свої політичні, соціальні, економічні та культурні системи; 6) кожна держава зобов'язана виконувати добросовісно та в повному обсязі свої міжнародні зобов'язання, жити в мирі з іншими державами [3, с. 6].

У Підсумковому документі Всесвітнього саміту ООН 2005 р. держави підтвердили, що рівність є однією зі спільних фундаментальних цінностей (п. 4), та домовилися «підтримувати всі зусилля, спрямовані на забезпечення суверенної рівності всіх держав і поваги їхньої територіальної цілісності та політичної незалежності» (п. 5) [7, с. 2]. Останнє положення було відображено й у преамбулі Глобальної контр терористичної стратегії ООН 2006 р. [8, с. 2].

Аналіз положень міжнародно-правових актів свідчить, що основною спрямованістю принципу суверенної рівності є забезпечення рівноправної участі в міжнародних відносинах усіх держав незалежно від відмінностей економічного, соціального, політичного або іншого характеру. Оскільки держави є рівноправними учасниками міжнародної взаємодії, усі вони володіють принципово однаковими правами й обов'язками.

Держави, дотримуючись принципу суверенної рівності, зобов'язані взаємно визнавати юридичну рівність, укладати збалансовані міжнародні договори, за якими обсяг прав відповідає обсягу покладених на суб'єктів обов'язків, не допускати дискримінації в будь-якій формі. У відносинах між собою держави повинні поважати відмінності в історичному й соціально-політичному розвитку, різноманітність позицій і поглядів, внутрішні закони та адміністративні правила [9, р. 292].

Нормативний зміст принципу суверенної рівності держав у тому вигляді, у якому його закріплено в основних міжнародно-правових актах, передбачає такі права держав: право на юридичну рівність з іншими державами; право на політичну незалежність; користуватися правами, властивими повному суверенітету; право на повагу до територіальної цілісності; вільно обирати й розвивати свою політичну, соціальну, економічну та культурну систему; встановлювати свої закони та адміністративні правила; визначати й вести на власний розсуд відносини з іншими державами відповідно до міжнародного права; самостійно приймати рішення щодо участі в багатосторонніх і двосторонніх міжнародних договорах; самостійно приймати рішення щодо членства або участі в роботі міжнародних організацій; змінювати свої кордони згідно з міжнародним правом мирним шляхом та за взаємною домовленістю; право на участь у заходах із колективної безпеки; право на нейтралітет [3, с. 10].

Важливість принципу суверенної рівності держав цілковито визнається російською доктриною міжнародного права. К. Бекашев зазначає світове співтовариство надало принципам суверенної рівності й поваги державного суверенітету статусу основоположних принципів сучасного міжнародного права [10, с. 913–928]. Офіційні представники Росії також постійно підкреслюють відданість принципу суверенної рівності держав. Дотримання принципу суверенної рівності держав також є одним із базових

міжнародно-правових зобов'язань Російської Федерації перед нашою державою, закріплених положеннями низки міжнародних договорів.

Втім, принцип суверенної рівності держав порушується Росією у відносинах з Україною протягом усіх років міждержавних відносин з 1991 р. Однак військова агресія Російської Федерації проти нашої держави та дії, що її супроводжують, містять ознаки системних порушень усіх основних обов'язків держав щодо принципу суверенної рівності, визначених міжнародно-правовими актами в цій сфері [3, с. 13; 14]:

1) обов'язку поважати правосуб'єктність інших держав, їхню територіальну цілісність і політичну незалежність. Військова агресія Російської Федерації проти України, окупація й анексія Кримського півострова, окупація частини Луганської та Донецької областей спрямовуються не просто проти правосуб'єктності й політичної незалежності, територіальної цілісності нашої держави, а на їхнє знищення та розпад України як держави;

2) обов'язку жити в мирі з іншими державами, який Російська Федерація грубо порушує, неправомірно застосовуючи силу проти нашої держави;

3) обов'язку не перешкоджати державі та не застосовувати засобів тиску на неї під час реалізації державою прав, властивих суверенітету, зокрема, права вільно обирати й розвивати свої політичні, соціальні, економічні та культурні системи, ухвалювати свої закони й адміністративні правила;

4) обов'язку не застосовувати будь-які засоби тиску на державу під час реалізації нею права вільно змінювати свої кордони на основі міжнародного права та за взаємною згодою. Анексія Російською Федерацією Кримського півострова виключає можливість обґрунтування тверджень про дотримання нею цього обов'язку;

5) обов'язку не перешкоджати державі та не застосовувати засоби тиску на неї під час реалізації права визначати й вести на власний розсуд відносини з іншими державами, ухвалювати рішення щодо участі в багатосторонніх і двосторонніх міжнародних договорах, рішення щодо членства або участі в роботі міжнародних організацій. Росією було порушено цей обов'язок низкою дій: військової агресії та окупації частини території України, запровадження влітку 2013 р. обмежень у торгівлі, вчинення подальших заходів політичного й економічного тиску, спрямованих на перешкоджання підписанню та дії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, висунення вимог про надання Україною й державами Північноатлантичного альянсу «гарантій» відмови від вступу нашої держави до цієї організації перешкоджання реалізації міжнародних договорів України з іншими державами, зокрема Угорщиною й Словаччиною, у сфері енергетики;

б) обов'язку виконувати добросовісно та в повному обсязі свої міжнародні зобов'язання.

Усе зазначене виключає будь-яку можливість аргументованості тверджень про дотримання Російською Федерацією щодо України міжнародно-правового принципу суверенної рівності.

Література

1. Cassese A. *International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2001. 568 p.
2. Walker N. *Sovereignty in Transition*. Oxford: Bloomsbury Publishing, 2003. 572 p.
3. Задорожний О. В. Порухення принципу суверенної рівності держав в агресивній війні Росії проти України. *Альманах міжнародного права*. 2015. Вип. 7. С. 3–19.
4. Kelsen H. *Peace Through Law*. New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd., 2000. 356 p.
5. Буткевич О. Історія міжнародного права. Київ: Ліра-К., 2013. 416 с.
6. Charter of The United Nations. San Fransisco, 1945. 20 p.
7. United Nations General Assembly Resolution № 60/1 «2005 World Summit Outcome». United Nations. A/RES/60/1. 2005. P. 4.
8. United Nations General Assembly Resolution № 60/288 «The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy». A/RES/60/288. 2006. P. 2.
9. Tomuschat C. Obligations Arising for States without or against Their Will. *Recueil des cours de l'Académie internationale de la Haye*. 1993. № 4. pp. 195–374.
10. Бекашев К. Принцип уваження государственного суверенитета – основополагающий принцип общего международного права. *Lex Russica*. 2008. № 4. С. 913–928.

Костянтин ВЕРГЕЛЕС,
Павло КУЛІШ,
Тетяна ШКОЛЬНІКОВА
kvergeles@gmail.com

РІВНІСТЬ У ПРАВІ ЯК ОНТОЛОГІЧНА ПЕРЕДУМОВА САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА САМОСТВЕРДЖЕННЯ ЛЮДИНИ У СВІТІ

Рівність у праві поряд з правовою і соціальною рівністю стають об'єктом систематичного філософського, соціально-політичного та правового осмислення у XVII – XVIII ст. (хоча своїм глибинним корінням уходять ще у Давню Грецію та Рим). Саме в цей час формується концепція "природного права" як права (даності), що випливає із самої біологічної природи людини, належить їй за правом народження і тому не може

обмежуватись, відторгатися чи відчужуватися ні державою, ні суспільством ні іншою людиною, а тим паче приноситься у жертву будь-яким політичним інтересам чи індивідуальним амбіціям. Основу природного права і складає "рівність у праві" людини щодо будь-чого - на життя, власну свободу, правову та соціальну рівність, власну самоідентичність та власне самоствердження тощо.

Терміни "самоідентичність" та "самоствердження" увійшли до змісту філософського, психологічного, антропологічного, правового та інших дискурсів приблизно у другій половині 70-років XX ст. Їх входження до наративів вище зазначених дискурсів пов'язують з іменем відомого дослідника Е. Еріксона. Вперше у філософському аспекті проблематика самоідентичності та самоствердження розроблялася Дж. Мідом і Ч.Кулі. І хоча ці два дослідники безпосередньо ще не вживали зазначені терміни, а використовували поняття "самість", їх ідеї постали ґрунтом для символічного інтеракціонізму, в якому самоідентичність та самоствердження вже розглядаються і як результат соціальної інтеракції, і як фактор, що її обумовлює. Близьким до подібного розуміння самоідентичності та самоствердження є й інший дослідник Е. Гідденс. Об'єктом його дослідження став процес виникнення нових антропологічних, психосоціальних і соціально-правових механізмів особистісної самоідентифікації та самоствердження людини, що формуються під впливом трансформацій сучасних інституцій, які, у свою чергу, трансформують самих себе. Інший відомий дослідник Е. Гофман обґрунтував драматичну модель соціальної взаємодії, де "Я" постає сукупністю соціальних ролей і водночас рефлексією на власні соціальні ролі [1].

В цьому ж ключі німецький філософ К. Ясперс розмірковував про "шифри трансценденції", тобто про ті не сприймані людиною надчуттєві символи які охоплюють зв'язки людського буття, котрі при цьому опосередковано виявляють речі та предмети. Багато написано про знаковість предметів структуралізмом і символічним інтеракціонізмом - все це намітило метафізичний план буттєвості предметності, її включеності у різноманітні зв'язки буття, що не описувалися природничими науками. Така метафізика передбачала різноманітні "пласти" буття: космічний, природний, соціальний, правовий тощо. Якщо філософія зверталася до найширших, найабстрактніших метафізичних планів опису людини, то сама метафізика в цьому аспекті виявилася недооціненою.

Нині істотний вплив на проблему самоідентифікації і самоствердження особистості має й докорінна перебудова соціальної системи у XXI ст. Насамперед, це – втрата людьми об'єктів їх соціальної ідентифікації, розпад їх референтної групи в плані держави та пошуки нових орієнтирів

самоідентифікації та самоствердження – релігійних, національних та ін., що привело до загострення соціальних і релігійних конфліктів, націоналізму і т. п. Події 2016 р. в різних країнах світу підтверджують те, що такі процеси і явища не є характерними для якоїсь певної країни чи регіону - вони мають глобальний характер.

В такий спосіб, проблема самоідентифікації та самоствердження особистості сьогодні стала серцевиною філософсько-антропологічної проблематики. Сучасне філософсько-антропологічне знання є багатообразним і багатоплановим, але головним у ньому залишається людина. Звичайно у межах лише однієї концепції неможливо охопити всю філософсько-антропологічну проблематику, але можливо та необхідно виявити всезагальні засади буття людини в світі глобальних змін, у світі сучасної культури і релігії, репрезентованих у різноманітних формах.

Водночас обговорення проблеми повинно виходити з осмислення базової ідентичності, прояснення природи «Я». Поза цим питанням неможливо сконструювати власне уявлення про світ, про своє місце в ньому та сенс власного буття.

Процес самоідентифікації та самоствердження сучасної людини як пошуку механізму певного очищення змісту власного життя від соціуму, як прагнення очної ставки з самою собою, набуває великої гостроти і в зв'язку з тим, що на цей процес наклала свій відбиток культура модерну і постмодерну - культура у повному сенсі масового суспільства. Панування пересічної людини з набором середніх потреб, людей, що споживають одні й ті самі продукти, слухають одну й ту саму музику, дивляться одні й ті самі кінофільми та ін. - такими є наслідки руху соціуму, які призвели до загострення питання про особистісне самовизначення та самоствердження людини.

В таких умовах проблему самоідентифікації та самоствердження особистості неможливо проаналізувати поза розглядом діалогу між повсякденністю й вічними смислами. Свідомість людини – це не тільки включення у реальність, а й відхід від повсякденності. Людина живе і переживає в межах категорій "свого" соціуму, в якому вона народилася, виховувалася, здобула освіту та ін. Прагнення прожити повсякденність у системі не тільки теперішнього цілого, а й усього метаісторичного Універсуму загострює проблему самоідентифікації та самоствердження людини.

Ідентифікація особистості сьогодні є іншою, ніж у добу Модерну, вона рухається не за політико-правовою, а за культурно-релігійною ідеєю. І культура, і релігія є мовами духу, але розвиток суспільства здійснюється через адаптацію до швидкоплинного часу. А життя соціуму як в Україні, так і у світі змінюється надзвичайно швидко. Осмислювати та спрямовувати

свідомість суспільства, нації, особистості здатні такі сфери, як мистецтво, релігія, освіта тощо, головним функціональним призначенням їх є культурна і особистісна ідентичність.

Розв'язання проблеми самоідентифікації та самоствердження особистості - це піднесення до цінностей як світського, так і релігійного характеру, без відриву від природних і соціальних основ людства, а в світоглядному плані – до цілісного світогляду як філософської основи для взаємодії різноманітних культур і релігій в сучасному суспільстві.

Самоідентифікація та самоствердження особистості є можливою за умови відходу від однозначного, спрощеного розуміння масової культури, до поняття «криза ідентифікації», якщо процес самоідентифікації осмислювати у форматі діалогу між культурою і релігією. Самоідентифікація особистості та її самоствердження в сучасному соціумі буде адекватною, якщо імперативом її розвитку буде сходження до загальнолюдських, культурних цінностей людства на умовах рівності у праві.

Безперечно, проблема самоідентифікації людини - це та проблема, що визначає філософсько-антропологічну проблематику. Більше того, люди, з їх системами комунікаційних зв'язків, діяльністю, релігійними прагненнями репрезентують велику силу для перебудови соціуму.

Кінець XX - перша чверть XXI ст. - це час перебудови соціальної системи, наслідком чого є й криза самоідентифікації сучасної людини. Ця криза має глобальний історичний характер, що породжений цивілізаційними зрушеннями, під якими ми розуміємо наближення людства до певної антропологічної межі, коли всі попередні смисли і прагнення *Homo sapiens* виявилися вичерпаними. У ситуації цивілізаційного зрушення відбувається радикальна соціальна, культурна й релігійна трансформація, яка змінює не тільки біосферу, не тільки світ цінностей, але й засади самоідентифікації, самовизначення та самоствердження людини.

Постмодерн – це нинішній стан соціальної системи, - це стан соціуму, культури й релігії після того, як доба Модерну є завершеною, але ще не сформовані та сформульовані принципи, цінності, ідеали, що могли би постати основою нової доби. Окрім головних характеристик сучасного соціуму – динаміка соціальних систем, глобалізація соціальних процесів, гранична нестабільність соціальних ситуацій та ін., – основною особливістю доби Постмодерну стає проблема самоідентичності людини.

Криза самоідентифікації не означає для особистості катастрофи чи деструкції, а лише точку на її життєвому шляху. Те, що втрачається в цей момент, репрезентує тільки попередні ціннісні відносини з конкретним соціальним, культурним і релігійним оточенням, наявні форми досвіду.

Втрата власної цілісності, насправді – цілісності з середовищем, поновлюється завдяки просторовим і часовим переміщенням, що реалізується за рахунок іманентних сил людини. Сучасна ситуація виявляє формування іншого простору культури в цілому, релігійної зокрема, де нормою постає ”багатоголосся”, а провідним релігійним імперативом – імператив терпимості й діалогу [2, с. 235].

Діалог виступає символічним проявом ”поліпарадигмальності” і основою культури. В аспекті самоідентифікації специфіка релігійної культури визначається духовним актом, який здатний виразити переживання святого, яке присутнє в життєвому просторі віруючої людини. Тобто, в релігійній культурі важливим є почуття благоговіння, яке регулює не тільки поведінку людини, а й її спрямованість; релігійна культура яскраво проявляє цілісність, самодостатність і самовизначеність людини, яка не може бути обмеженою тільки соціально-правовим виміром, а й онтологічним виміром ”рівності у праві”.

Література

1. Малахов В.С. Неудобства с идентичностью. *Вопросы философии*. 1998. № 2. С.43-53.
2. Вергелес К.М. Антропологічні виміри православ'я: методологія дослідження, сутність та смисли: монографія. Вінниця, 2017. 300 с.

Валентин ДАВИДЮК
Vika_Ch07@ukr.net

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ РІВНОСТІ

Визначальною ідеєю держави має стати ідея консолідації нації. Звідси державна політика формування спільної ідентичності громадян України має базуватися на ідеї єдності українського народу. Основні напрями реалізації державної політики щодо консолідації суспільства такі: створення умов для соціокультурного розвитку всіх сегментів суспільства; забезпечення прав та захисту інтересів громадян в усіх сферах життя; підвищення соціальної та актуалізація експертної ролі громадських організацій; реалізація «демократії участі»: посилення ролі громадян у прийнятті державних рішень.

Криза на Сході, мілітаризація маркерів суспільного та духовного життя зумовили гостру необхідність у національній програмі (проекті) консолідації та реінтеграції в український соціум населення Донецької,

Луганської областей, вимушених переселенців, й тих, хто мешкає на тимчасово окупованій території.

Очевидно, що фундаментом політики формування спільної ідентичності громадян має бути визнання мультикультуралізму як принципу поваги до інакшості, недопущення етнократії та політичної селекції за ознаками етнічності. Політико-правова доктрина держави має спрямуватися на розв'язання таких завдань:

- правове гарантування рівності і рівних можливостей усім сегментам соціуму;

- створення важелів загальнонаціональної інтеграції з метою формування сталої загальногромадянської ідентичності [1, с. 80].

Громадянська ідентичність у складних поліетнічних суспільствах (яким й українське суспільство) сприяє їхній консолідації, формуючи необхідні передумови інтеграції у ширші регіональні спільноти. У «рамках інститутів конституційної держави, стверджує іспанський учений Х.М. Росалес, вирішальний чинник, що консолідує національні ідентичності, має не етнонаціональну, а політичну, або ж договірну природу» [2].

Водночас громадянська ідентичність та культура неможливі без артикуляції й інституалізації відмінностей (етнокультурних також) громадян і груп. Простір сумісності (або ж несумісності) етнокультурних (регіональних, мовних, етнічних, релігійних) ідентичностей індивіда й макрорівневої ідентичності спільноти значно залежить від держави, з одного боку, її інституційних характеристик і декларованих цінностей. З іншого боку – формування громадянської ідентичності опосередковується культурними та ціннісними вимірами суспільства, його історичним досвідом, ментальністю. Адже інституції можуть виявитися неефективними, коли суперечитимуть усталеним культурним практикам і традиціям більшості населення. Крім того, спільноти з позитивною громадянською ідентичністю гарантують своїм громадянам (і загалом населенню) не лише широкий спектр політичних і громадянських прав і свобод, а й право на збереження етнічної чи культурної, гендерної й іншої ідентичності. Загалом суспільна практика формування (конструювання) національної та громадянської ідентичності демонструє їхню взаємозалежність. Особливість громадянської ідентичності – поєднуваність її політичних, соціальних та культурних маркерів, тому національна й громадянська ідентичності підсилюють одна одну, формуючи ядро макроідентичності, що опосередковує сприйняття, комунікацію й співпрацю спільноти та держави з Іншими поза її межами [3, с. 99].

Громадянська ідентичність конструюється не стільки об'єктивними чинниками (державна приналежність, історія, територія), скільки потребами розвитку суспільства та громадян – його модернізації, демократизації. Вони формують спільні цілі в майбутньому та здатні нівелювати задля їхньої реалізації розбіжності та відмінності в минулому, що особливо актуально для українського суспільства, роз'єданого більше минулим. Громадянська ідентичність, її конструювання зумовлені не історично, а ставленням суб'єкта до соціальної спільноти, інших громадян. Нівелювання чи зменшення значущих відмінностей між людьми та великими групами людей і відповідно партикулярних настроїв та ідентичностей настає тоді, коли посилюються взаємодії, діалог між ними, оскільки потребує формування спільних правил, кодів комунікації та дискурсів їхньої інтерпретації. Наслідком діалогу та консенсусу в просторі політичної комунікації є цінності конвенційного характеру, інституалізовані в правових та політичних нормах, правилах, які забезпечують рівність соціуму [4, с. 221].

Основою таких взаємодій могли б стати економічні, соціальні чи гуманітарні проекти, котрі формують простір комунікації, взаємозалежності між регіональними спільнотами. Ці проекти могли б «скріпити» українські регіони на засадах спільних раціональних цілей (економічних, соціальних та ін.), нівелюючи історичні, мовні, релігійні, культурні розрізнення, і формуючи новий ідентифікаційний простір. Реалії й події українського політичного життя засвідчують, що консолідація суспільства буде розвиватись радше «знизу» – через комунікацію суб'єктів громадянського суспільства, його самоорганізацію, громадські ініціативи, які формуватимуть горизонтальні зв'язки між громадянами та громадськими організаціями, створюватимуть нові смисли й коди для діалогу між різними групами – регіональними, етнічними, релігійними, мовними, нівелюватимуть конфліктний дискурс, заохочуватимуть до активної громадянської нації [3, с. 101].

Особливості конструювання громадянської ідентичності в Україні, з неконсолідованим та плюралістичним суспільно-політичним середовищем, накладаються на тенденції сучасного постмодерного розвитку цивілізації, передовсім – індивідуалізацію суспільного та приватного життя людей. Вони зумовлюють послаблення міжособистісних відносин, процесів самоорганізації, зосередження людей на приватних інтересах та практиках на протигагу суспільним інтересам, загалом негативно впливають на формування громадянської ідентичності, призводять до домінування її суб'єктивних чинників.

Отже, громадянська ідентичність не є сталою структурою, вона перманентно залежна від комунікативних взаємодій, суспільно-політичних

та громадських практик. Громадянська ідентичність, її конструювання може розглядатися як одна з імовірних моделей формування ідентичності суспільства та держави на макрорівні та формування політичної нації й розвиток у ній правової рівності, через які спільнота виходить на рівень світових комунікацій.

Література

1. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017 р. Київ, 2017. 94 с.
2. Росалес Х.М. Воспитание гражданской идентичности: об отношениях между национализмом и патриотизмом. *Полис.* 1999. № 6. URL: http://www.polisportal.ru/files/File/pubvlication/Starie_publicacii_Polisa/R/1999-6--Rosales_Vospitanie_grazhdanskoj_identichnosti.pdf
3. Угрин Л. Громадянська ідентичність в Україні: проблеми формування і становлення. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.* 2014. Випуск 5. С. 95–105.
4. Дробижева Л.М. Национально-гражданская и этническая идентичность: проблемы позитивной совместимости. *Россия трансформирующаяся: Ежегодник.* Отв. ред. М.К. Горшков. М.: Ин-т социологии, 2009. Вып. 7. С. 214–229.

Микола ПОЛІКОВСЬКИЙ,
Ігор ВАНДЬО
igorvando686@gmail.com

ЕТАПИ ЕВОЛЮЦІЇ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ У ПРАВІ

Уявлення про рівність змінювалось впродовж всієї історії існування людства, що в кінцевому результаті призвело до її трансформації в основоположну засаду правової держави та громадянського суспільства. Розуміння сутності ідеї рівності у праві напряду і завжди залежала від організації суспільних відносин та форм управління в конкретному історичному періоді, тобто від типу суспільства, держави і права. А отже, суспільні погляди про вимогу поводитись в однакових випадках однаковим чином з усіма членами соціуму у різних історичних епохах суттєво відрізняються. Сучасне українське громадянське суспільство, держава і право перехідного типу, соціально-демократичної орієнтації, поступово адаптуються до європейських демократичних стандартів, зокрема й у сфері права. Тому нашу увагу й привернула тема дотримання принципу рівності у праві, як важлива і актуальна у теоретичному і практичному аспектах,

особливо з огляду на стратегічний курс України у напрямі європейської та євроатлантичної інтеграції.

Так, в античні часи вважалося, що люди нерівні і їх не можна зробити рівними. Рівність усіх перед законом не існувала не лише де-факто, її не було навіть в ідеальному вимірі [1, с. 50]. Розвинуте рабовласницьке суспільство було антигуманним і відверто несправедливим. Більшість його членів – раби – були перетворені на об'єкт права. Раба можна було не лише купити чи продати, але й віддати у публічний будинок, кинути до домашньої в'язниці чи навіть стратити за вироком суду рабовласника [2, с. 36]. Показовою щодо цього є думка Арістотеля, про те, що чоловік і жінка, раб і вільна особа мають різну природу і не можуть бути рівними. У свою чергу Цицерон наполягав на тому, що рівність є несправедливою, якщо вона не враховує обов'язкових ступенів у соціальному стані особи [1, с. 50-51].

Отже, досить цікавими є погляди на рівність у Стародавньому Римі. Так, в межах дії римського приватного права за всіма римськими громадянами встановлювався однаковий обсяг суб'єктивних прав, але що стосується реалізації цих прав, то тут ми стикаємося із явищем обмеження дієздатності як неможливості скористатися своїми правами [3, с. 29]. Аналіз основних положень римського приватного права, зокрема, положень про римське громадянство, дає нам підстави говорити про наявність в його межах чітко сформульованого принципу юридичної рівності, але поряд з тим слід враховувати особливості античного облаштування соціального життя, яке передбачало, по-перше, паралельне існування двох категорій людей: вільних і рабів; по-друге, правову нерівноцінність індивідів в межах окремих соціально-громадянських груп, що і обумовлювало наявність фіктивної юридичної рівності. На думку професора В.С. Макарчука, паралельне існування проголошеної рівності і реальної нерівності було результатом особливостей римської соціальної моделі. Нерівні юридичні групи, відповідно до наявності складових (сарті) кожного окремого індивіда, породжували багатоступеневу систему соціальної ієрархії [4, с. 112].

Середньовіччя характеризується різними формами та напрямками розвитку ідеї загальної рівності. Насамперед, мова йде про поширення принципу рівності на все більше коло осіб та суспільних відносин. Незважаючи на станову диференціацію, закріплення прав і свобод в правових актах надає розвиткові ідеї рівності як рівності власне перед законом. Правові акти Середньовіччя закріпили права людини відповідно до існуючих прав-привілеїв різних соціальних прошарків [5, с. 349]. Англійська «Велика хартія вольностей» проголосила, що «жодна вільна людина не буде арештована і ув'язнена в тюрму або позбавлена майна, або оголошена поза законом, або вигнана, або яким-небудь (іншим) способом знедолена, не інакше, як на підставі законного вироку рівних їй і по закону

країни» (ст.39) [6, с. 369]. Цей принцип поширювався лише на «рівних їм» осіб відповідного класового стану. У той же час, саме прогресивність ідеї рівності протистояла свавіллю, яке було загалом характерним для феодального ладу [5, с. 351], феодального права як «права сильного», «кулачного права», «права привілею».

Заперечення суттєвих відмінностей між людьми набуває основоположного значення лише в Новий час. Одним з перших, хто висловив припущення, що всі люди рівні за своїми фізичними і моральними якостями - і в дійсності не наділені будь-якими особливими характеристиками, як-то сила, особлива мудрість чи божественна милість, - був англійський мислитель Т. Гоббс. Він вважається першим політичним мислителем після античних часів, котрий заснував на цій вірі свою власну систему політико-правових поглядів [7, с. 65].

Слід також наголосити, що значний внесок у поширення ідеї загальної рівності належить християнству. На Заході саме християнство вперше утвердило принцип універсальності людської гідності - принцип, який був принесений з небес і перетворений Просвітництвом у мирську доктрину універсальної рівності людей. Так, відповідно до протестантських богословських доктрин через те, що всі люди рівні перед Богом, вони повинні бути рівними також перед політичними агентами Бога, що діють у державі [7, с. 66].

В епоху буржуазних революцій рівність розуміли насамперед як рівність можливостей, тобто як ідею, згідно з якою кожному індивідові повинні бути гарантовані однакові шанси досягти успіхів у житті. Її прихильники вимагали усунення штучних перешкод шляхом скасування всіх привілеїв. Тому зрозуміло, що, починаючи принаймні із середини XVIII ст., став наростати рух за правову та політичну рівність усіх громадян, яка є найбільш сумісною з ідеєю формальної рівності можливостей. Ця вимога гучно звучить у Декларації незалежності США 1776 р. і Декларації прав людини і громадянина Франції 1789 р. «Ми вважаємо за самоочевидні істини, - констатується в другому абзаці Декларації незалежності, — що всіх людей створено рівними ...». Французька Декларація починається з проголошення важливої ідеї: «Люди народжуються і залишаються вільними і рівними в правах» (п. 1) [7, с. 67]. І хоча, юридичне закріплення принципу рівності уже відбулося, проте його реалізація зазнавала чималих утисків в юридичній практиці.

У середині XIX ст. була сформульована марксистська доктрина, яка проголосила своєю метою встановлення нового ладу, заснованого на принципах істинного демократизму, справедливості, звільнення людей від пригноблення. Марксистська теорія рівності виходить з того, що в економічній, політичній і культурній сферах суспільного життя рівність

неможлива без знищення приватної власності на засоби виробництва і ліквідації експлуататорських класів. Вождь більшовиків В. Ленін писав, що «рівність є порожньою фразою, якщо під рівністю не розуміти знищення класів», а Ф. Енгельс свого часу наголошував, що «рівність є вираження справедливості, принцип досконалого політичного і соціального устрою». Ключовим у марксистському вченні визнавалася боротьба класів, яка повинна завершитися насильницьким поваленням буржуазного ладу, встановленням принципово нового соціального устрою, заснованого на диктатурі пролетаріату [5, с. 352]. Мета марксистського вчення полягала у створенні суспільства, в якому не буде нерівності і бідності, проте засоби її досягнення були хибними та відверто несправедливими.

У другій половині XX ст. ідея рівності набуває широкого світового визнання, знайшовши своє юридичне закріплення у ст. 1 Загальної декларації прав людини 1948 р.: «Усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності і правах» [1, с. 55]. Це положення є чинним донині, передбачаючи усім людям рівні умови співжиття.

Слід наголосити на тому, що ідея правової рівності має давню традицію і в українському правотворенні. Уже у Пактах і Конституції законів та вольностей Війська Запорізького 1710 р., хоча й опосередковано, вказується на існування правової рівності між людьми, засуджується її порушення. Причому порушення рівності ототожнюється зі самоуправством.

В Конституції Української Народної Республіки 1918 р. та в Основному державному законі УНР 1920 р. принцип рівності набув більш досконалого виразу. Проголошувалась рівноправність громадян, їх рівність перед законом, заперечення привілеїв, рівний доступ до урядових посад та рівність прав чоловіка і жінки [5, с. 353].

28 червня 1996 р. Верховна Рада України прийняла Конституцію уже незалежної України, у якій чітко було закріплено принцип правової рівності.

Отже, ідея рівності, яка зародилася ще в античному світі, пройшла тривалий шлях еволюції, і з часом отримала офіційне і реальне визнання та законодавче закріплення у багатьох країнах світу. Через механізм закріплення прогресивної ідеї рівності у праві – залежні, невільні маси людей згодом, поступово перетворювалися у вільних індивідів, у межах реалізації своїх природних прав та свобод, особливо в умовах формування сучасних держав соціально-демократичного типу.

Література

1. Погребняк С. Генезис ідеї рівності як основоположного принципу права. *Вісник академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 50-58.

2. Макарчук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. Вид. 6-те, доп. К.: Атіка, 2010. 624 с.
3. Вовк В. М. Юридична рівність у римському приватному праві. *Адвокат*. 2009. № 6. С. 29-32.
4. Макарчук В. Правові підстави та шляхи набуття громадянства Риму та Європейського співтовариства: спроба історико-правового порівняльного аналізу. *Римське право та правова культура Європи*. Люблін, 2008. – С. 111-117.
5. Журавльова Г.С. Еволюція принципу рівності прав і свобод людини і громадянина. *Форум права*. 2012. № 4. С. 349-355.
6. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн: у 2 т. Т. 1: навч. посіб. [для юрид. вищих навч. закл. і ф-тів] / за ред. В.Д. Гончаренка.– К.: Ін Юре, 1998. 504 с.
7. Погребняк С.П. Втілення ідей свободи і рівності в праві: історичний аспект. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Х. : Право, 2007. Вип. 14. С. 58-69.

Микола ПОЛІКОВСЬКИЙ,
Яна ПІНКЕВИЧ
yana120402@gmail.com

ПРОЯВИ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ У ПРАВІ

У сучасних громадянських суспільствах розвинутих демократичних країн, нажаль, теж трапляються випадки дискримінації, хоча дискримінаційні практики загалом зруйновані і залишилися для цих народів в історії. Не секрет, трапляються випадки дискримінації і в українському перехідному, посттоталітарному суспільстві. Тому тема усунення людської дискримінації у різних сферах життя суспільства залишається актуальною.

Природно, що кожна особистість особлива та унікальна, зі своїми поглядами, переконаннями та здібностями. За сучасними цивілізаційними поглядами, демократична держава повинна забезпечити, у першу чергу, своїм громадянам належні комфортні умови для життєдіяльності, для того, щоб кожен міг займатися своєю справою, само реалізовуватись і досягати у цій галузі (сфері) певних висот. Вочевидь, і сама держава в цьому має бути зацікавлена, адже коли її розвивають, зміцнюють патріотичні, високоморальні, професійні громадяни- така держава стає взірцем для інших демократичних держав, створює навколо себе позитивний, гармонійний простір. Зазначений цивілізаційний демократичний простір наповнюють, зокрема, сучасні держави соціально-демократичного типу (ФРН, Франція, США, та ін.), хоча й там не бракує різних проблем. Словом,

і в розвинених демократичних громадянських суспільствах іноді виникають ситуації, пов'язані з явищем дискримінації. Так, деколи й до потенційних геніїв ставляться упереджено, без належного урахування прав та свобод, трапляються й правопорушення, що і породжує інколи на практиці прояви дискримінації.

Дискримінація- це надання певних необґрунтованих переваг певним соціальним групам, або обмеження у чомусь особистості, або навіть й груп людей. Відтак, випадки нерівності у праві можуть проявлятися у дискримінації за такими ознаками:

- стать (у відповідь на це, починаючи з 1960 р., почав набирати обертів феміністичний рух);
- вік (обіймати деякі посади дозволено з певного віку, на наш погляд, це неправильно. Як видається, у більш зрілому віці 25, 30 років особа уже не має такого ентузіазму і прагнення свободи і чесності як в студентські роки);
- інвалідність (особистість, яка не має змоги ходити чи писати, може мати неабиякий потенціал і реалізуватися у багатьох сферах);
- сексуальна орієнтація (доведено: психологічна самоідентифікація у цій сфері особи не шкодить її професійним здібностям);
- релігія і вірування (та сама ситуація як і з попередніми пунктами. Мусульманин і православний можуть мати однакові здібності та знання. Вони мають рівні можливості, відтак держава має створити належні, недискримінаційні, сприятливі умови для їхньої праці і розвитку);
- расова та етнічна приналежність.

Останній пункт нас зацікавив найбільше. Відтак, проаналізуємо його докладніше.

Разом з тим, не вважаються дискримінацією дії, які не обмежують права та свободи інших осіб і не створюють перешкод для їх реалізації, а також не надають необґрунтованих переваг особам або групам осіб за певними характерними ознаками, стосовно яких застосовуються позитивні дії (це можуть бути фактори, передбачені законом, або за необхідності).

Загалом, Україна забезпечує усьому населенню рівні права, як й зазначено в Конституції України. Так, у ст. 24 закріплено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Принцип рівності є не тільки одним із фундаментальних конституційних принципів в правовому просторі України, а й визнається міжнародним співтовариством, про що наголошується у міжнародних

правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема у ст. 1,2,7 Загальної декларації прав людини 1948 р., у ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., у ст. 1 Протоколу № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., у ст. 14, 26 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р.

Принцип рівності передбачає рівність громадян усіх національностей, шляхом дотримання їх прав у всіх сферах суспільного життя. Виважена мовна політика є важливою складовою побудови демократичної, правової та соціальної держави в Україні, що безумовно сприятиме її процвітання. Поряд з цим існує цілий ряд проблем, які потребують нагального вирішення. Це насамперед необхідність формування Концепції державної етно-національної політики. Попереду прийняття достатньої кількості нормативно-правових актів, які б регламентували питання міжнаціональних відносин у державі, оскільки існуючі нормативно-правові акти в більшій мірі носять декларативний характер, не відповідають динамічним реаліям сьогодення. Міжетнічні відносини однозначно потребують нормативного впорядкування, без огляду на їх фактичну толерантність.

Як бачимо, в Україні принцип рівності дотримано щодо різних етнічних груп на рівні повсякденних відносин. Етнічні відносини мають найбільш яскравий прояв щодо мови спілкування, де основний акцент зроблено на використанні української та російської мов. За даними моніторингу, проведеному у 2012 р., у сім'ї спілкуються українською мовою 43 % респондентів, російською 36 %, українською і російською 21 %. Поряд із цим у країні існує дуже високий рівень українсько-російської двомовності. За даними моніторингу у 2011 р. 82 % дорослого населення країни вільно володіли українською мовою, 84 % вільно володіли російською, 10 % респондентів відповіли, що можуть читати, писати українською та російською мовами, але мають певні проблеми із використанням цих мов у спілкуванні. Ті, хто не розуміє українську мову, становили 1 % від опитаних, а ті, хто не розумів російську мову, – 2 %.

Конституцією України також закріплено рівні можливості процесуального характеру в процесі реалізації однакових за змістом та обсягом прав та свобод громадян. Звернення громадян до суду є одним із дієвих засобів у механізмі захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. У ст. 7 Закону України про судоустрій і статус суддів від 7 липня 2010 р. № 2453-VI, зі змінами, передбачено, що кожен має право на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку в суді будь-якої інстанції. Іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи мають право на судовий захист в Україні нарівні з громадянами і юридичними особами України. Поряд з цим ст. 9

даного Закону передбачає, що правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак.

Принцип рівності є одним із загальних принципів права та відображає сутність принципів права в цілому. Даний принцип є сукупністю ідей, положень, основних засад, які зумовлені закономірностями суспільного розвитку, рівнем правової культури, моральними цінностями суспільства, загальносуспільними потребами та інтересами.

Отже, пропонуємо проаналізувати явище дискримінації за расовою та етнічною приналежністю. Уже давно минули часи, коли темношкірі вважалися рабами, але досі у політиці, спорті, повсякденному житті присутні деякі ознаки такого феномену як «расизм». Таким чином, расова дискримінація є упередженим ставленням до людей за ознакою етнічного чи національного походження. Хоча історія та сьогодення нам показують багато прикладів, коли, скажімо, темношкірі досягли неабиякого успіху у своїй справі. Багато з них - це політики, військові діячі та інші професіонали, котрі самовіддано сприяли успіхам своєї держави.

Так, вперше на парламентських виборах 2019 р. до Верховної Ради України був обраний темношкірий депутат від партії «Слуга народу» - чемпіон світу із греко-римської боротьби Жан Беленюк. Варто пам'ятати й про часи громадянської війни у США (1861-1865). Саме тоді утворилась така сумнозвісна організація як Ку-клукс-клан. Це була расистська, доволі впливова, територіальна організація, яка переслідувала афроамериканців.

До того ж, проявом етнічної дискримінації може бути дискримінація, до прикладу, за мовною ознакою. Наведемо витяг з Конституції. Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська мова. {Офіційне тлумачення частини першої статті 10 див. в Рішенні Конституційного Суду № 10-рп/99 від 14.12.99.}. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом.

Та усі роки незалежності, особливо це почало проявлятися з 2014 р., гарячої фази гібридної війни путінської Росії, в українському суспільстві точилася дискусія про те, яка ж повинна бути державна мова: тільки українська, чи українська і російська. На цьому ґрунті нерідко виникали певні непорозуміння. Це приклад лише з реалій України, але слід пам'ятати, що за свою рідну мову, мову титульної нації, боролася кожна держава і

громадяни нерідко потерпали від такого виду дискримінації. Варто додати, що мовна карта постійно розігрується недобросовісними політиками, агентурою Кремля, «п'ятою колоною» в агресивній інформаційній війні РФ проти незалежної України. Отже, якого б рівня розвитку країна не була, все одно на практиці можуть виникати ситуації, пов'язані з порушенням принципу рівності у праві, а, зокрема, з питань расової та етнічної приналежності. Однак потрібен ефективно діючий механізм усунення таких колізій та порушень, як це відбувається у «сталих демократіях» світу.

Література

1. Статті Конституції України 1996 р. URL: [https://www.president.gov.ua/ua/documents/ constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii](https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii)
2. Депутатка від "Слуги народу" оконфузилась расистським висловлюванням щодо колеги. URL: <https://prm.ua/deputatka-vid-slugi-narodu-okonfuzilas-rasistskim-vislovlyuvannyam-shhodo-kolegi-detali-skandalu/>
3. Ку-клукс-клан. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%83-%D0%BA%D0%BB%D1%83%D0%BA%D1%81-%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%BD>
4. Мовна дискримінація. URL: <http://kreschatic.kiev.ua/ua/5246/news/1860.html>

Олег СОРОЧКІН

o.sorochkin@ukr.net

ПРИНЦИП РІВНОСТІ У НЕЮРИСДИКЦІЙНОМУ АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Принцип рівності є одним із стовпів сучасних правових систем держав західного світу, який стоїть в основі конструювання правового статусу особи та громадянина. Принцип рівності в *неюрисдикційному адміністративному провадженні* варто розглядати, перш за все, крізь призму рівних можливостей та обов'язків учасників такого провадження, тобто наявності повноцінної процесуальної рівності та відсутності будь-якої дискримінації.

Наші тези, щодо характеристики дії принципу рівності в неюрисдикційному адміністративному провадженні присвячуємо актуальній українській правовій проблематиці, що стосується загалом принципів вітчизняного адміністративного права (наразі – перехідного, посттоталітарного, але орієнтованого на демократичні європейські стандарти). Отже проблему розглядатимемо, як в контексті характеристики відносин адміністративних органів з іншими учасниками адміністративного

провадження (заявник, зацікавлена особа, адресат), так і щодо питань процесуальної рівності однойменних учасників адміністративного провадження, котрі через участь у такому провадженні реалізують свої права та захищають власні законні інтереси.

М.М. Тищенко, надає органам влади (адміністративним органам – О.С.) характеристику «лідуючих суб'єктів», так як вони здійснюють провадження та приймають рішення по справі, на противагу іншим «учасникам адміністративного процесу», котрі реалізують у перебігу адміністративно-процесуальної діяльності свій процесуальний статус, з метою захисту своїх прав і законних інтересів [12, с. 29]. Подібно до такої позиції С.Н. Махіна виділяє суб'єкти наділені виключними владними повноваженнями (управляюча сторона) та суб'єкти на які розповсюджується владний вплив (керована сторона), до яких відносяться громадяни, юридичні особи, громадські організації [6, с. 53]. За такого підходу, де виділяється провідна роль адміністративних органів в провадженні – «лідуючий суб'єкт», «керуюча сторона», не варто мабуть говорити про рівність між адміністративними органами та іншими учасниками адміністративного провадження.

На противагу такому підходу, на думку проф. О. Люхтергандта законодавче регулювання адміністративної процедури дає можливість покращити стратегічно слабе становище людини перед органами влади, або, інакше кажучи – завдяки правовому зв'язуванню та покладенню обов'язків на публічну адміністрацію перед громадянином, вдається врівноважити сторони та компенсувати відносну слабкість особи у відносинах з державою. Таким чином, відносини між особою і державою, які традиційно мали характер підпорядкування (субординації), *завдяки адміністративно-процедурному регулюванню* набувають нового характеру і майже наближаються до стану рівності (координації) сторін [5, с. 25]. Виходячи із зазначених вище позицій, В.П. Тимошук стверджує що принцип рівності учасників адміністративної процедури (адміністративного провадження – О.С.) перед законом спрямований на вирівнювання становища приватної особи у відносинах з публічною адміністрацією, адже при чіткому визначенні прав та обов'язків приватної особи і адміністративного органу обидва суб'єкти стають «зв'язаними» законом [11, с. 116]. Водночас, наголосимо, що адміністративні органи та інші учасники адміністративного провадження (заявник, зацікавлена особа, адресат) мають все таки різні ролі в такому провадженні. Адміністративний орган – організовує провадження, проводить окремі процедурні дії та приймає рішення (видає адміністративний акт), натомість інші учасники, реалізуючи свої матеріальні права чи захищаючи власні законні інтереси, мають відмінні адміністративно-процесуальні можливості (ініціювати адміністративне

провадження, знайомитися з матеріалами адміністративної справи, викладати власні аргументи в межах адміністративного провадження, бути присутніми під час розгляду звернення, подавати додаткові матеріали тощо). З огляду на зазначене, об'єктивно адміністративно-процесуальні статуси адміністративних органів та інших учасників адміністративного провадження є різними. У такому випадку, на нашу думку, варто говорити не про рівність (однаковість), а про збалансованість їх можливостей, де дискреційні повноваження адміністративного органу збалансовуються закріпленням в законі значного комплексу адміністративно-процесуальних прав інших учасників адміністративного провадження, чіткого порядку здійснення такого провадження та вимог щодо прозорості здійснення такого провадження.

Щодо наступного аспекту нашої розвідки – процесуальної рівності однойменних учасників адміністративного провадження (заявника, зацікавленої особи, адресата) в однотипних адміністративних провадженнях, то варто наголосити на положеннях ст. 24 Конституції України [1], в яких визначено що громадяни є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Хоча в тексті Закону України «Про звернення громадян» [3] не міститься правого припису про рівність громадян перед законом, проте закріплена заборона відмовляти в прийнятті та розгляді звернення з посиланням на політичні погляди, партійну належність, стать, вік, віросповідання, національність громадянина, незнання мови звернення (ч.2 ст.7).

Загалом згаданий Закон передбачає однаковий порядок розгляду однакових видів звернень, проте містить принаймні два моменти, які можуть бути дискусійними з точки зору рівності усіх громадян перед законом. Тому вважаємо за доцільне, хоча б й побіжно, їх торкнутись. В Законі зазначено, що звернення недієздатних осіб не підлягають розгляду (ч.2 ст.8), а скарга в інтересах таких осіб подається їх законними представниками (ч.2 ст. 16). Однак, названі положення Закону були визнані Конституційним Судом України такими, що не відповідають Конституції України. Конституційний Суд України у своєму рішенні від 11.10.2018 р. зазначив, що обмеження щодо реалізації конституційного права на звернення не можна пов'язувати лише з визнанням особи недієздатною. На думку Конституційного Суду, звернення такої особи може не розглядатись, коли за результатом вивчення його змісту буде виявлено нездатність заявника усвідомлено викладати суть порушених питань і дотримуватись інших вимог до звернень закріплених у Законі. Тобто підставою для того, щоб органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи не розглядали

відповідні звернення, може бути не сам факт визнання судом недієздатною фізичної особи, а недотримання такою особою передбачених Законом вимог до змісту та форми звернень [10]. Щодо зарубіжного досвіду у подібних випадках, до прикладу, Кодекс про адміністративні провадження Польщі [4] передбачає, що недієздатні фізичні особи діють через своїх представників (§2 ст.30). На нашу думку, питання адміністративно-процесуальної дієздатності осіб, визнаних недієздатними відповідно до цивільного законодавства є дискусійним і потребує подальшого дослідження.

Окрім того, Закон України «Про звернення громадян» містить положення про те, що звернення, наприклад, осіб з інвалідністю внаслідок війни розглядаються особисто першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування (ч. 2 ст.14, ч.2 ст.15, ч. ст.16). Дане положення, на нашу думку, не є проявом дискримінації відносно інших учасників подібних адміністративних проваджень, а додатковою правовою гарантією для таких осіб.

Закон України «Про адміністративні послуги» [2] у ст. 4 визначає що державна політика у сфері надання адміністративних послуг базується, зокрема на принципі рівності перед законом. У сфері надання адміністративних послуг принцип рівності суб'єктів звернення передбачає, що однакові чи однотипні послуги повинні надаватись на однакових умовах (щодо строків, переліку документів, оплати, змісту рішень) [7, с. 87].

Чіткіше принцип рівності прописаний в законопроектах якими пропонується закріпити загальний порядок здійснення неюрисдикційного провадження, а саме у проекті Закону «Про адміністративну процедуру» [9], де зазначено що усі учасники адміністративного провадження є рівними перед законом, і що не може бути обмеження прав учасників адміністративного провадження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, ґендеру, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 7). Крім того, у проекті Адміністративно-процедурного кодексу [8], зазначено, що адміністративний орган повинен забезпечити однакове ставлення до всіх учасників адміністративного провадження під час вчинення процедурних дій та прийняття процедурних рішень (ст.9).

Підсумовуючи, варто зазначити, що принцип рівності у неюрисдикційному адміністративному провадженні, перш за все, забезпечується наявністю в однойменних учасників адміністративного провадження (заявник, зацікавлена особа, адресат), в однотипних адміністративних провадженнях однакових процесуальних можливостей, які гарантують однакове ставлення до учасників адміністративного

провадження, що перебувають в однаковій ситуації, та відсутності щодо них будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендеру, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (із змінами та доп.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
2. Закон України «Про адміністративні послуги» від 6 вересня 2012 р. № 5203-17. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>
3. Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>
4. Кодекс адміністративного провадження Польщі // Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України. К.: Факт, 2003. С.306 - 351.
5. Ляхтергандт О. Проект Адміністративного процедурного кодексу України та сучасне адміністративне процедурне право. *Юридичний журнал*. 2002. № 5. С. 24–28.
6. Махина С.И. Административный процесс: проблемы теории, перспективы правового регулирования. Воронеж, изд-во Воронежского гос. ун-та, 1999. – 232 с.
7. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративні послуги» / За заг. ред. В.П.Тимощука. К.: ФОП Москаленко О.М. 392 с.
8. Проект Адміністративно-процедурного кодексу України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44893
9. Проект Закону України «Про адміністративну процедуру». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65307
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини другої статті 8, другого речення частини четвертої статті 16 Закону України "Про звернення громадян" (справа про звернення осіб, визнаних судом недієздатними) від 11.10.2018 р. №8-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-18#n2>

11. Тимошук В.П. Адміністративні акти: процедура прийняття та припинення дії: Монографія. К.: «Консус-Ю», 2010. 296 с.
12. Тищенко Н. М. Административно-процессуальный статус гражданина Украины: проблемы теории и пути совершенствования. Х.: Право, 1998. 266 с.

Іван ТЕРЛЮК
i.terlyuk2406@gmail.com

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ ФОРМАЦІЙ 1917-1921 рр. ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

1. Кожна з українських національних державних формацій доби Української революції 1917-1921 рр. - Українська Народна республіка («Перша УНР») доби Української Центральної Ради, «Українська держава» (Гетьманат) гетьмана Павла Скоропадського, Українська Народна республіка (УНР) доби Директорії («Друга УНР») та ЗУНР, - реалізуючи право українського народу на самовизначення, позиціювали себе як демократичні. А це тоді - сто років тому - як, власне, й сьогодні, означало: верховенство права, розподіл влади у державі на законодавчу, виконавчу і судову і, звісно, забезпечення рівності прав і свобод людини і громадянина. Елементи саме такого напрямку розвитку існували у тогочасному реальному державотворенні, хоча в силу низки тодішніх обставин, передбачалися передусім у концептуальному плані керівників, а відтак – відобразилися у законодавстві. Звісно, передовсім, - конституційному.

2. Закономірним підсумком розвитку державно-політичного процесу «Першої УНР» стало прийняття на останній сесії Української Центральної ради Конституції УНР – «Статуту про державний устрій, права і вольності УНР» (29 квітня 1918 р.) [1].

Одне з центральних місць у Конституції посідали права людини [2, с. 68-70]. Основний закон УНР гарантував усім громадянам УНР рівні громадянські й політичні права: соціальне походження, віросповідання, національність, освітній рівень чи майнове становище не давали ніяких привілеїв для них. Проголошувалися також рівність прав та обов'язків для чоловіків і жінок. Звернемо увагу на те, що Конституція окреслювала широкий спектр гарантій прав особистості. Зокрема, вона передбачала заборону затримання громадянина, за винятком випадків затримання на місці злочину, та й тоді затриманого мали звільнити через 24 години, якщо суд не виявить підстав для подальшого затримання. Для проведення обшуку також була потрібна санкція суду. Заборонялося застосування

конфіскації як покарання, було скасовано смертну кару, тілесні покарання та інші акти, що принижують людську гідність. Заборонялося влаштовувати обшуки у житлових приміщеннях або розпечатувати листи без судового наказу. В окремих випадках, означених законом, це дозволялось, але рішення суду на такі дії мало доводитись до громадянина не далі, як протягом 48 годин. Проголошувалися (щоправда, із застереженнями, *«оскільки при цьому не переступаються норми кримінального права»*) свобода слова, друку, сумління, права на об'єднання в організації, страйки, зміну місця перебування, участь у державному і місцевому управлінні через активне і пасивне виборче право починаючи, з 20 років, за виключенням божевільних. Разом з тим, у Конституції УНР нічого не говорилося про майнові права громадян. Приватна власність на засоби виробництва, землю в принципі не заперечувалася, але й не гарантувалася.

3. Форму і до певної міри зміст нормативних актів Гетьманату визначала своєрідність становища гетьмана, що випливала з нелегітимного способу приходу до влади. Гетьман не брався за створення нової конституції (прерогатива майбутнього Сейму), однак чимало із затверджених ним нормативно-правових актів мали конституційний характер [2, с.130-132]. Основи конституційного права в Українській Державі передовсім відобразилися в *«Законах про тимчасовий державний устрій України»* (29 квітня 1918 р.), де окреслювалися й урегульовувалися основні аспекти суспільного життя - владу, повноваження уряду, права й обов'язки громадян, основні засади законодавчої діяльності, основи фінансової політики і судоустрою [4, с.30-42].

З точки зору сьогодення цікавим видається розділ *«Права і обов'язки українських козаків»*. У ньому йшлося про те, що захист Вітчизни є священним обов'язком кожного козака і громадянина Української Держави. Зазначалось, що нікого не можна притягнути до відповідальності за злочини інакше як у порядку, встановленому законом. Утримання під вартою було можливе лише у випадках, передбачених законом. Засудження судом і призначення покарання застосовувалися лише за злочинні вчинки, передбачені законами, що діяли на час їх учинення.

У законі підкреслювалось, що житло громадян є недоторканим. Робити обшуки і вилучення без згоди на це господаря житла можна було лише у випадках і порядку, вказаних у законі. Недоторканною визнавалась і приватна власність. Кожен український козак і громадянин мав право вільно обирати місце проживання, місце праці, набувати і відчужувати майно і без заборони виїжджати за кордон Української Держави. Примусове відчуження нерухомого майна, необхідного в інтересах держави, допускалося лише відповідно до справедливої компенсації.

4. Директорія УНР відновила чинність багатьох конституційних законів Центральної Ради, які загалом спрямовувалися на захист прав громадян: про національно-персональну автономію, громадянство, мову тощо [2, с.184-187]. Зокрема, закон *«Про державну мову в УНР»* (1 січня 1919 р.) затверджував українську мову державною і обов'язковою для вжитку в армії, на флоті та в усіх урядових і загальних громадських публічно-правових установах. Одночасно в законі підкреслювалося, що приватні особи мають право звертатися до державних установ рідною мовою. Треба визнати, що ці закони Директорії мали, здебільшого, декларативний характер: у тодішніх складних воєнно-політичних умовах їх норми не мали шансу бути реалізованими. Те саме стосується й вельми показового, з погляду намірів, закону *«Про відновлення гарантій недоторканності особи на території УНР»* (28 лютого 1919 р.) та декількох інших.

Усупереч логічному продовженню розвитку державотворчого процесу Директорія не впровадила в життя Конституцію УНР 1918 р., а намагалася виробити власну. За часів Директорії було розроблено і обговорено декілька ґрунтовних проектів Основного закону, з-поміж яких якісно вирізняються два: проект Конституції УНР професора Отто Ейхельмана та власне проект урядової конституційної комісії (жовтень 1920 р.). Перший вважають таким, що відображав досягнутий на той час світовим співтовариством рівень цивілізованості та повністю ґрунтувався на правах людини і загальнолюдських вартостях [3, с. 376-377]. Натомість у другому було докладно виписано комплекс прав громадян (заборонялися принизливі покарання, позбавлення політичних і громадянських прав припускалося тільки на певний термін). Характерною рисою урядового проекту стала декларація необхідності прийняття низки законів, які юридично забезпечили б реалізацію тих прав. Спеціально зазначена в ньому була й норма про відповідальність держави перед громадянином (тобто йшлося про створення одного з важливих елементів правової держави) тощо.

5. При розробці конституційних актів ЗУНР її керівники продовжували традицію «першої» УНР у питанні розбудови правової держави. Ідея забезпечення рівних прав і свобод та загальнолюдські цінності визначалися головним орієнтиром у законодавчій діяльності ЗУНР, і зокрема - розвитку її конституційного законодавства.

Схвалений УН Радою *«Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії»* (13 листопада 1918 р.) закріплював верховенство й суверенітет народу, який мав здійснювати їх через свої представницькі органи, обрані на основі загального, рівного, прямого, таємного голосування за пропорційною

системою. Виборчим правом наділялися усі громадяни незалежно від національності, віросповідання та статі.

Держава намагалася створити однакові умови щодо економічного та культурного розвитку як українців, так і представників національних меншин. Позицію республіки щодо принципів справедливого вирішення національного питання цілком пояснювалося законодавством ЗУНР про мови.

Одним з перших нормативних документів, що врегульовував мовне питання, було рішення Державного Секретаріату (10 листопада 1918 р.), в якому визначалося, що всі закони, урядові акти та інші правові документи, які мають загальнодержавне значення, слід публікувати у чотирьох мовах: українській і мовами офіційних національних меншин – польській, єврейській та німецькій. Цим самим Державний Секретаріат намагався не тільки оперативно доводити до всього населення свої найважливіші рішення, завойовувати їхню прихильність до нової української влади, але й забезпечити рівні права усіх національних груп на отримання інформації.

Згодом використання української мови в різних сферах державного та господарського життя визначалося Законом *«Про вживання мови у внутрішнім та зовнішнім урядуванні властей і урядів, публічних інститутів; державних підприємств на Західній області Української Народної Республіки»* (15 лютого 1919 р.), яким затверджувався статус української мови як державної. Державні органи і службовці, публічні інституції і державні підприємства зобов'язувалися послуговуватися українською у внутрішніх та зовнішніх відносинах. Національним меншинам на законодавчому рівні гарантувалося право вживати в офіційних зносинах з державними властями, організаціями та установами, усно чи письмово, – рідну мову, а властям, державним інституціям – відповідати громадянам їхньою мовою.

6. Забезпечення рівності прав і свобод людини і громадянина стало важливою складовою законодавства, що супроводжувало спроби реалізації сто років тому української національної державності. Вважаємо, що поява у тогочасному законодавстві таких положень було наслідком як використання українських демократичних традицій минулого, так і державотворчих пошуків під час національно-демократичної революції. Конституційно-правові акти українських національних державних формацій початку минулого століття могли б стати гідною правовою базою для розвитку їх законодавства. Незважаючи на окремі вади, у законодавчих актах українських національних державних формацій закріплювалися демократичні норми, що забезпечували права людини і громадянина на рівні сучасного розуміння проблеми. Адже чи не усі вони передбачені сучасним українським законодавством.

Література

1. Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18>
2. Терлюк І. Я. Національне українське державотворення 1917–1921 рр.: історико-правовий нарис. Львів: Вид-во Тараса Сороки, 2007. 260 с.
3. Турчин Я. Б. Отто Ейхельман: постать на зламі століть. Політологічний дискурс: монографія. Львів: Видавництво «Львівської політехніки», 2010. 520 с.
4. Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У 2 т. / Ред. кол.: В. Верстюк (відп. ред.), О. Бойко, Н. Маковська, Т. Осташко, Р. Пиріг; Упорядн.: Р. Пиріг (керівн.), О. Бойко, А. Гриценко, О. Кудлай, О. Лупандін, Н. Маковська, Т. Осташко, О. Щусь. НАН України. Інститут історії України; Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Т. 2. К.: Темпора, 2015. 412 с.

Юрій ТУРЯНСЬКИЙ

yurtur@gmail.com

ВЕЛИКА ХАРТІЯ ВОЛЬНОСТЕЙ (витоки юридизації рівності людських прав)

Історичний генезис зародження та формування інституту прав людини бере свій початок ще за часів античності де відомі мислителі того часу започатковували світоглядні ідеї, що базувалися на природному праві та пройшли значний шлях свого формування. З плином часу та розвитком людської цивілізації змінювалось і уявлення про місце людини у суспільстві та державі, а правничі ідеї набували людиноцентристської парадигми, що відображалось у працях мислителів даного періоду. Ними розвивались ідеї рівності усіх людей від народження, справедливості та свободи, що повинні панувати в державі.

Першим документом, що став передумовою для подальшого закріплення основної концепції прав людини, справедливо вважається Велика хартія вольностей (Magna Carta) 1215 року. Даний документ має надзвичайно важливу історичну лепту у інституті людських прав, що знайшли своє подальше відображення у наступних періодах. Дана хартія була підписана королем Англії Іоанном Безземельним та містила у собі 63 статті. Цим документом було здійснено деяке обмеження королівської влади та чиновників, що надало людині певний правовий захист від свавілля з

боку влади, від незаконного затримання, ув'язнення, збереження права на майно та від стягування незаконних поборів, також певних свобод отримала і церква, включаючи можливість самостійного вибору єпископа.

Громадянам Англії були тим самим надані певні права, що є ціннісними у розвитку досліджуваного інституту. Юридична енциклопедія визначає, що даний «документ..., який поклав початок світовому і європейському конституційному процесові. Вважається наріжним каменем прав і свобод людини, недоторканності особистості, її майна, обмеження королівської сваволі, реального розмежування повноважень владних структур, процесу демократизації, парламентаризму і навіть конституційної юстиції» [1, с. 323]. У даному історичному документі були закладені правові принципи, що декларували ключові елементи першого покоління прав людини та послужили розвитку власне англійському праву. Хартією було захищено право власності людини, недоторканість особи та її свободу, декларовано «справедливу юридичну процедуру» (due process of law), що можливо вважати першим письмовим виявом правовладдя в Англії.

Особливої ваги у даній Хартії для інституту людських прав має припис, що власне забороняє свавілля з боку влади, а саме: незаконно, без справедливої та належної судової процедури, визнавати людину винною (злочинцем), позбавляти людину її майна чи інших належних їй прав. Даний постулат є найвидатнішим формулюванням для інституту людських прав, адже принципи, що є основоположними для захисту людини отримали вперше в історії свою юридизацію.

Отже, однією із ключових позицій можливо визначити власне принцип «справедливої процедури», що позбавляв можливість монарха свавільно користуватися своєю владою. Щодо тлумачення даного припису надзвичайно влучно зазначає С. Головатий, «відтоді король мусив коритися юридичним приписам, які вимагали: по-перше, судового рішення; по-друге, такого судового рішення яке б було “правомірним” (а таким воно могло бути тільки за умови, що відповідає проголошеному принципові *legale iudicium parium suorum*, себто якщо воно винисено тими, хто належав до того самого стану, що й засуджений, а не особами вищого стану); по-третє, такого судового рішення, яке мало бути ухвалене на підставі “закону, що діє в країні” – *lex terre* (а це усі місцеві звичаї та різновиди юридичних приписів, що на той час діяли на всій території Англії), а не лише королівського закону – *lex regni*» [2, с. 84]. Слід також зазначити, що у хартії прослідковується закріплення також інших фундаментальних прав як от вільного пересування людей у країні та можливість вільно покидати королівство.

У Великій Хартії Вольностей приписом 41. передбачалося, що «торговці повинні мати безпечний вихід з Англії та в'їзд до Англії, з правом виїжджати

туди і пересуватися так само сушею, як і водою, для купівлі та продажу за давніми та правильними звичаями, кинути від усіх злих зборів, за винятком (у воєнний час) таких купців, які перебувають у війні з нами» [3]. Даним приписом було фактично сформовано поняття міграційних процесів, що є надзвичайно важливим сьогодні в аспекті принципу вільного пересування людини. Таким чином, даною хартією було здійснено закріплення вагомих постулатів, що використовуються у сучасному правовому розумінні та слугують засадничими ідеями у розвитку громадянського суспільства у правовій державі.

Отже, Велика хартія вольностей 1215 року, вважається першим письмовим документом, що містить у собі певне закріплення принципів інституту прав людини. Найважливішими приписами, що постулюють засадничі ідеї даного поняття слід віднести 39-й, оскільки у ньому міститься принцип «справедливої, належної юридичної процедури», тим самим захищаючи людей від свавільності влади монарха та гарантуючи справедливий суд згідно із законодавством. Даний принцип можливо вважати, ідейним у формуванні та розвитку прав особи на життя, свободу, власність та справедливого суду над нею.

Література

1. Юридична енциклопедія / ред. Ю.С. Шемпученко [та ін.]. Київ. : Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 1 : А-Г. 1998. 669 с.
2. Головатий С. Людські права. Лекції. К.: Дух і літера, 2016. 760 с.
3. The Magna Carta. URL: <https://www.constitution.org/eng/magnacar.pdf>

Соломія ЦЕБЕНКО
smombd@ukr.net

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ТА ЗАБОРОНИ ДИСКРИМІНАЦІЇ

Рівність – можна сказати, що це одна з базових фундаментальних цінностей кожної людини. Адже, коли ми говоримо про рівність, то, цей принцип завжди є поруч з такими цінностями як гідність і свобода людини. Ще в Загальній декларації прав людини 1948 року в статті 1 було зазначено, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Ті страхоття, які люди пережили в XX столітті, зокрема, знищення мільйонів життів під час двох світових війн та голодомору в Україні, заставляє задуматись над тим, що все ж таки є принцип рівності, і як його реалізувати на практиці.

Професор С. Погребняк вважає, що у другій половині ХХ століття не тільки серед юристів, але й серед населення, фактично сформувалася думка про те, що право має відповідати певним моральним засадам, де, поряд зі справедливістю та свободою, є і рівність [1, с. 165]. Ще свого часу професор М. Цвік зазначив, що найвища цінність права якраз і полягає в гарантованості ним всезагальної свободи та рівності [2, с. 26].

Рівність слід розглядати з позиції природних прав людини як один із загальнолюдських принципів права і повинен виступати одним з універсальних критеріїв становлення національних правових систем [3, с. 194]. Формально визначена й загальнообов'язкова рівність суб'єктів перед державою і перед законом – також є одним з ідеалів, які зумовлені певним рівнем розвитку людства [4, с. 102]. Закріплення цих принципів в міжнародних документах та в Конституціях держав свідчить про зближення природного і позитивного права [1, с. 165].

Однак, не зважаючи на це, рівність не є абсолютною, а підлягає нормуванню, враховуючи інтереси конкретної особи та суспільства загалом. Адже всі люди, хоч і рівні в своїх правах, проте вони всі є різними. Нормування і полягає, в тому числі, в обмеженні прав і свобод та встановленні дозволів і заборон як для громадян, так і для держави та її органів. Це і є юридична рівність всіх і кожного перед законом. Оці обмеження чи міра рівності, як вважав професор М. Цвік, якраз і встановлюється для уникнення зловживань цим принципом [2, с. 26].

Відповідно до законодавства України принцип рівності виражається в наступному:

1) наявність рівних загальногромадянських прав і обов'язків, незалежно від місця народження та проживання, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану та інших ознак [3, с. 196; 5, с. 369]. Як говорив ще Гай, що «рівність прав не в тому, що всі ними користуються, а в тому, що вони всім надані» [5, с. 41];

2) важливими складовими елементами принципу рівності є єдність (взаємозв'язок) прав і обов'язків людини і громадянина, оскільки реальність будь-якого права можлива лише за наявності відповідного йому юридичного обов'язку, а також взаємна відповідальність держави та особи, тому що вони пов'язані взаємними правами та обов'язками [7, с. 224].

3) рівність усіх перед законом, тобто закон має застосовувати однаково для всіх і, відповідно, ніхто б не мав бути поставлений в привілейоване чи дискриміноване становище через вищезазначені ознаки [6, с. 369]. Як говорив ще Ж. Д'Аламбер – «істинна рівність громадян полягає в тому, аби усі вони були однаково підпорядковані законам» [5, с. 41];

4) особливого значення рівність перед законом має при застосуванні рівних підстав юридичної відповідальності за порушення закону;

5) рівний доступ до суду, рівне право на захист, рівні права в процесі здійснення правосуддя не зважаючи на вище перелічені ознаки [6, с. 369].

Оскільки принцип рівності забороняє нерівне ставлення до ситуацій, які б могли бути порівняними, а також рівне ставлення до нерівних ситуацій, якщо таке ставлення не може бути виправдане об'єктивними причинами [6, с. 369], а також забороняє будь яке дискриміноване становище особи через об'єктивні природні чи соціальні ознаки, про які вже згадувалося, то з принципу рівності випливає законодавча заборона дискримінації за цими ознаками.

Зокрема, в Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» визначено принцип недискримінації в Україні, який фактично повторює всі ознаки принципу рівності зазначені вище та закріплює, що дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [8, ст. 1].

Крім того, цей закон визначає, що дискримінація буває двох видів – пряма і непряма. І, якщо пряма дискримінація може бути оправдана станом здоров'я особи і заборорою виконувати певні роботи через рішення суду чи медичний висновок, то значно складнішою у виявленні є непряма дискримінація, оскільки це ситуації, за яких з особою через певні ознаки поводяться менш прихильно, ніж з іншою особою в аналогічній ситуації [8, ст. 1, 2].

Також несприятливе ставлення (дискримінація) може бути встановлена навіть законодавством певної держави. Прикладом такого несприятливого ставлення може бути Рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «Вілліс проти Сполученого Королівства». У цій справі заявником був вдівець, дружина якого померла. Однак законодавством держави на той час передбачались виплати соціальної допомоги лише для вдів та овдовілих матерів. Щодо вдівців, то вони були такими, кому відмовляли у таких виплатах. ЄСПЛ, проаналізувавши ситуацію визнав наявність відмінного (несприятливого) ставлення до вдівців і порушення статті 14 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [9].

Однак тут слід звернути увагу на те, що слід відрізняти відмінність у ставленні через певні ознаки та закріплення у законодавстві невід'ємних

професійних вимог до конкретної особи. Адже в першому випадку буде порушення ЄКПЛ та законодавства України, а в другому – таке порушення відсутнє, оскільки такі законодавчі вимоги вказують є обґрунтованими і вказують на об’єктивну мету у встановленні такої різниці.

Отже, з принципу рівності випливає законодавча заборона дискримінації особи за будь якою об’єктивною ознакою, перелік яких не є вичерпними, порівняно з особою яка перебуває в аналогічній ситуації і таке несприятливе ставлення не має правомірної мети, об’єктивного та розумного обґрунтування, які можуть бути встановлені законодавством для певних осіб, наприклад для виконання тих чи інших функцій чи зайняття певних посад, або як полегшуючі обставини при притягненні до відповідальності.

Література

1. Погребняк С. Ознаки права в контексті сучасного праворозуміння. *Право України*. 2010. № 4. С. 164-169.
2. Цвік М. Праворозуміння (значення повторюваності суспільних відносин та його дослідження). *Право України*. 2010. № 4. С. 22-28.
3. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.; За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.
4. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-те, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.
5. Права людини та громадянина в афоризмах та прислів'ях. Вид. 3-тє, доповнене / Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України. Серія II. Коментарі прав і законодавства. Вип.8 / Редкол.: П.М. Рабінович та ін. Львів: Край, 2008. 220 с.
6. Загальна теорія права: підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваїте, 2016. 392 с.
7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
8. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України № 5207-VI від 06.09.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.

9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Вілліс проти Сполученого Королівства» від 11.06.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_170.

Роман ШАЙ

kondra1960murovane@gmail.com

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ РІВНОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Загальноцивілізаційні процеси, до яких залучається українське суспільство потребують впровадження демократичних принципів організації політичної влади у національних державах у спосіб розширення можливостей громадської участі в політичних процесах, посилення впливу інституцій громадянського суспільства на формування та функціонування владних структур усіх рівнів, вироблення та ухвалення за безпосередньої участі громадськості політико-управлінських рішень у сфері національної безпеки. Практика доводить, що ігнорування владою суспільно корисних ініціатив, відсутність механізмів участі громадськості та об'єднань громадян у процесі ухвалення рішень призводять до стагнації суспільства, зростання корупції, створюють загрозу демократичному розвитку країни.

Формування системи громадських об'єднань відбувається під впливом багатьох чинників внутрішнього та зовнішнього походження, передусім багатовимірних процесів глобалізації, які, крім впровадження в національних державах та у відносинах між ними цивілізаційних практик, генерують загрози національному суверенітету та територіальній цілісності держави, посилюють роль наднаціональних організацій за рахунок зменшення влади націй-держав, зниження рівня суб'єктності владних структур національних держав у виконанні своїх зобов'язань перед суспільством [1].

Саме тому сьогодні актуалізуються дослідження проблеми діяльності громадських об'єднань, зокрема активної участі неурядових громадських організацій, а також проведення аналізу можливостей України адекватно протидіяти небезпечним тенденціям глобалізації, які посилюють конфліктоформуючі чинники внутрішнього походження.

Сучасний демократичний державний устрій передбачає створення громадських об'єднань із метою захисту від небажаних дій державної влади з прийняття того чи іншого політичного, економічного або культурно-національного рішення. Сукупність таких об'єднань отримала назву громадянського суспільства. Воно включає велику кількість організацій, що

утворюють його інституціональну інфраструктуру, становлячи важливі рамкові умови для громадянської активності населення країни [2].

Світова фінансова криза, яка значною мірою призвела до фінансової та економічної кризи в багатьох країнах, в тому числі і в Україні, змушує знову повертатись до проблеми глобалізації та її наслідків. Дехто з вчених вважає, що ця криза змусить держави задуматись над тим, як зміцнити свій державний суверенітет і як в майбутньому захистити своїх громадян від подібних криз. Однак, захист інтересів громадян є не тільки задачею держави. Самі громадяни можуть об'єднуватись ради досягнення цієї мети. В демократичних країнах інтереси громадян представляють численні недержавні організації. В умовах глобалізації формується світове (глобальне) громадянське суспільство, яке також здатне впливати на світові процеси [3].

Формування в сучасній Україні самодостатнього громадянського суспільства з розвинутими параметрами зрілої демократичності суспільних відносин, свободи особистості, соборності, соціальної солідарності, владної зрілості і самодостатності, нарешті, державної або правової захищеності є надто складним, багатоаспектним і довготривалим процесом. Він має базуватися на усвідомленому виробленні принципово нового політичного мислення, нових норм поведінки та взаємодії громадян і її спільнот на засадах відчуття власної гідності, поваги до людей, взаємодопомоги, потягу до активізації своєї участі у вирішенні не тільки повсякденних, а й найбільш важливих стратегічних спільних проблем життєдіяльності територіальної громади і держави. При цьому становлення України як демократичної держави потребує забезпечення реального народовладдя, створення дієвого й ефективного механізму участі різних соціальних груп в державному управлінні, регулювання суспільних відносин за кращими зразками і досвідом країн сталої демократії. Одним із ключових завдань на цьому шляху є сприяння розвитку громадянського суспільства як сукупності неполітичних відносин (економічних, національних, духовно—моральних, релігійних тощо), що мають потенції до самоорганізації і саморегуляції на засадах природного права.

Література

1. Корнієвський О.А. Громадські об'єднання у системі національної безпеки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. політ. наук: спец. 23.00.02 — «політичні інститути та процеси» / О. А.Корнієвський; Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова Київ, 2011. 38 с.
2. Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства: монографія / Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац.

пед. ун-т імені М.П. Драгоманова; за науковою ред. В.П. Беха; редкол.: В.П. Бех (голова), Г.О. Нестеренко (заст. голови) [та ін.]. К : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. 680 с.

3. Кіндратець О.М. Роль світового громадянського суспільства в подоланні негативних наслідків глобалізації. URL: www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_37_13.pdf

Марта ШЕПТИЦЬКА
mshm1103@gmail.com

ПРАВОВА РІВНІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Діяльність релігійних об'єднань виступає впливовим чинником соціально-політичного та культурного життя, значною мірою визначає рівень конфліктності у соціумі, стабільність соціальної ситуації в суспільстві, цінності та норми індивідуальної та колективної поведінки, ставлення людини (громадськості) до викликів процесів глобалізації та модернізації.

Як слушно зауважує українська дослідниця М. Росенко, що «роль церкви й релігійних організацій як соціально інтегруючого чинника в житті українського суспільства, а, отже, і в політичній системі держави, визначає соціальну спрямованість державної політики в цій сфері. Україна багатонаціональна, багатоконфесійна держава. Тому від тонкощів державно-правового регулювання державно-релігійних відносин залежить формування гармонійних і плідних відносин у системі: людина – релігійна організація – держава – суспільство» [1].

Організаційно-правові принципи діяльності релігійних об'єднань визначають взаємодію церкви та держави, політичної та релігійної сфер суспільного життя. За даними Державного департаменту у справах національностей та релігій, сьогодні в Україні зареєстровано та діють близько 35 тис. релігійних організацій різного спрямування.

Фундаментальні основи правового регулювання функціонування релігійних об'єднань закладено у Конституції України, а статус релігійних об'єднань та організацій визначено у Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» [2].

Варто погодитись із українською дослідницею проблеми конституційно-правового регулювання відносин держави і релігійних організацій у гарантуванні свободи віросповідання в Україні Г. Сергієнко у тому, що «В умовах проголошення курсу України на розбудову правової демократичної держави особливого значення набуває питання гарантування свободи віросповідання, стан забезпечення якої значною мірою залежить від характеру відносин держави і релігійних організацій, становлення таких взаємозв'язків та їх юридичної регламентації» [3, с. 2].

Стаття 35 Конституції України гарантує громадянам України свободу світогляду і віросповідання, право громадян на відправлення релігійних культів і ритуальних обрядів, на релігійну діяльність, на створення та діяльність різних релігійних організацій – товариств, управлінь, центрів, монастирів, релігійних братств, духовних навчальних закладів.

Згідно норм та положень чинного законодавства до релігійних організацій належать релігійні громади, релігійні управління, братства, монастирі, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій та представлені центрами (управліннями). Так, відповідно до 13 статті релігійна організація повинна пройти обов'язкову процедуру державної реєстрації, а правом здійснювати державний контроль за «дотриманням законодавства про свободу совісті та релігійні організації» наділені Міністерство культури України (як спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері релігії), інші міністерства та державні служби, агентства та інспекції, органи прокуратури, місцеві державні адміністрації (обласні та районні), місцеві ради (обласні, міські, сільські та селищні) в межах власної компетенції [2].

На думку М. Росенко, «До системи взаємин держави й церкви в Україні застосовують два основні підходи. Перший ґрунтується на цілковитій рівності релігій і релігійних організацій, котрі існують і виникають у країні. Специфікою, наприклад, США, є порівняно невеликий період існування й відсутність домінуючої етнічної конфесійної спільноти. Жодна з конфесій не може претендувати на особливу значущість для держави, тобто в державі однакове ставлення до всіх релігійних організацій. Другий підхід (деякі європейські країни, приміром, Греція) – це особливі відносини з деякими релігійними організаціями, котрі мали великі заслуги в становленні держави й суспільства. Українська держава стосовно релігійних організацій так само, як і стосовно об'єднань громадян і політичних партій, здійснює політику неутручання. Це забезпечує нейтралітет у питаннях світогляду й віросповідання, виконання зобов'язань із гарантування свободи віросповідання й водночас створює рівні умови для захисту прав і свобод усіх громадян. Однак ця політика передбачає певні важелі, щоб свобода не перетворювалася на неконтрольовану всюдозволеність, за якої порушуються права інших громадян, громадського порядку» [1].

Основні завдання Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» полягають у визначенні кола обов'язків органів державної влади щодо забезпечення діяльності релігійних організацій і навпаки – визначення обов'язків релігійних організацій перед державою та суспільством, гарантування сприятливих умов для розвитку суспільної

моралі й гуманізму, громадської злагоди і співробітництва індивідів незалежно від їхнього світогляду та віросповідання [2].

В цілому, діюче законодавство визначає наступні характеристики взаємодії держави та релігійних об'єднань: релігійні об'єднання відокремлено від держави, вони не виконують державних функцій; усі релігії та релігійні об'єднання є рівними перед законом; держава гарантує і захищає права і законні інтереси релігійних об'єднань; держава сприяє формуванню взаємної релігійної і світоглядної толерантності між громадянами; держава поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій (за умови, що вони не суперечать чинному законодавству) і не втручається у законну діяльність релігійних об'єднань; релігійні об'єднання не беруть участь у діяльності політичних партій, проте вони мають право брати участь у громадському житті. І хоча релігійним об'єднанням заборонено висувати кандидатів до органів державної влади, але священнослужителі мають право на участь у політичному житті нарівні з усіма громадянами; релігійні організації та об'єднання мають право доступу до масмедіа та їх використання нарівні із іншими громадськими організаціями, а також – на виготовлення, експорт, імпорт та розповсюдження предметів релігійного призначення та відповідної літератури [4, с. 285].

На думку Г. Сергієнко, «починаючи з 1917 року можна виокремити три основні періоди розвитку конституційно-правового регулювання взаємозв'язків держави і об'єднань віруючих в Україні: демократичний (1917 – 1920 рр.), репресивний (1921 – 1990 рр.), а з 1991 року розпочався і триває на даний час третій період – лібералізації цих відносин» [3, с. 4].

До правових принципів взаємодії держави і релігійних організацій в Україні відносяться: принцип гарантування свободи віросповідання; заборона неконституційного обмеження свободи віросповідання; принцип відокремлення держави і релігійних організацій; принцип відокремлення державних, комунальних навчальних закладів і релігійних організацій; принцип рівності релігійних організацій перед законом; принцип заборони дискримінації релігійних організацій.

Отже, основними здобутками у сфері правового регулювання державно-конфесійних відносин в Україні є, по-перше, створення дієвого механізму захисту права людини на свободу совісті (і зокрема, свободи релігії), що дозволив, з одного боку, його реально забезпечити, а з другого – не допустити використання релігії у політичних цілях, клерикалізації державних структур; по-друге, відмова держави від втручання у внутрішні справи релігійних організацій та здійснення тотального контролю за їх діяльністю, дотримання нейтрального ставлення до усіх релігійних конфесій; по-третє, повернення релігійним організаціям статусу юридичної особи, що зміцнило юридичні й матеріальні основи їх діяльності і створило

передумови для повернення релігійних організацій до здійснення традиційної для них діяльності у сферах освіти, соціального захисту, благодійності і милосердя.

Література

1. Росенко М. Державна політика України щодо церкви й релігійних організацій. Їхнє місце в політичній системі суспільства. *Віче*. 2009. № 12. URL: <http://www.viche.info/journal/1513/>
2. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/987-12>
3. Сергієнко Г.Л. Роль конституційно-правового регулювання відносин держави і релігійних організацій у гарантуванні свободи віросповідання в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02.; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2004. 18 с.
4. Лазор К. П. Релігійні об'єднання в Україні: організаційно-правові основи діяльності. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 50. С. 282–287.

Ірина ШУЛЬГАН
irashulhan@gmail.com

РІВНІСТЬ СТОРІН ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ ЯК ПРИНЦИП КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Основним завданням кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження (ст. 2 КПК України). Досягнення цього завдання можливе лише за умов забезпечення рівності суб'єктів перед законом та впровадження принципу змагальності сторін у кримінальному процесі.

У період чинності КПК 1960 року застосування принципу змагальності в Україні фактично обмежувалася стадією судового розгляду справи. Закріпивши змагальність сторін та рівність учасників судового процесу в Конституції України (ст.129), законодавець поширив дію вказаних засад судочинства на усі стадії кримінального провадження.

Як зазначає професор В.С. Нерсисянц, цінність права полягає в триєдності свободи, рівності і справедливості [1, с. 12]. Аналізуючи наукові роботи вчених, можна виокремити два аспекти досягнення рівності, а саме – забезпечення рівних можливостей та забезпечення рівних результатів. Обидві ці сторони принципу рівності розкриваються в галузі правового регулювання. Забезпечити рівні можливості можна шляхом гарантування

кожному однакових можливостей на досягнення цілей. Водночас, рівність можливостей реалізовується через призму загальноправового принципу рівності перед законом [2, с. 250].

Процесуальна рівність (засада рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом) забезпечує гарантії доступності до правосуддя та реалізації права на судовий захист, закріпленого в частині першій статті 55 Конституції України. Як зазначив Конституційний суд України у своєму роз'ясненні, ця засада є похідною від загального принципу рівності громадян перед законом, визначеного частиною першою статті 24 Основного Закону України, і стосується, зокрема, сфери судочинства. Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом передбачає єдиний правовий режим, який забезпечує реалізацію їхніх процесуальних прав [3].

Принцип рівності перед судом є основою сучасної концепції справедливого правосуддя. Для кожної людини у правовій державі насамперед важливо мати доступ до правосуддя і можливість вільно, швидко, безперешкодно реалізувати право на судовий захист незалежно від належності до певної соціальної групи або інших персональних характеристик особи.

Рівність учасників кримінального провадження перед законом означає наділення їх рівними правами та рівними обов'язками щодо участі у процесі та доведенні свої позиції. Важливо акцентувати на тому, що поняття «рівні права та обов'язки» не тотожні поняттю «однакові права та обов'язки». Права та обов'язки різняться залежно від процесуального статусу, в якому перебуває особа (прокурор, слідчий, підозрюваний, потерпілий тощо). Значення процесуальної рівності прав полягає у наділенні учасників правами, що відповідають їх процесуальному становищу.

Зasadі рівності сторін у судовому процесі приділено належну увагу в практиці Європейського суду з прав людини. Так принцип рівності сторін – один із складників ширшої концепції справедливого судового розгляду – передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти свою сторону в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище у порівнянні з опонентом [4].

Принцип рівності нерозривно пов'язаний із принципом змагальності сторін, закріпленим частиною 1 ст. 22 КПК України, відповідно до якої змагальністю визначається самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом.

Разом із самостійністю в ст. 22 викладено й такі складники змісту змагальності, як рівність прав сторін кримінального провадження на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань,

скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом (ч. 2 ст. 22); неможливість покладення функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду на один і той самий орган чи службову особу (ч. 3 ст. 22); визначеність напрямів діяльності прокурора в кримінальному процесі (ч. 4 ст. 22), а також суб'єктів, що можуть здійснювати захист (ч. 5 ст. 22); визначено особливий статус суду, який, дотримуючись об'єктивності та неупередженості, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків (ч. 6 ст. 22).

Відповідно, можемо стверджувати, що принципи змагальності та безпосередності дослідження доказів поєднуються в кримінальному процесі через реалізовану активність сторін захисту та обвинувачення у дослідженні доказів у справі, яку координує безсторонній і неупереджений суд. Тобто суд як учасник процесу доказування має процесуальний статус, відмінний від статусу сторін. Він, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків, досліджує (оцінює та перевіряє) всі зібрані у справі докази як на користь сторони обвинувачення, так і на користь сторони захисту та прагне досягнення істини у справі, тоді як сторона обвинувачення прагне довести свою обвинувальну позицію, а сторона захисту – її спростувати чи пом'якшити [5, с. 188].

Варто підкреслити, що сама по собі змагальність визначає лише становище сторін у системі кримінально-процесуальних відносин, встановлює вимогу щодо обсягу прав та обов'язків кожної з категорії учасників кримінального провадження, однак сама по собі вона не дає змоги досягнути його мети та фактичної рівності сторін, яка на сьогодні в практиці її реалізації має низку процесуальних проблем.

Ряд авторів вказують, що закріплення принципу рівності сторін у праві збирати та подавати до суду докази (речі, документи тощо), все ж не забезпечує стороні захисту рівних можливостей, порівняно із стороною обвинувачення [6, с. 7]. Так, відповідно до ст. 93 КПК України, захисник шляхом подання відповідного клопотання слідчому, прокурору або слідчому судді може ініціювати проведення певних слідчих (розшукових) дій з метою одержання доказової інформації. Крім того, право сторони захисту збирати докази шляхом витребування речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, актів перевірок тощо від органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб не забезпечене належними засобами примусового виконання [8, с. 172].

Перевага сторони обвинувачення перед стороною захисту виражається і в тому, що остання також частково позбавлена права здійснювати допит

свідка в досудовому розслідуванні. За загальним правилом, допит свідка під час досудового розслідування може здійснювати лише сторона обвинувачення, і лише у виняткових випадках допускається допит свідка іншою стороною кримінального провадження в ході досудового розслідування в судовому засіданні після звернення з клопотанням до слідчого судді про проведення такого допиту (ст. 225 КПК України).

Водночас сторона захисту наділена правом отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їхньою згодою лише пояснення, які, відповідно до ч. 8 ст. 95 КПК, не є джерелом доказів. Крім того, таке право є умовним, адже залежить від волі опитуваних осіб і, на відміну від аналогічного права сторони обвинувачення, нічим не гарантується [9, с. 4].

Таким чином, принцип рівності перед законом і судом є одним із вихідних положень кримінального провадження України, що полягає в однаковому застосуванні закону єдиним для всіх органом – судом – та забороні дискримінації будь-кого у процесуальних правах та встановленні додаткових процесуальних гарантій. Крім того, рівність особи перед законом і судом є важливим міжнародним стандартом судочинства, реалізацію якого повинна забезпечити держава.

Література

1. Политико-правовые ценности: история и современность / Под ред. В.С. Нерсисянца. М. 2000. 256с.
2. Бондарь Н.С. Власть и свобода на весах конституционного правосудия: защита прав человека Конституционным Судом Российской Федерации. М., 2005. 780.
3. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповалова Олексія Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 20 частини першої статті 106, частини першої статті 111-13 Господарського процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пунктів 2, 8 частини третьої статті 129 Конституції України. Справа № 11-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-12>.
4. Домбо Бехеер против Нидерландов (14448/88): Рішення Європейського суду з прав людини від 27 жовтня 1993 року. URL: http://europeancourt.ru/uploads/ECHR_Dombo_Beheer_B_V_v_the_Netherlands_27_10_1993.pdf.
5. Шевчук М.І. Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика;

судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / М. І. Шевчук. Львів, 2015. 243 с.

6. Маркуш М.А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Маркуш М.А. Х., 2005. 210 с.
7. Попелюшко В.О. Функція захисту у кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: монографія / В.О. Попелюшко. Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2009. 634 с.
8. Дяков В. Проблеми реалізації принципу змагальності у кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С.169–174.
9. Шиба І.О. Принцип змагальності за КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 19 (2'2013). С. 1–6.

ЧАСТИНА II.

Проблеми гендерної рівності у діяльності міжнародних організацій та у законодавчій практиці сучасних держав світу

Ірина АНДРУСЯК
Airyna2016@gmail.com

ЖІНКИ У ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ ЯК ОЗНАКА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ Й ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ У СФЕРІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ

Питання представництва жінок у правоохоронних органах актуальні і жваво обговорюються. В більшості випадків коли мова йде про жінок-поліцейських, логіка абсурдних узагальнень набирає сили. Жінки на війні, у політиці чи поліції є, але вони «невидимі» для багатьох політиків, державних діячів, та й зрештою, для багатьох громадян України. Сьогодні, в сучасному світі, ми можемо почути обговорення, на кшталт, чи належать жінці ті добродієності, які ще Аристотель описував у «Нікомаховій етиці» - мужність, відвага, безстрашність, честь, розсудливість [1, с. 117-131]. Чи може жінка поєднати свою біологічну та соціальну ролі – бути матір'ю і сприяти досягненню миру та гармонії у суспільстві, бути захисницею?

Подвійні стандарти сприйняття поліціанток на службі прослідковуються в різноманітних публікаціях, засобах масової інформації, соціальних мережах. Чарівні, чуйні, безстрашні – в більшості випадків так представлена інформація про жінок в правоохоронних органах. «Не дивлячись на важку професію, ненормований робочий день та великі психологічні навантаження, жінки правоохоронці залишаються чуйними та добрими, гарними та чарівними». «Майор поліції Наталія Процик працює слідчим. Дивлячись на усміхнену жінку, відразу не скажеш, що її спеціалізація - розкриття тяжких злочинів» [2].

«Незважаючи на суворі умови служби, втому і натерті берцями ноги, Наталя завжди залишається жінкою і зустрічає водіїв посмішкою [3]. Романтичне бачення жінки в правоохоронних органах контрастує з реальністю сьогодення. Слід визнати, що упереджене ставлення до жінок-поліцейських в Україні є і ґрунтується воно на негативному стереотипі про неналежну фізичну підготовку жінок, що впливає на низьку кількість жінок серед співробітників правоохоронних органів.

Перший заступник міністра внутрішніх справ Сергій Яровий, під час зустрічі в Представництві НАТО в Україні щодо імплементації Резолюції Ради безпеки ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека» заявив, що впровадження принципу гендерної рівності в органах системи внутрішніх справ є одним із пріоритетів міністерства. В Національній поліції України на сьогодні працюють 21,8% жінок [4]. За міжнародними даними, жінки складають до 15% співробітників правоохоронних органів. Більшість жінок-поліцейських виконують паперову роботу та не займають керівних посад. Хоча умови вступу до нової поліції практично однакові, є відмінність у перевірці рівня фізичної підготовки – чоловіки виконують комплексну силову вправу, а жінки - згинання та розгинання рук в упорі лежачи. Усі кандидати/ки, незалежно від статі, мають пройти тестування, медичний огляд, фізичну підготовку, опанувати навички перехвату, затримання правопорушника/ці [5].

Позитивним досвідом для України має слугувати практика вивчення стану дотримання прав жінок у правоохоронних органах, розробка відповідних заходів попередження порушення їх прав в країнах Західної Європи та США. Дослідження наявних проблем жінок-правоохоронців були ініційовані на початку 1980-х років тенденціями гендерної рівності у сфері працевлаштування та кадрового менеджменту. Від самого початку вони були спрямовані на збільшення кількості жінок у підрозділах поліції, розробку моделей відбору жінок на різні посади, а також на подолання проблем, пов'язаних із адаптацією жінок до субкультури виключно чоловічого поліцейського колективу.

Серед досвіду американських поліцейських структур досить типовим з цієї точки зору є проект «Нове робоче місце для жінок» щодо залучення більшої кількості жінок на службу та профінансований у 1995 році Міністерством праці США для департаменту поліції м. Альбукерка (Нью-Мехіко). Зміст проекту є цікавим тому, що для його реалізації було розроблено нову стратегію залучення жінок до роботи в поліції і вже за два роки кількість жінок, що проходили службу в поліцейських підрозділах, зросла від 10% до 25%, а питома вага жінок-представників етнічних меншин у деяких відділах сягнула 47% [6].

Сьогодні жодна країна світу не може похизуватись досягненням 100% гендерного балансу в житті суспільства. Гендерна рівність – це ідеальна модель суспільних відносин. В XIX ст. дебатували про загрози і ризики здобуття жінками вищої освіти: присутність жінок в університетах мала перешкоджати студентам зосереджуватись на навчанні, медики доводили, що розвинутий жіночий мозок призведе до атрофації жіночих органів і, відповідно, до неможливості жінок народжувати. Очевидно, що в XXI ст. в Україні ми відмічаємо значний прогрес розвитку суспільства – економічний добробут, соціальна захищеність населення, доступ до інформації, рівний доступ до ресурсів. Але, водночас, слід пам'ятати, що тільки тоді, коли гендерна складова буде серед пріоритетів державної політики, Україна буде продовжувати динамічно розвиватись як правова демократична держава, що унеможливить повернення до тоталітарного минулого.

Проблема в поліції сьогодні – це протистояння між старою системою правоохоронних органів та новою системою поліції. Вивчення умов праці жінок-поліцейських, увага експертів до складання силових та швидкісних фізичних тестів з урахуванням специфіки жіночої анатомії, визнання проблеми використання прийомів самозахисту у реальній протидії злочинцям, дослідження поліцейського обладнання на практичну можливість його використання жінками, ведення обліку Національною Поліцією України та надання статистичних даних щодо кількості жінок та чоловіків на різних посадах чи згідно штатних звань – це ті обов'язкові складові, які мають враховуватись у реформах Національною Поліцією України для досягнення гендерного балансу у лавах правоохоронних органів України.

Література

1. Арістотель. Нікомахова етика / Пер. з давньогрец. В. Ставнюк. К.: «Авілон-Плюс», 2002. 480 с.
2. Жінки в погонах – чарівні, мужні та безстрашні. Новини Твого Міста. URL: <http://ntm.net.ua/2011-01-21-12-50-06/1752-2012-03-15-08-09-34>
3. Шиман Н. Три міфи про жінок в поліції. URL: <https://mrpl.city/blogs/view/mi-persh-za-vse-ofitseri-tri-mifi-pro-zhinok-v-politsii-1>
4. В Нацполіції на сьогодні працюють майже 22% жінок – МВС. Інформаційне агентство УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/society/2240561-v-natspolitsiji-na-sogodni-pratsyuyut-mayje-22-jinok-mvs.html>

5. Порядок проведення конкурсу в Національну поліцію України / Національна поліція України. Офіційний сайт. URL: <https://nabir.np.gov.ua/index.php?r=site%2Fcondition>
6. Права жінок правоохоронців та політика гендерної рівності: досвід інших країн у вітчизняному контексті / Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2009: URL: <http://helsinki.org.ua/articles/prava-zhinok-pravoohorontsiv-ta-polityka-hendernojirivnosti-dosvid-inshyh-krajin-u-vitchyznyanomu-konteksti/>

Анастасія БАРАН

NastyaBaran@i.ua

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ГЕНДЕРНИХ СТРУКТУР У ЗАХИСТІ ПРАВ ЖІНКИ

Події ХХ століття все більше переконували, що рівність у правах (де-юре) не обов'язково призводить до фактичної рівності (де-факто). Для розвитку суспільству необхідно використовувати всі свої ресурси й усіх своїх членів, що означає повну та всеосяжну участь у цих процесах як чоловіків, так і жінок. Отже, принцип рівності, як доводив історичний досвід, повинен містити в собі право на відмінність, що припускає необхідність враховувати відмінні риси, характерні для жінок і чоловіків, тому що умови життя жінок і умови життя чоловіків значно відрізняються через репродуктивну функцію жінок. Питання не в наявності цих відмінностей, а в тому, що вони не повинні негативно впливати на умови життя жінок і чоловіків, вести до дискримінації. Навпаки, ці відмінності відповідним чином повинні враховуватися, знаходити своє відображення в рівному розподілі економічних, соціальних і політичних можливостей. Рівність жінок і чоловіків, як і права людської особистості, складовою частиною яких вона є, – той принцип, який потрібно постійно захищати, охороняти та зміцнювати.

Період кінця ХХ – початку ХХІ століття відзначився на міжнародній арені розвитком нових підходів і шляхів у досягненні гендерної рівності. ІV Міжнародна конференція з проблем жінок (Пекін, вересень 1995 р.), Рада Європи у Страсбурзі (1997 р.), ІV Європейська конференція міністрів з питань рівноправності між чоловіками і жінками (Стамбул, 1997 р.), регіональні конференції ЮНІФЕМ з проблем рівноправності (Будапешт, Алма-Ата), Женевська регіональна підготовча нарада ЄЕК «Пекін» (січень 2000 р.), спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН «Жінки в 2000 році: рівність між чоловіками і жінками, розвиток і світ у ХХІ столітті» (Нью-Йорк, червень 2000 р.), яка проаналізувала реалізацію Пекінської

платформи за 5 років та визнала, що концепція комплексного підходу до проблеми рівності чоловіка і жінки – стратегічна концептуальна лінія розвитку XXI століття, – усі зазначені міжнародні правові документи стали основою встановлення гендерної рівності у світовому масштабі.

Особливістю сучасного періоду творення й функціонування міжнародних гендерних структур та їхнього впливу на становище жінок у суспільстві є те, що це відбувається в умовах, коли вже набрали розвитку міжнародні механізми правового захисту прав жінок як людини. Чинні гарантії захисту прав жінки можуть стати важливим інструментом забезпечення становлення гендерної рівності у світовому просторі, певною гарантією правозахисних гендерних перетворень.

До найважливіших міжнародних інституцій у цій сфері належать органи ООН, які займаються правами людини, зокрема правами жінок: Комісія ООН з прав людини, Комісія ООН зі статусу жінок, Генеральна Асамблея ООН, Економічна і Соціальна Рада, Верховний комісар з прав людини, Комітет з прав людини, Комітет з економічних, соціальних та культурних прав, Комітет з ліквідації расової дискримінації, Комітет з ліквідації дискримінації стосовно жінок, Комітет проти катувань, Комітет з прав дитини. Наприклад, у червні 2001 р. Економічна і Соціальна Рада ООН ухвалила резолюцію про врахування гендерних аспектів у всіх основних сферах діяльності ООН. Окрім того, необхідно назвати ще загальноєвропейські інституції: Європейську комісію з прав людини, Європейський суд з прав людини та Комітет міністрів [1, с. 95].

Зазначений перелік міжнародно-правових гарантій захисту прав жінок не можна вважати вичерпним, він вказує лише найбільш важливі, на нашу думку, гарантії, що складають міжнародний механізм захисту прав жінок. Дослідження міжнародних гарантій прав жінок має велике значення для України як з точки зору найбільш повного виконання нею своїх міжнародно-правових зобов'язань та їх додержання, так і з погляду внесення можливих пропозицій щодо покращення цих стандартів і формування ефективних заходів для їх імплементації на національному рівні.

Слід звернути увагу на те, що Конституція України у ст. 24 закріплює принцип рівності, зокрема гендерної. Зазначений принцип знаходить своє відображення у нормах інших галузей національного законодавства, зокрема трудового. Як відзначає К. Ю. Мельник, усі фізичні особи в Україні мають рівні можливості для реалізації своїх трудових прав (вступати у трудові правовідносини, одержувати рівну оплату за працю рівної цінності, мати рівні можливості щодо професійного зростання тощо), і ніхто не може

бути обмежений в їх реалізації або одержувати які-небудь переваги залежно від обставин, не пов'язаних із діловими якостями [2, с. 37].

Все це свідчить про те, що більшість міжнародно-правових норм щодо гендерної рівності вже імплементовано в національне законодавство. Однак, як правильно зазначають Н.М. Оніщенко, Л.О. Макаренко й О.Л. Львова, лише імплементация міжнародно-правових норм у національне законодавство не може забезпечити ефективне правове регулювання, тому що такі норми є здебільшого декларативними, мають загальний характер і не враховують потенціал окремої правової системи для їх реалізації. Таким чином, для прогресивного розвитку української правової системи у сфері регулювання гендерних відносин необхідно розробити національну концепцію гендерного законодавства, яка б визначила форми закріплення та послідовність становлення інституту гендеру у вітчизняному праві [3, с. 12].

Викладене свідчить, що досягнення гендерної рівності більшою чи меншою мірою охоплює процеси реформування національних законодавств, а практичні результати можливі лише через створення правового забезпечення рівності, відповідних державних механізмів правового забезпечення та через активну участь громадянського суспільства в цих процесах. Варто зазначити, що всі правові системи формувалися насамперед у зв'язку з великим поділом праці (зростанням її продуктивності, створенням надлишкового продукту та необхідності його закріплення за певними власниками тощо). Напрацювання більш-менш виразної схеми, структури напрямів реалізації гендерного принципу в нормах трудового права, дотримання його в реальних суспільних відносинах та визначення заходів щодо вдосконалення правових механізмів його забезпечення вимагає побудови системи поглядів, загальної їх моделі, концепції формування правового механізму дотримання принципу рівних можливостей саме в межах трудових правовідносин, оскільки саме у сфері продуктивної праці розвиваються найкращі надбання людства в галузі прав, свобод і законних інтересів громадян.

Література

1. Кушнір Н. В. Міжнародний досвід законодавчого забезпечення гендерної рівності. *Право і безпека*. 2017. № 1 (64). С. 93–98.
2. Мельник К. Ю. Трудове право України: підручник. Харків: Діа плюс, 2014. 480 с.

3. Оніщенко Н. М., Макаренко Л. О., Львова О. Л. Гендерні паритети сучасного етапу правового розвитку в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2012/3. С. 10–14.

Любов БАТАМАНЮК
lyubof13@gmail.com

ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ

Проблема гендерної рівності привертає дедалі більшу увагу як українського соціуму, так і дослідників у різних сферах, позаяк вимагає міждисциплінарного підходу. Разом з тим піднесення інтересу до гендерної тематики активізує не лише прибічників гендерної рівності, а й її опонентів, які вдаються, серед іншого, до кампаній з дискредитації власне понять «гендер», «гендерна політика» через маніпулювання свідомістю українців та пряму дезінформацію, представляючи гендерну політику як таку, що спрямована на підрив інституту традиційної сім'ї [1]. Тому дуже важливо, щоб судді та адвокати розуміли ці поняття та концепції, що їх вони відображають.

Можливість судового оскарження дискримінації за ознакою статі прямо передбачена ст. 22 Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в Україні» [2], втім, як справедливо зауважила О. Суслова, усі намагання закону можуть бути зведені нанівець, якщо «суддівський корпус не буде обізнаний щодо проблеми дискримінації за ознакою статі, її заборони на законодавчому рівні, неприпустимості в судовому процесі, при постановленні судових рішень, а також у власній правосвідомості» [3, с. 63].

Відсутність ефективного реагування на факти дискримінації за ознакою статі визнана однією з основних причин гендерної нерівності в українському соціумі, що дістало відображення у Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 р. [4]. Серед шляхів і способів розв'язання проблеми Концепція передбачає, зокрема, розроблення механізму реалізації права на захист від дискримінації за ознакою статі та вжиття необхідних заходів за результатами розгляду випадків такої дискримінації, а також виконання договірних та інших міжнародних зобов'язань у частині забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Таким чином, судді мають бути готовими компетентно розглядати справи, пов'язані з оскарженням гендерної дискримінації, зокрема, знати: поняття «гендер», «гендерна рівність», «дискримінація», «гендерні стереотипи» та інші; види, прояви гендерної дискримінації в публічній /

приватній сферах; гендерні стереотипи та механізми їх дії; міжнародно-правові акти (як універсальні, прийняті ООН чи МОП, так і регіональні, прийняті Радою Європи) у сфері гендерної рівності та зобов'язання України відповідно до них; рішення ЄСПЛ щодо дискримінації за ознакою гендеру; національне законодавство, що регулює ці правовідносини; гарантії та способи захисту (де вони передбачені в механізмі правового регулювання).

Також кожен суддя повинен на високому професійному рівні уміти: розпізнавати гендерні аспекти при вирішенні конкретної справи; ідентифікувати ситуації та дії, що є дискримінаційними; встановити й дослідити фактичні обставини справи; здійснити юридичну кваліфікацію, тобто віднайти відповідні приписи (принципи, норми) в нормативно-правовому регулюванні, в тому числі чинні для України міжнародні договори та практику їх застосування; виявити випадки, коли порушення прав та законних інтересів особи є наслідком дії дискримінаційних положень національного законодавства чи нейтральних законодавчих положень, які на практиці призводять до дискримінаційних наслідків, а також гендерних стереотипів, крізь призму яких тлумачиться чи застосовується законодавство; співвідносити факти у кожній конкретній справі з нормативно-правовим регулюванням; знати стандарти доказування у справах щодо гендерної дискримінації та інших гендерно-чутливих справах; прийняти законне і обґрунтоване рішення та належно його мотивувати.

Не менш важливим є забезпечення того, щоб у залі суду судді керувалися принципом гендерної рівності як окремим виявом принципу рівності перед законом і судом. Це означає, що судді мають усвідомлювати умови життя жінок і чоловіків, які беруть участь у судовому процесі, ідентифікувати, за потреби, існуючі відмінності та слідкувати, щоб вони не породжували дискримінацію на підставі статі при розгляді справ [5, с. 49]. Оскільки відповідно до ст. 124 Конституції України юрисдикція суду поширюється на усі правовідносини, що виникають у державі, спектр «клієнтів суду», а, отже, клієнтів адвокатів, а також перелік категорій спорів практично є необмеженим.

Зважаючи на ту «довіру, яку в демократичному суспільстві суди мають викликати в громадськості» [6], надзвичайно важливою є не лише неупередженість та безсторонність судді, а й власне враження неупередженості та безсторонності. Оскільки «навіть видимість може бути важливою», відтак, «правосуддя повинно не тільки чинитися, необхідно також, щоб було видно, що воно чиниться» [6].

Відомий американський суддя Лернд Хенд зауважив, що «правосуддя залежить не стільки від правової діалектики, скільки від атмосфери в залі суду, а вона в кінцевому підсумку залежить, в основному, від судді» [5, с. 53].

Безперечно, «системі судочинства потрібний час, інформаційні та інші ресурси для усвідомлення та впровадження принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у судовій практиці». Враховуючи те, що відповідно до шостого показника Бангалорських принципів поведінки суддів, схвалених Резолюцією 2006/23 Економічної і Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 р., «компетентність та старанність є необхідними умовами для виконання суддею своїх обов'язків», а належна професійна підготовка становить собою також гарантію незалежності та безсторонності суддів та неодмінну умову поваги суспільства до судової влади, актуальним є завдання підвищення обізнаності суддівського корпусу щодо проблем гендерної рівності та впровадження гендерного підходу до програм підготовки суддів.

Отже, атмосфера в залі суду та поведінка суддів під час судового засідання впливає на формування довіри громадськості до суду. З огляду на це врахування гендерних аспектів управління залом судового засідання, зокрема, усвідомлення та подолання гендерних стереотипів та використання гендерно нейтральної мови, сприятиме підвищенню довіри до судової гілки влади. Загалом, оволодіння необхідними знаннями, навичками та ставленням покликане забезпечити високу якість роботи судової системи та її відповідність міжнародним стандартам компетентності, ефективності, незалежності та доступності.

Література

1. Кісь О. Фемінізм в сучасній Україні: від «алергії» до останньої надії. URL: <http://krona.org.ua/feminizm-v-suchasnij-ukraini.html>
2. Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в Україні». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>
3. Суслowa О. І., Лазаренко О. О., Ахтирська Н. М. Захист прав жінок та дітей судовими та правоохоронними органами в Україні. За ред. Г.О. Христової. Київ: Тютюкін, 2010. 335 с.
4. Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/273-2018-%D0%BF>
5. Фулей Т. І. Управління залом судового засідання: гендерні аспекти. *Слово Національної школи суддів України*. 2014. № 2 (7). С. 49–57.

6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «П'єрсак проти Бельгії» (Piersack v. Belgium) від 1 жовтня 1982 р., заява № 8692/79, п. 30. URL: <https://www.osce.org/uk/ukraine/232716?download=true>

Назар ГУК
Vika_Ch07@ukr.net

ВПЛИВ СУДОВОЇ СИСТЕМИ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Проблематика «гендер і судівництво» привертає значну увагу зарубіжних дослідників, однак в Україні для більшості суддів та адвокатів та їх клієнтів зв'язок «гендеру» і здійснення судочинства не завжди очевидний. Ця проблематика – порівняно нова для суддівського та адвокатського професійного середовища. І хоча окремі спроби окреслити гендерні проблеми у сфері правосуддя вже робилися у фаховій літературі, однак ці питання вимагають подальшого дослідження.

Гендерні проблеми та аспекти практично не враховуються у стратегіях та програмах сталого розвитку, зокрема тих, що стосуються судової гілки влади. Гендерна тематика не дістала відображення в Стратегії розвитку судової системи на 2015–2020 роки [1], що свідчить про її несприйняття як наскрізної проблеми, що пронизує усі сфери життя суспільства і пов'язана зі здійсненням судочинства.

Вагомим чинником, що зумовлює важливість дослідження гендерних проблем для судової системи, є роль суду у виконанні міжнародних зобов'язань України щодо утвердження гендерної рівності та застосуванні чинних для України міжнародних договорів, які є частиною національного законодавства²⁷. Не варто забувати, що права людини, складовою яких є гендерна рівність, є не внутрішньою справою кожної держави, а предметом міжнародного контролю, і держави-члени, які взяли на себе зобов'язання у рамках тих чи інших універсальних (під егідою ООН) чи регіональних (Ради Європи, Європейського Союзу тощо) угод, звітують про їх дотримання.

У контексті впровадження гендерних підходів у систему правосуддя і прав людини, важливо не тільки забезпечувати виявлення та вилучення всіх прикладів гендерної дискримінації з чинного законодавства, а й гарантувати відповідний правовий захист від неї. Хоча зазвичай говорять, що судочинство має бути реалізованим в нейтральний і неупереджений спосіб, тим не менш його здійснюють люди з відповідними системами цінностей, уявлень, припущень, а часом – і стереотипів [2, с. 206].

Впливовість судової системи у забезпеченні втілення гендерної рівності й подоланні проявів дискримінації за ознакою статі або гендерної

ідентичності зумовлена також тим, що судді наділені достатньо широким колом можливостей: вони можуть ставити перед судом конституційної юрисдикції питання про неконституційність того чи іншого законодавчого положення як такого, що носить дискримінаційний характер; вони не повинні чекати прийняття конкретного нормативного припису для того, щоб забезпечити захист від прояву дискримінаційного ставлення, яке призводить до порушення прав людини; судді можуть і мають ухвалювати рішення, спрямовані на подолання усталених дискримінаційних підходів і практик; вони можуть використовувати у своїх рішеннях мову міжнародних і регіональних договорів у сфері прав людини (навіть якщо такий договір не було ратифіковано; його може бути використано як переконливе, а не як обов'язкове джерело права), що тільки підвищить легітимність рішення, яке ухвалюється таким судом у конкретній справі; судді мають можливість прямого застосування конституційних положень, які гарантують захист від дискримінації, закріплюють рівність, зокрема, гендерну; судді можуть звертатися до прецедентної практики міжнародних і регіональних судових інституцій (Європейський суд з прав людини, Комітет ООН з прав людини, Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, Суд ЄС тощо) для аргументації власної позиції у розглядуваній справі; судді можуть констатувати факт дискримінації, навіть якщо особа, яка звертається до суду за захистом, не вказує на дискримінацію як на причину порушення свого права, тощо [3, с. 10].

Зважаючи на рівень відповідальності і ту важливу місію, яка покладається на судову гілку влади, надзвичайно важливою є неупередженість та безсторонність, зокрема, в питаннях гендерного рівноправ'я. Рівень представництво жінок у суддівській професії є показником їхньої участі в процесі прийняття важливих рішень, оскільки вже саме законодавче визначення трактує суддю як особу, котра наділена повноваженнями здійснювати правосуддя, зокрема, шляхом прийняття відповідних рішень. Більше того, це надзвичайно важливі, вольові рішення, котрі здійснюють істотний вплив не лише на окремих індивідів, а й на суспільство в цілому.

Безумовно, системі судочинства потрібний час, інформаційні та інші ресурси для усвідомлення та подальшого впровадження принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у судовій сфері. Відповідно до шостого показника Бангалорських принципів поведінки суддів, схвалених Резолюцією Економічної і Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 р., компетентність та старанність є необхідними умовами для виконання суддею своїх обов'язків, а належна професійна підготовка становить собою гарантію незалежності та безсторонності суддів, а також

є неодмінним критерієм поваги суспільства до судової влади. Маючи великий запас потенціалу, відповідаючи вимогам зазначеним у Бангалорських принципах, жінки-судді потребують лише дієвого механізму його реалізації на практиці [4].

Аналіз вищенаведених положень дозволяє розробити низку рекомендацій щодо забезпечення гендерної рівності у судовій сфері: впровадження гендерної спрямованості у матеріалах програм підготовки суддів, вивчення питання гендерного рівноправ'я в процесі здійснення правосуддя, як одного з елементів професійної освіти; підготовка бази статистичних даних для розуміння масштабу та природи проблеми гендерної нерівності; підготовка та аналіз законодавчих актів, спрямованих на реалізацію рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, як членів суддівського корпусу; розробка якісно нового інструментарію протидії гендерній дискримінації у судовій сфері, котра базується на міжнародно-правовому досвіді; проведення масштабних інформаційних кампаній у ЗМІ, спрямованих на подолання гендерних стереотипів та упереджених думок щодо соціальних ролей чоловіків і жінок.

Отже, враховуючи той факт, що судова гілка влади відіграє унікальну роль в демократичному розвитку держави та є гарантом стабільності суспільних відносин, досягнення гендерної рівності саме в цій сфері потребує першочергової уваги суспільства.

Література

1. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>
2. Суслowa О. Гендерні стереотипи у судовій практиці та механізми їх подолання. Захист жінок та дітей на основі міжнародних документів щодо прав людини. Міжнародна конференція. Ялта, 2–3 червня 2010 р. С. 206–207.
3. Забезпечення доступу жінок до правосуддя в Україні. Навчальний посібник для суддів і прокурорів. Київ, 2016. 82 с. URL: <https://rm.coe.int/training-manual-for-judges-and-prosecutors-on-ensuring-women-s-access-/168076429a>
4. Гендерна рівність у судовій сфері. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/genderna_r_vn_st_u_sudov_y_sfer_.pdf

ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ КВОТ У ВИБОРЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Напрацювання нормативно-правової бази з регулювання гендерної політики в Україні почалася ще в 1980 році з ратифікації «Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» (Committee on the Elimination of Discrimination against Women). У 2000 році були ратифіковані «Цілі розвитку тисячоліття ООН» (обов'язкові для виконання до 2015 року, відповідно), серед яких була визначена мета «забезпечення гендерної рівності», яка передбачала одним із завдань - забезпечення гендерного співвідношення на рівні не менше 30% до 70% тієї чи іншої статі у представницьких органах влади та на вищих щаблях виконавчої влади [1, с.46].

Останні звіти, про виконання в Україні Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок свідчать про те, що питання забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок в Україні є суперечливими. З одного боку, «зроблені реальні кроки для створення механізму забезпечення прав і свобод жінок згідно із загальними міжнародними нормами забезпечення прав людини». З іншого боку, «в країні ще не відбулася зміна ідеології відносно проблеми становища статей у суспільстві відповідно до світових тенденцій розвитку даного питання», а також національний механізм із впровадження гендерної рівності (закони та відповідальні органи державної влади) не є чітким щодо визначення правових засад гендерних відносин та ефективним щодо їхнього дотримання і регулювання [2].

Результатом чергового звіту України перед Комітетом ООН про ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок, наша держава серед основних проблемних сфер і рекомендацій отримала зауваження щодо недостатнього представництва жінок у сфері діяльності суспільства на посадах вищого рівня та неприйняття достатніх заходів з боротьбою дискримінації, таких. Одним із таких заходів є запровадження і повне законодавче закріплення гендерних квот.

На сьогодні гендерні квоти є доволі поширеними заходами політики позитивних дій багатьох країн світу. Уперше питання рівного чоловічого та жіночого виборчого права законодавчо закріплені у Законі України «Про місцеві вибори», що було прийнято у 2015 році: «Представництво осіб однієї статі у виборчих списках кандидатів у депутати місцевих рад у

багатомандатних виборчих округах має становити не менше 30% загальної кількості кандидатів у виборчому списку» [3]. Проте, закріплюючи таку гарантію, законодавець не передбачив жодних санкцій за її недотримання.

У Законі України «Про місцеві вибори» від 2015 року була норма, яка вказувала, що підставою для відмови в реєстрації кандидатів є «порушення встановленого порядку висування кандидатів» [3]. Проте, Центральна Виборча Комісія видала постанову, якою скасувала обов'язковість запровадження гендерних квот, зазначаючи, що відмова в реєстрації кандидатів у депутати, з підстав недотримання положення Закону щодо представництва осіб однієї статі у виборчих списках кандидатів у депутати на підставі статті 46 Закону не допускається [4, п.4].

Натомість, Закон України «Про політичні партії в Україні» містить норму, про гендерну квоту, яка закріплює, якщо політичні партії за результатами останніх чергових чи позачергових виборів народних депутатів України мають у своєму складі не більше дві третини однієї статі, їм належить додаткове фінансування у розмірі 10% щорічного обсягу державного фінансування статутної діяльності політичних партій, яка розподіляється порівну між політичними партіями, які отримали право на таке фінансування [5, ст.17.5, п.1].

Парламентські вибори 2014 року вперше проводилися за новою правовою нормою щодо гендерного квотування, яка вступила в дію з 1 лютого 2014 року. Законом «Про політичні партії в Україні» визначено, що представництво жінок або чоловіків у списку загальнонаціональної партії має бути не менше 30 % [5, ст.8, п.10], але фактично 20 із 29 зареєстрованих партій у списках, поданих до ЦВК, мали жінок менше цієї передбаченої законом кількості. У Верховній Раді України VIII скликання 55 % жінок — виборців представляють лише 11 % жінок у парламенті. Результати позачергових виборів народних депутатів України 2019 року, оприлюднені ЦВК, свідчать про те, що до парламенту обрано 86 жінок, що становить 20,28% загальної кількості новообраних депутатів. Серед усіх 86 депутаток 61 обрали за партійними списками, а 26 — в одномандатних округах. Це означає, що відсоток жінок серед загальної кількості депутатів, становить майже 20% [6].

Отже, на сьогодні впровадження гендерних квот має законодавче закріплення як на національному, так і на міжнародному рівні, проте відповідні, норми не містять санкцій за недотримання такого квотування. Як наслідок, норми, які покликані врегульовувати рівність жіночого та чоловічого виборчого права на даному етапі відображають своєрідну двосистемність. Позачергові парламентські вибори 2019 року засвідчили

деякий поступ у збільшенні представництва жінок, однак 20% аж ніяк не можна вважати демократичним показником рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні. Як показує статистика результатів виборів до Верховної Ради VIII та IX скликання, представництво жінок у парламенті зростає. Це є безпосереднім наслідком впровадження гендерного квотування.

Література

1. Національна доповідь «Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна. 2000-2015» URL: http://un.org.ua/images/stories/docs/2015_MDGs_Ukraine_Report_ukr.pdf
2. Марценюк Т., Оксамитна С. Гендерні відносини в українському суспільстві у сфері політики. URL: <https://npu.edu.ua/media/kunena/attachments/legacy/files/17.pdf>
3. Закон України від «Про місцеві вибори» від 14 липня 2015 року № 595-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19>
4. Постанова ЦВК «Про Роз'яснення щодо застосування деяких положень Закону України "Про місцеві вибори" під час реєстрації кандидатів у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, кандидатів у депутати обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови та старости села, селища, висунутих місцевими організаціями політичних партій на чергових, позачергових, перших та додаткових місцевих виборах» від 23 вересня 2015 року № 362 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0362359-15>
5. Закон України від «Про політичні партії в Україні» 5 квітня 2001 року № 2365 ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14/ed20161126>
6. Офіційний сайт ЦВК. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp001.html>

Ірина ЖАРОВСЬКА

irazhar@ukr.net

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

Категорія рівності останнім часом виступає актуальною проблематикою в юридичній науці. В наукових джерелах її розглядають у різних аспектах та ракурсах, первинно це - однакові умови працевлаштування, оплати праці чоловіків та жінок, доступу до освітніх послуг, можливості підвищення по службі тощо. Проте проблема гендерної рівності є набагато ширшою, що згодом зрозуміли науковці та практики. Тому нині фокус здійснюється не

тільки на сімейно-побутову сферу та сферу праці, а стосується активності людини у правовій реальності, що, в свою чергу, актуалізувало проблематику політичної участі жінок та участі у діяльності органів публічної влади та управління.

Глобальні виклики та інформаційна революція спровокувала загострення уваги до проблем гендеру, стаючи новою тенденцією розширення прав людини. Гендерна рівність обумовлена актами міжнародного характеру. Зокрема ООН визначила її 5-ою ціллю Стратегії сталого розвитку до 2030 року, яка що передбачає захист прав та законних інтересів жінок у будь-якому віці. Європейський Союз розглядає рівність за ознакою гендеру, як одну з пріоритетних цінностей об'єднання, що зазначено у статті 2 Договору про Європейський Союз.

Система механізму захисту прав та свобод людини передбачає міжнародні та внутрішньодержавні чинники. Під впливом саме міжнародних трендів та тенденцій питання рівності активізувалося на рівні законотворчої діяльності і в Україні. Нині можна констатувати наявність нормативно-правового регулювання вказаного питання. Позитивно оцінюємо і той факт, що норми у сфері гендерної рівності мають системний характер, і з одного боку, існує спеціалізоване законодавство – закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [1], з іншого боку, анти дискримінаційне законодавство, яке репрезентовано Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [2].

Отож, забезпечення прав людини в сфері гендерної рівності імплементовано в національне законодавство та стає частиною внутрішньої політики держави, про що свідчить також значна кількість підзаконних нормативних актів галузевого спрямування. Вказане демонструє розуміння потреби побудови державної політики на ідеології рівності, в тому числі у сфері статі та гендеру задля сталого просвітопейського розвитку України.

Проте наявність норм, нажаль не свідчить про реальне забезпечення прав та свобод громадян у сфері гендерної рівності. Вказане зумовлено цілим комплексом причин – від декларативності норм права, що перетворюють правові приписи у ідеологічні гасла до відсутності фінансового та інституційного механізму діяльності. На останньому сфокусуємо свою увагу.

В Україні сферою гендерної рівності займаються органи загальної та спеціальної компетенції.

До перших віднесемо – Верховну раду України (при здійсненні законотворчої діяльності); Президента України (при здійсненні нормотворчої діяльності та формуванні органів влади); Кабінету Міністрів України (при формуванні політики держави та виконанні правових приписів); Уповноваженого Верховної ради України з прав людини;

центральні та місцеві органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; підприємства, установи, організації та інститути громадянського суспільства.

До спеціальних органів, на нашу думку, слід віднести:

- Урядового уповноваженого з питань гендерної політики [3]. Згідно Положення про його діяльність до основних повноважень цього органу віднесено: сприяння забезпеченню реалізації єдиної державної політики, спрямованої на досягнення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства; участь відповідно до компетенції у координації роботи міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; проведення моніторингу щодо врахування Кабінетом Міністрів України принципу гендерної рівності під час прийняття нормативно-правових актів тощо.

- Міністерство юстиції України, яке є координатором виконання Плану дій щодо реалізації Національної стратегії з прав людини до 2020 року, який містить розділи та завдання, спрямовані на досягнення гендерної рівності; відповідальним за проведення гендерно-правової експертизи законодавства; одним з виконавців Національного плану дій щодо виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека».

- Радники з гендерних питань в органах публічного управління. Відповідно до Типового положення про радника з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, розроблене Мінсоцполітики, їх повноваження наступні: організація проведення гендерних аудитів; внесення пропозицій до колективних договорів і щодо створення необхідних умов для працівників із сімейними обов'язками; запобігання дискримінації за ознакою статі; надання пропозицій для урахування гендерного аспекту при розробці нормативно-правових актів; застосування гендерного бюджетування; підвищення рівня обізнаності щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків тощо.

Такий аналіз може формально вказати на наявність інституційних способів захисту у сфері гендерної рівності. Однак на практиці виникають ряд труднощів: *по-перше*, відсутність самостійного органу публічної влади, оскільки навіть гендерний омбудсмен не виступає незалежним органом, а підпорядковується Кабінету міністрів; *по-друге*, гендерна політика є допоміжною характеристикою публічної діяльності, тому не займає основну нішу у функціонуванні органів влади; *по-третє*, реальне функціонування вищевказаних органів утруднюється бюрократичними процедурами та початковим етапом їх функціонування, тому наявний незначний практичний досвід і коефіцієнт корисної дії цих інституційних органів.

Література

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: закон України від 08.09.2005 № 2866-IV *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. ст.561
2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: закон України від 06.09.2012 № 5207-VI *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 32. ст.412
3. Положення про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 390 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390-2017-%D0%BF#n10>

Жанна КЛИЧКО

zhannaklychko1505@gmail.com

ПРОБЛЕМАТИКА ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Узагальнені уявлення, що формувались споконвіку, про місце та роль чоловіка й жінки в суспільстві носять здебільшого негативний характер. Надалі йтиметься про гендерні стереотипи, які вказують на певні шаблони поведінки протилежних статей, їх відмінності у різних сферах суспільного життя. Гендерні стереотипи є нагальною проблемою сучасного суспільства, яке стрімко прагне демократизації та розвитку, а такі «гендерні рамки» тільки гальмують ці процеси та сприяють підтримці гендерної нерівності.

Досліджуючи позиції сучасних вчених, слід виділити професора Єрмолаєву Т. В., яка стверджує, що сам термін «гендер» з'явився у зв'язку з явними розмежуваннями соціальних, культурних та політичних аспектів чоловічого та жіночого, пов'язуючи їх з поняттями статі й гендеру. Слід зазначити, що на відміну від визначення «гендер», термін «стать» описує біологічні відмінності між чоловіками та жінками, що визначаються генетичними особливостями будови клітин, анатомо-фізіологічними характеристиками і дітородними функціями. Термін «гендер» визначає особу як соціальну стать, стать як продукт культури, вказує на соціально-біологічну характеристику, яка визначає соціальний статус і соціально-психологічні особливості особи, які пов'язані зі статтю, але виникають безпосередньо в процесі взаємодії з іншими людьми [1, с. 92].

У суспільстві образи чоловіка і жінки конструюються і закріплюються у вигляді гендерних стереотипів, які проявляються в ході взаємодії людей і накладають відбиток на характер цієї взаємодії. Гендерні стереотипи є

фундаментом, що визначає особливості сприйняття самого себе, інших і всього комплексу соціальних взаємодій. Взаємодія з урахуванням гендерних відносин і соціології конфліктів складається таким чином: об'єктивний бік – сконструйовані гендерні стереотипи, суб'єктивний – взаємні очікування індивідів щодо відповідного гендеру поведінки [1, с. 92]. Гендерні конфлікти виникають через різницю в сприйнятті один одного, що призводить до формування неузгоджених очікувань.

Отже, гендерні стереотипи – це уявлення в суспільстві про соціальні ролі чоловіків і жінок, їх психологічні та фізіологічні особливості.

Результати більшості соціологічних опитувань дають цілком очікувану відповідь стосовно того, яке місце мають займати протилежні статі в суспільстві і які риси їм повинні бути притаманними. Чоловіки вважають, що жінка повинна: прагнути до взаєморозуміння, бути доброю, мудрою, жіночною і хазяйновитою, відповідальною, самостійною, бути охайною, доглянутою, бути водночас сильною і беззахисною, смачно готувати, прибирати, знати, як виховати дитину, допомагати чоловіку і дитині. Представниці жіночої статі вважають, що чоловік повинен: залишатися чоловіком, забезпечувати дівчину, бути опорою та захистом для жінки та дітей, нести відповідальність за сім'ю, іти до своїх цілей, вміти приділяти час не тільки роботі, а й сім'ї. За результатами соціального опитування: в середньому чоловіки займають позицію здобувача і годувальника сім'ї, хоча від жінки велика частина з опитуваних теж очікує працевлаштування і різнобічної самореалізації. Жінки чекають витримки від чоловіків, захисту. Від жінок чекають турботи, підтримки і догляду за сім'єю.

У більшій частині відповідей соціопитувань відсутня асоціація чоловіка з батьком, жінка найчастіше асоціюється з матір'ю. З цього можна зробити висновок, що наше суспільство, наділяючи чоловіка відповідальністю за «здобування» грошей і захист сім'ї, на жаль, забуває про батьківський бік самореалізації чоловіка.

Ідеальні уявлення про чоловіка і жінку у всіх різні, але мають багато спільного. Наприклад, ідеальна жінка знає, як поводитись з чоловіком у якому б настрої він не був, не має шкідливих звичок, гарна, охайна, ніжна, щира, турботлива, лояльна, вміє гарно готувати. Ідеальний чоловік не має поганих звичок, спокійний, сильний, розумний, мудрий, розсудливий, добрий, харизматичний, веселий, чесний і вірний. Такі уявлення є найбільш поширеними у сучасному суспільстві.

Загальновизнаним стереотипом є думка, що завдання чоловіків «захистити країну та охороняти слабших – жінок, дітей». Більшість аргументів базується на тому, що жінки фізично слабші, і відповідно не

можуть діяти ефективно у бойовій ситуації. Але ця думка помилкова, оскільки об'єктивні дані різноманітних досліджень стверджують, що ті фізичні досягнення, які були рекордними для чоловіків 10-20 років назад, сьогодні є цілком доступними для жінок. Тому за умови однакової підготовки та однакового ставлення жінки, так само, ефективно виконують свої обов'язки у сфері оборони держави, як і чоловіки. За відгуками командирів військових частин та підрозділів саме військовослужбовці-жінки найбільш ретельно та старанно виконують свої службові обов'язки. Основними позитивними моментами у військовій службі жінок, за оцінками їх колег є: велика працездатність, внутрішня самодисципліна, відповідальність за доручену справу. Їх присутність значно пом'якшує морально-психологічну атмосферу у військових колективах, змушує командирів та начальників бути більш стриманими і головне – значно підвищується культура взаємостосунків між чоловіками та жінками [2, с. 141].

Щодо сфери управління, то тут на перешкоді залученню жінок стоять традиційні уявлення про роль жінки в українському суспільстві, традиційно низький рівень культури спілкування чоловіків і жінок. Не піддається сумніву твердження, що в умовах подружнього життя чоловік сприймається як годувальник, а жінка як мати й домогосподарка. Можна стверджувати, що нерівність чоловіків і жінок закладена й існує насамперед на рівні буденної свідомості, у повсякденному житті. Аналіз даних соціологічного опитування доводить, що наявність дискримінації прав жінок самі жінки виявляють частіше, ніж чоловіки. Найвищим, на думку жінок, є рівень дискримінації під час їх службової кар'єри й у розподілі сімейних обов'язків [3, с. 477].

Розглядаючи гендерні стереотипи, важко не згадати проблему сімейного насильства, з яким в більшості випадків стикається саме жінка. Існують такі гендерні стереотипи, що підкріплюють сімейне насильство, дозволяють гвалтівникам залишитися безкарними і звинувачують в насильстві жертву, тобто, жінку: «Жінка повинна коритися чоловікові та бути слухняною», «Найкраще для дітей – це щоб батьки не розлучалися», «Домашнє насильство – це приватна справа, не можна виносити сміття з хати», «Жінка відповідає за ситуацію в родині», «Любов усе прощає», «Любов'ю можна змінити навіть монстра на краще». Насправді, ні у чоловіків, ні у жінок немає підстав підпорядковувати собі один одного, тому насильство в родинних стосунках неприйнятне.

У суспільній свідомості також поширені стереотипи про те, що у родинних стосунках має обов'язково домінувати чоловік, що саме він мусить приймати всі важливі рішення. Традиційні стереотипи мужності спонукають чоловіків проявляти в поведінці такі якості, як: активність,

наполегливість, цілеспрямованість, сила, вольовий потенціал, впевненість в собі, вміння добиватися своїх цілей – через прояв агресивності та директивності. Для жінок, як прийнято вважати, у відносинах з іншими людьми важливо проявляти поступливість, м'якість, делікатність, скромність, вміння зрозуміти і пробачити ближнього, жертвність і дбайливість, а також вміння досягати своїх цілей, не використовуючи явне домінування і директивність [4, с. 24]. Тому гендерні стереотипи спонукають чоловіків і жінок в міжособистісних відносинах реалізовувати не партнерську, а домінантно-залежну модель відносин. У сім'ях, відповідно до традиційних культурних норм, хлопчиків з раннього віку вчать вміти захистити себе, використовуючи силу. Хлопчики засвоюють, що абсолютно нормально і природно давати здачі, якщо тебе образили, а більшість маленьких дівчат засвоюють, що битися взагалі неприпустимо. Хлопчиків вчать не виявляти свої почуття, а дівчаток вчать піклуватися про близьких, співпереживати людям і жаліти їх. Велику роль у вихованні дітей відіграє стиль взаємин між батьками та сімейна атмосфера, в якій ростуть і розвиваються діти.

Слід виділити основні форми насильства: фізичне, психологічне, сексуальне, економічне. Фізичне насильство в сім'ї розглядається як умисне нанесення одним членом сім'ї іншому побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі та гідності. Сексуальне насильство в сім'ї – протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру стосовно неповнолітнього члена сім'ї. Психологічне насильство в сім'ї – насильство, пов'язане з тиском одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї, шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю. Економічне насильство в сім'ї – умисне позбавлення одним членом сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я [5, с. 7].

Сімейне насилля є однією з найбільш актуальних проблем сучасності. Надзвичайно важко встановити реальний рівень розповсюдження цієї проблеми, оскільки значна кількість жертв уникає доведення своїх позовних заяв про сімейне насильство до суду. Досить часто жертви забирають раніше подані заяви з поліції та всіма можливими способами перешкоджають розслідуванню випадків насильства. Саме тому насильство продовжує існувати «за зачиненими дверима та високими

парканами». Сімейне насильство – це те, про що соромно говорити жертвам, і про що абсолютно точно не будуть говорити кривдники. І до тих пір, поки ця мовчанка триває, втрачається найдорожче: фізичне та психічне здоров'я людей, – як дорослих, так і дітей; як жертв, так і свідків домашнього насилля.

Отже, можна зробити висновок, що гендерні стереотипи присутні у сучасному суспільстві і великою мірою впливають на формування стосунків між чоловіками та жінками. Від чоловіків очікують захисту і забезпечення сім'ї, а від жінок материнства, виховування дітей, турботи про сім'ю, сімейний затишок, але зараз ще й самореалізації та роботи для себе. Частина представників обох статей зазначає, що ідеалів не існує, що зараз панує рівноправ'я, але кількість цих думок не значна. Жінка й досі виступає «берегинею домашнього вогнища», а чоловік – «добувачем».

На жаль, у сучасному українському суспільстві є багато суперечливих гендерних стереотипів й очікувань стосовно жінок і чоловіків, які можуть призводити до конфліктів і непорозумінь між представниками обох статей, а також до нерівності статей у системі соціальних ролей. Щоб подолати подібні стереотипи необхідно активно залучати позитивний світовий досвід, що стосується вирішення питання співпраці чоловіків і жінок, встановлення їх соціальних ролей з огляду рівності та демократизму.

Література

1. Єрмолаєва Т.В., Шваб К.В. Гендерні стереотипи у сучасному українському суспільстві. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 2017. № 1 (13). С. 92-95.
2. Вавілова Н.В. Реалізація гендерної політики у Збройних Силах України. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.* 2016. № 1. С. 140-143.
3. Кодацька Н.О. Гендерний підхід в управлінні персоналом. *Університет митної справи та фінансів. Роботи вчених Університету. Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин.* 2016. С. 475-479.
4. Гавриловська К.П. Гендерні стереотипи як причина сімейного насилля. *Особистісне зростання: теорія і практика.* Збірник наукових праць за матеріалами III Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної інтернет-конференції. 2018. С. 22-25.
5. Мустафаєв Г.М., Довгаль І.І. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї. Київ, 2011. 192 с.

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ

Нині наша держава задекларувала принцип рівності чоловіків та жінок в усіх сферах суспільного життя на рівні Конституції національного законодавства та приєдналася до відповідних міжнародних правових актів. Однак, основною проблемою тут залишається декларативність та формалізм законодавчих положень. Крім того, не можна ігнорувати стійких гендерних стереотипів масової свідомості та практики гендерної соціалізації, що відтворюють історично сформований нерівноправний розподіл соціальних ролей чоловіків та жінок. При цьому, гендерна нерівність знаходить своє відтворення і підкріплення, в першу чергу, у процесі формування поведінки особи, в результаті чого традиційні гендерні стереотипи не тільки відтворюються, але й передаються від покоління до покоління.

Незважаючи на те, що багато сучасних правових та соціальних стандартів, норм й цінностей стають більше гнучкими, сила гендерних установок – донині є однією з головних їхніх характеристик; суспільство в більшій своїй частині непохитно відтворює стереотипи минулого. У зв'язку із цим діагностика вивчення гендерних стереотипів представляється необхідною і досить актуальною.

Аналіз значного масиву науково-правових розвідок дозволяє стверджувати, що про такі гендерні особливості правової поведінки молоді: чоловіки частіше за жінок порушують встановлені у суспільстві правила поведінки для власної вигоди або з причин зручності; більш ефективною формою правового виховання чоловіки вважають правове самовиховання, а жінки – правомірну соціально активну діяльність; жінок більше, ніж чоловіків до правового самовиховання спонукає «внутрішнє переконання»; жінки вбачають шлях до формування громадянського суспільства у неухильному дотриманні всіма його членами правових норм, а чоловіки – головним чином, у «зміні влади»; серед жінок відсоток упевнених у своїх силах щодо правового самовиховання більший, ніж серед чоловіків; жінки зізнаються у невмінні організувати роботу над правовим самовихованням, чоловіків же більшою мірою стримують лінощі і відсутність потреби [1, с. 30].

З огляду на отримані результати, слід, на нашу думку, особливу увагу звернути на керівництво правовим самовихованням з урахуванням виявлених гендерних особливостей студентської молоді, що включає роз'яснення його значення, навчання сукупності методів, прийомів,

засобів, оволодіння формами реалізації такого процесу тощо. Якісна допомога педагога при плануванні та організації студентом правового самовиховання, ефективна робота над мотиваційною сферою студента – запорука самоствердження та саморозвитку останнього у громадянському суспільстві.

Система вищої освіти, яка має сьогодні потужний науково-педагогічний потенціал і працює з молодими людьми, які в майбутньому стануть елітою країни і вестимуть за собою інших, здатна стати основною ланкою у формуванні нових підходів і традицій, що сприятимуть проникненню принципів гендерної рівності в усі сфери життя українського суспільства. Саме в українських університетах напрацьовані методики і технології, які дозволяють не лише продукувати і поширювати знання, але й формувати навички відповідної поведінки, в основу якої будуть покладені знання і принципи гендерної рівності. Одночасно активізація такої роботи сприятиме накопиченню якісних змін і у самому освітньому середовищі, роблячи його більш ефективним [2, с. 7].

Визначимо основні напрями роботи закладів вищої освіти з формування гендерно-відповідальної поведінки, які сьогодні можуть бути реалізовані і почасти вже реалізуються:

- це безпосередня освітня діяльність, в ході якої студенти отримують необхідний комплекс знань, що забезпечує уявлення про гендер, гендерні ролі, гендерну поведінку тощо, а також про існуючі у цій сфері норми і правила, що в цілому повинне бути основою для формування ними власних ціннісних пріоритетів. Причому цю інформацію вони можуть отримувати як із загальноосвітніх предметів на зразок біології, історії, соціології, так і зі спеціальних курсів, що висвітлюють різні аспекти гендерних відносин. Ці знання допомагають студентам (юнакам і дівчатам) бачити і виявляти різницю у гендерних ролях, діяльності, потребах і можливостях чоловіків та жінок, які у повсякденному житті часто не беруться до уваги, проте істотно впливають на реальне соціальне самопочуття людини. На певному етапі цей масив знань дозволить молодій людині позбутися гендерних стереотипів, стати більш толерантною, сприятиме розвитку її самосвідомості та прийняттю гендерно-виважених і відповідальних рішень;

- це застосування викладачами спеціальних підходів, методів і педагогічних технологій, які стимулюють розвиток творчого, стратегічного мислення, почуття відповідальності. Такі підходи формують самостійність і незаангажованість мислення, що сприяє формуванню відповідальної поведінки, адже всі дії пов'язані з вибором і передбачають активність і відповідальність особистості за свій вибір незалежно від того, чи нав'язана їй ця відповідальність ззовні чи взята нею добровільно;

- це спеціальні курси, тренінги та інші активні форми, які могли б забезпечити набуття студентами навичок гендерного аналізу. Адже мова йде про отримання не лише знань із цього напряму науки, але й про безпосередню відповідальність викладача за майбутню професійну діяльність випускника, яка за відсутності відповідних знань і навичок може мати негативні наслідки як для підприємства, так і для суспільства або окремих працівників. Не говорячи вже про те, що комплекс гендерних знань є необхідним і для повсякденного родинного спілкування, що забезпечить молодим людям щасливу сім'ю і відповідальне батьківство;

- це широкий спектр інформаційно-просвітницьких, розважальних, спортивно-масових заходів, які забезпечують інформування щодо різних аспектів гендерних відносин, а також демонструють у доступній формі бажані зразки гендерно-чутливої і гендерно-відповідальної поведінки.

Отже, найбільш позитивним напрямом впровадження принципів гендерної рівноправності в освітній процес є інтеграція гендерних характеристик на основі гуманістичної орієнтації парадигми вищої освіти, яка закріплює самоцінність чоловічих та жіночих рис особистості. Втім, як доводить практика впровадження подібних програм є процесом довготривалим й потребує значних зусиль.

Література

1. Остапова В.О. Гендерні особливості правового самовиховання студентської молоді. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 27–30.
2. Формування у молоді гендерно-відповідальної поведінки (на прикладі українських ВНЗ): навчальний посібник. За заг. ред. Н. Світайло. Суми: Видавництво РА «Хорошие люди», 2013. 209 с.
3. Світайло Н. Д. Шляхи та умови формування гендерно відповідальної поведінки. *Формування у молоді гендерно-відповідальної поведінки (на прикладі українських ВНЗ)*: навчальний посібник. За заг. ред. Н. Світайло. Суми: Видавництво РА «Хорошие люди», 2013. С. 18–21.

Ольга КОЛИЧ

KolychOlha@i.ua

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НЕДОПУЩЕННЯ НАСИЛЬСТВА ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ

Поняття насильства за ознакою статі розкриває ст.1 Закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”, відповідно до якої насильство за ознакою статі – діяння, спрямовані проти

осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті [5].

В результаті підписання Угоди про асоціацію з ЄС Україна зобов'язалася здійснювати діяльність із поступового наближення внутрішнього законодавства до законодавства ЄС, у тім числі стосовно гендерної рівності та забезпечення рівних можливостей як чоловіків, так і жінок у сфері освіти, працевлаштування, економіці, суспільстві тощо.

Правова регламентація протидії насильству за ознакою статі охоплює низку нормативно-правових актів, серед яких Конституція України, у якій зазначено: “Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань” (ст.27). Відповідно до ст. Конституції України, права і свободи людини і громадянина захищаються судом [2].

Відповідно до ст. 40 Сімейного кодексу України, суд своїм рішенням може визнати недійсним шлюб, якщо він був зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка [6]. Зокрема, не вважаються вільною згода, якщо шлюб було зареєстровано в результаті фізичного чи психічного насильства. Ст. 56 Сімейного кодексу регламентує право дружини та чоловіка на свободу та особисту недоторканість, а ч. 4 даної статті вказує, що примушування до припинення шлюбних відносин, примушування до їх збереження, в тому числі примушування до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням прав дружини, чоловіка на свободу та особисту недоторканість і може мати наслідки, встановлені законом [6].

Кримінальний кодекс України встановлює відповідальність за примушування до вступу в статевий зв'язок особою, від якої чоловік чи жінка матеріально чи службово залежні (ст.154) [1], а Кодекс України про адміністративні правопорушення – за вчинення насильства за ознакою статі (ст.173-2) [3]. Таким чином, законодавство диференціює адміністративну відповідальність за вчинення фізичного, економічного та психологічного насильства за ознакою статі, та кримінальну відповідальність за примушування до вступу у статевий зв'язок як суспільно небезпечне діяння. Вчинення злочину на ґрунті статевої приналежності у кримінальному праві розглядається як одна із обставин, що обтяжує покарання (ст. 67 КК України «Обставини, які обтяжують покарання») [1].

Спеціальним законом, який покликаний забезпечити досягнення паритетного становища жінок та чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства, а також недопущення насильства за ознакою статі, є прийнятий 2 2005 році Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” [5].

Україна є стороною наступних міжнародних документів у сфері запобігання насильству щодо жінок: Устав ООН (1945 р.), Загальна декларація прав людини (1948 р.), Конвенція Міжнародної організації праці про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності №100 (1951 р.), Декларація про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах та в період збройних конфліктів (1974 р.), Конвенція ООН Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Віденська декларація, прийнята під час Всесвітньої конференції з прав людини під егідою ООН (1993 р.), Дорожня карта рівності чоловіків і жінок 2006-2010 (2006 р.), Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (2011 р.) та інші [4].

Згідно зі статтею 24 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та статтею 29 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» особи, винні в порушенні вимог законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а так само кривдник, який порушив вимоги спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із законом.

Таким чином, правове регулювання недопущення насильства за ознакою статі складається із комплексу нормативно-правових актів як на національному, так і на міжнародному рівні. Необхідність перейняття передового міжнародного досвіду у сфері недопущення насильства за ознакою статі, а також пошук шляхів розв’язання цієї проблеми зумовлені не тільки зобов’язаннями України перед Радою Європи та потребою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Це спричинене суспільною небезпекою такого явища, як насильство за ознакою статі, а також рівнем його поширеності.

Література

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. №8073-X. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/80731-10>
4. Міжнародні документи у сфері забезпечення гендерної рівності та запобігання насильству щодо жінок, підписані та ратифіковані Україною. Центр гендерної культури. URL: <https://www.genderculturecentre.org/wp-content/uploads/2018/04/documents-Mizhnarodni-dokumenti-ratifikovani-Ukrainoyu.pdf>
5. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 №2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15/print>
6. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. №2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/page2>

Орися ЛІСНИК
orusyaaa99@gmail.com

ПІДТРИМКА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ РАДОЮ ЄВРОПИ

На міжнародному рівні приділяється достатньо уваги питанню гендерної рівності. У зарубіжних країнах напрацьований певний механізм викорінення гендерного дисбалансу. Саме тому зарубіжний досвід потрібно вивчати і застосовувати в Україні для того, щоб врегулювати цей напрям [1, с. 13].

Підтримка ідеї гендерної рівності є невід’ємною складовою головної місії Ради Європи, мета якої захищати права людини, підтримувати демократію та забезпечувати принцип верховенства права [2].

Рада Європи визначила гендерну рівність як рівний стан, незалежність, відповідальність та участь представників обох статей у всіх сферах суспільного й приватного життя. Безумовно рівність не означає, що чоловіки і жінки стануть однаковими, але їхні права та можливості не залежатимуть від того, ким народились – чоловіком чи жінкою. Гендерна рівність полягає насамперед в тому, що враховуються інтереси, потреби та пріоритети як жінок, так і чоловіків [1].

Базові документами РЄ, які стосуються питань рівних прав і можливостей, – це «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод» (прийнята РЄ у 1950 р., ратифікована Україною в 1997 р.), а також Декларація Комітету міністрів РЄ «Про рівність жінок та чоловіків» (прийнята у 1988 р.) [3]. Проте після прийняття Конвенції про захист прав людини та основних свобод стало зрозуміло, що якщо держави доходять до розуміння в питаннях громадянських та політичних прав, то з

соціальними правами ситуація більш складніша. Тому це питання, а зокрема питання гендерної рівності залишалося актуальним і навколо нього точилося безліч дискусій [4, с. 6].

Також вагомим внеском Ради Європи є ухвалені Стратегії з гендерної рівності на певний період. Перша Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2014–2017 рр. базується на сильних сторонах, перевагах і досвіді Ради Європи, а також визначає ідеологію й основу для дій Ради Європи у сфері гендерної рівності. Окрім цього, Стратегія сприяє впровадженню цілісного та інтегрованого підходу до гендерної рівності та надає рекомендації й підтримку державам-членам Ради Європи вирішення старих та нових викликів у межах реалізації стандартів у сфері гендерної рівності.

Зокрема, дана Стратегія визначила п'ять пріоритетних напрямків:

- 1) боротьба з гендерними стереотипами та сексизмом;
- 2) запобігання насильству щодо жінок та боротьба з ним;
- 3) гарантування рівного доступу жінок до правосуддя;
- 4) досягнення збалансованої участі жінок та чоловіків у процесі прийняття політичних та суспільних рішень;
- 5) реалізація стратегії досягнення гендерної рівності в політиці та усіх заходах [5].

У березні 2018 року було запроваджено чергову Стратегію гендерної рівності, яка цього разу розрахована аж 6 років. У Стратегії гендерної рівності на 2018–2023 роки до цих цілей додається нова проблематика, викликана сучасною геополітичною ситуацією, а саме захист прав мігранток, біженок, жінок і дівчат, які шукають притулку [3].

Також у новій стратегії визнають важливість подолання постійних гендерних прогалин у сфері зайнятості, оплати праці, бідності, пенсій і незбалансованої частки домашніх обов'язків і обов'язків, пов'язаних із доглядом, між жінками та чоловіками, оскільки такі питання становлять ключові фактори економічної незалежності жінок. Адже розширення економічних прав збільшує доступ жінок до економічних ресурсів та можливостей, зокрема до роботи, послуг, майна та навичок, та, як наслідок, примножує їхній внесок в економічний розвиток та зростання. Стійкість політики та політичної волі мають вирішальне значення для покращення економічних можливостей та прав жінок у відповідності до Європейської соціальної хартії.

У новій стратегії також розглядають наслідки, пов'язані з рівністю між жінками та чоловіками в питаннях гідності, а також у правах у суспільному, приватному та сімейному житті. Варто зважати на соціальну значущість відпустки матері та батька у зв'язку із доглядом за дитиною та значення

обох батьків у вихованні дітей, а також на роль піклувальників про дорослих підопічних, аби гарантувати, що права жінок і чоловіків поважають цілковито та однаковою мірою. Належить адвокатувати рівний розподіл неоплачуваних домашніх обов'язків і обов'язків щодо догляду, щоб розвінчати гендерні стереотипи, гарантувати баланс між робочим і сімейним життям жінок та чоловіків, а також наблизитися до реальної гендерної рівності [2].

Одна із основних проблем гендерної нерівності – це поширення гендерного насильства. У вступі до Стратегії зазначено, що «насильство над жінками залишається найбільш виразним прикладом нерівних владних відносин між жінками і чоловіками. Воно трактується як порушення прав людини та як основна перешкода до гендерної рівності». На жаль, Україна до сих пір не ратифікувала Конвенцію Ради Європи про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством (Стамбульська конвенція), про яку у стратегії зазначено як наймасштабніший міжнародний договір, який бореться з таким порушенням прав людини.

Цілі, що описані у Стратегії, не є декларативними, більше того вони активно втілюються, тому уже сьогодні можна говорити про перші результати. Зокрема, в Україні зростає кількість жінок у політиці, покращується доступ до ринку освіти та праці, гендерний компонент уже закріплений на законодавчому рівні, також триває активна робота над оновленим Національним планом дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 року «Жінки, мир, безпека». Нова стратегія гендерної рівності є ключовим елементом реалізації місії Ради Європи, суть якої захищати права людини, підтримувати демократію та забезпечувати принцип верховенства права [3].

Все вищевикладене дозволяє стверджувати, що визнання пріоритетності гендерної рівності на регіональному рівні зумовило встановлення Радою Європи правових стандартів щодо рівності жінок і чоловіків у європейських державах, і в тому числі і в Україні. Саме Стратегії гендерної рівності Рада Європи робить акцент на: зміні сталих уявлень щодо чоловічих і жіночих рис характеру і поведінки; забезпеченні молоді позитивними гендерними моделями; протидії нерівності та насильству з боку чоловіків, а також визнанні гендерного мейнстрімінгу як вирішальної стратегії в досягненні мети забезпечення гендерної рівності.

Література

1. Грицай І. Принципи гендерної рівності: вітчизняний досвід і міжнародні стандарти. *Національний юридичний журнал: теорія и*

- практика*: О.О.О. Научно-практическое правовое издание, 2018. С. 13 – 16.
2. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-prezentovali-strategiyu-gendernoyi-rivnosti-radi-yevropi>
 3. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Рада Європи прийняла нову Стратегію гендерної рівності на 2018–2023 роки URL: <https://helsinki.org.ua/articles/rada-evropy-pryjnyala-novu-stratehiyu-hendernoji-rivnosti-na-2018-2023-roky/>
 4. Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку: Монографія. Харків: Вид-во НУВС, 2001. 360 с.
 5. Гендерні перетворення в Україні: осмислюючи стратегію і тактику. Збірник доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. Харків, 2009. URL: <http://krona.org.ua/assets/files/books/Genderni-peretvorennia.pdf>

Валерія МОТУЗ
v.k.motuz@ukr.net

ПРАВОВЕ ОПОСЕРЕДКУВАННЯ ЖІНОЧОЇ ПРАЦІ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Вітчизняна доктрина й трудове законодавство досі перебувають на роздоріжжі між класичним лібералізмом англо-американського типу та континентально-європейською консервативною моделлю гендерної рівності. Що не скажеш про дослідження «жіночого питання» в аспекті розвитку вітчизняної правової науки в ХХ ст., яке дає чітке уявлення про особливості вчення стосовно трудових прав жінок в Україні та його трансформації.

До проведення селянської реформи 1861 р. промисловість Наддніпрянщини була слаборозвинута, тому законодавство про працю як такого не існувало. У порівнянні з європейськими країнами, в Російській імперії трудове законодавство почало розвиватись пізніше [8, с. 177].

Вперше тут звернули увагу на диференціацію трудових прав і обов'язків за ознакою статті в останній чверті ХІХ ст. Це було пов'язано з найперспективнішою, на той час, галуззю економіки – виробничою сферою. Насамперед, йдеться «Про заборону нічної роботи неповнолітніх і жінок на фабриках, заводах і мануфактурах» [4, с. 59]. Іншими словами, за наказом міністра фінансів 1885 р., власникам підприємств зі шкідливим для здоров'я виробництвом, заборонялось допускати до роботи у нічну зміну (з 21:00 до 5:00) на бавовняних, полотняних, вовняних, фарфорових та сірникових фабриках жінок і підлітків до 17 років. У цьому ж контексті, вже

в 1890 р. з'являється новий документ «Про зміну постанов щодо роботи малолітніх, підлітків та осіб жіночої статі на фабриках, заводах і мануфактурах...». Починаючи з 1897 р., наказ від 1885 р. отримав поширення на все текстильне виробництво, тобто додатково на підприємства лляної промисловості й по обробці змішаних тканин, хоча в адміністративному порядку це було встановлено ще в 1886 р. [8, с. 179].

Розвиток норм права відносно праці жінок продовжився й на поч. XX ст. Найбільш значущим з них був законодавчий акт від 1915 р. «Про допущення деяких відступів від правил стосовно роботи жінок, підлітків і малолітніх, а також про тривалість і розподіл робочого часу». До закінчення Першої світової війни цим рішенням міністра торгівлі та промисловості надавалось право робити відступ від відповідних законів на підприємствах, які працюють на оборону [6, с. 172].

Отже, перераховані вище нормотворчі документи діяли, з певними коригуваннями, до Лютневої революції 1917 р. Подальші суттєві перетворення виробничого законодавства з урахуванням прав жінок відбувались вже у радянський період [5, с. 181].

Починаючи з грудня 1917 р. жінки були зрівняні у правах і свободах з чоловіками, що було закріплено в Конституції УСРР 1919 р. Захистом трудових прав жінок, їх правовою та соціальною емансипацією переймалось безпосередньо міністерство державного піклування. Перш за все, жінкам надавалась обов'язкова оплачувана відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами, проголошувалась рівність в оплаті обох статей за однакову працю, а також посилювалась правова охорона праці жінок [3, с. 179].

Економічні перетворення та нова нормативно-правова база регулювання трудових відносин у 20-ті рр. XX ст. неоднозначно відбилась на становищі жінок в українському суспільстві. З одного боку, вони отримали більш широкий доступ до освітньої сфери, реальністю стала оплачувана декретна відпустка, а з іншого, – відбулось виведення їх з правового поля, витіснення в низькооплачувані сектори економіки з важкими та шкідливими умовами праці та істотне зростання подвійного навантаження [7, с. 206].

Кодекс законів про працю УСРР 1922 р. охоплював всю сукупність відносин, що виникають у зв'язку із застосуванням найманої праці, захищаючи нарівно трудові права осіб обох статей. Конституція УРСР 1937 р. підтвердила зрівняння чоловіків і жінок у правах та обов'язках щодо праці. Це сприяло тому, що частка робітниць у промисловості з 1927 р. по 1939 р. зросла з 27 % до 42 %, а в роки німецько-радянської війни склала більшість [2, с. 168]. Праця переважної частини жінок працездатного віку досягла свого максимуму в кінці 70-х рр. XX ст., коли працювало та навчалось 88 % жінок працездатного віку [5, с. 184].

Починаючи з 1950-х рр. і до початку 1990-х рр. функціональним елементом радянської ідеології у «жіночому питанні» став «магічний трикутник»: «робота – сім'я – громадська діяльність». У цей період число жінок-працівниць перевищило число чоловіків, і така ситуація, з деякими нюансами, в цілому зберігалась до кінця ХХ ст. [2, с. 170].

Наявність в УРСР державно-патерналістської моделі гендерної рівності сприяла тому, що жіноча праця розглядалась у радянський період і перше десятиліття незалежності переважно у двох аспектах: гарантії прав жінок на працю та охорона їх праці. При цьому гарантії поділялись на економічні, політичні та юридичні, а ті, у свою чергу, на загальні, для всіх працівників, і спеціальні, – тільки для жінок [3, с. 184].

Відносно останніх, виділялись економічні, тобто, коли створювались мережі установ охорони материнства й дитинства, дошкільні заклади, а також заклади побутового обслуговування, рівні умови оплати праці тощо. Політичні, – послідовне проведення в життя принципу рівноправності чоловіків і жінок на працю, освіту, висування жінок на керівні посади та інше. Юридичні гарантії прав жінок на працю зводились до: заборони праці жінок на шкідливих і особливо важких роботах; не брати на роботу, звільняти з неї або знижувати зарплату через вагітність або наявність малолітніх дітей; несення кримінальної відповідальності за перешкоджання здійсненню рівноправності чоловіків і жінок у праці; встановлення спеціальних правил охорони здоров'я жінки в період вагітності і материнства; обмеження для жінок у перенесенні важких речей; надання відпустки у зв'язку з вагітністю й пологами та по догляду за дитиною; встановлення єдиних кваліфікаційних вимог для чоловіків і жінок тощо [1, с. 88; 2, с. 171].

На кінець ХХ ст. особлива охорона праці жінок визначалась як встановлена спеціальними нормами система заходів, що забезпечувала безпечні для організму жінки та її материнської функції умови виконання роботи. До них традиційно відносять: заборона праці жінок на шкідливих й особливо важких роботах, зокрема, підземних фізичних; обмеження для жінок у перенесенні та переміщенні важких предметів на роботі; надання вагітним жінкам і годувальницям додаткових трудових пільг й допомоги по вихованню дітей, які полегшують їх працю і т. ін. [4, с. 62].

Інтерес до правового опосередкування жіночої праці, заборони дискримінації та гендерних аспектів трудових відносин виріс на початку ХХІ ст. Даний період відзначився рядом важливих змін і доповнень до окремих статей Кодексу законів про працю України. Загальновизнаною точкою зору в державі та громадянському суспільстві продовжує залишатись необхідність суб'єктної правової диференціації в ім'я

досягнення дійсної рівності, гендерної симетрії у трудових правах та обов'язках осіб обох статей [3, с. 185].

Нині в Україні в теоретичній площині відносно трудових прав жінок існує дилема: егалітарний чи неоліберальний фемінізм? Тобто, формальна рівність можливостей чоловіків і жінок без усяких переваг або збереження за жінками пільг, пов'язаних з особливостями їх організму й материнством. Очевидно, що вітчизняна доктрина й трудове законодавство досі перебувають на роздоріжжі.

Таким чином, вищевикладене свідчить про те, що жіночий аспект трудових відносин, який набув чітких рис вже в перших трудових законодавчих актах та еволюціонував у напрямку рівних можливостей для представників обох статей з урахуванням особливостей охорони праці жінок, продовжує перебувати у полі зору теоретиків і практиків трудового права України завдяки прагненню держави та громадянського суспільства постійно вдосконалювати нормативно-правову базу у цьому напрямку.

Література

1. Ветухова, І. А. (2000). Право матерів на поінформованість про умови праці. *Право України*, 8, С. 87–91.
2. Ветухова, І. А. (1998). До питання про зміст принципу підвищеної охорони праці жінок, які мають дітей, як суб'єкта трудових правовідносин. *Вісник Академії правових наук України*, 2(13). С. 166–171.
3. Ветухова, І. А. (1998). Про юридичні гарантії забезпечення зайнятості жінок, які мають дітей. *Права людини і правова держава (до 50-ї річниці Загальної декларації прав людини): тези доп. та наук. конф. проф.-виклад. складу* (сс. 178–185). Харків.
4. Галайда, Т. О. (2011). Проблема гендерної нерівності та її вплив на відмінності оплати праці в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*, 3, 57–64. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc>
5. Герасименко, Г. В. (2005). Гендерні проблеми на ринку праці України. *Демографія та соціальна економіка*, 1, С. 178–185.
6. Кушнір, Н. В. (2016). Гендерна експертиза трудового законодавства та стан її реалізації в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*, 6(1), С. 170–173.
7. Лабур, О. В. (2010). «Нова жінка»: унормовані образи жінки-суспільниці й жінки-трудівниці в радянській літературі України 1920–1930-х років. *Краєзнавство*, 3, С. 205–213.
8. Холод, Ю. А. (2006). Фабрично-заводське законодавство Російської імперії у кінці XIX – на початку XX ст. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*, 32. С. 175–182.

ДО ПОНЯТТЯ СУФРАЖИЗМУ АБО РУХУ ЗА ЖІНОЧЕ ВИБОРЧЕ ПРАВО: ІЗ ІСТОРІЇ ЗАРОДЖЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ

У сучасній Україні відбуваються важливі трансформаційні цивілізаційні процеси, пов'язані з переходом до нової якості суспільства, держави і права, економіки і політики. Процеси модернізації заторкнули й таке чутливе суспільне питання, як гендерна рівність.

Гендерна рівність - рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати повноцінну, рівну участь у всіх сферах життєдіяльності розвиненого громадянського суспільства. Питання гендерної рівності для сучасного українського суспільства, яке закріпило стратегічний курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію в Конституції, є надзвичайно актуальним. Зрозуміло, що й у цій ділянці є багато роботи і для влади, і для громадських активістів, пов'язаної з адаптацією національного законодавства та суспільно-політичної практики до європейських стандартів.

Наведемо коротку довідку з історії питання. Суфражизм або рух за жіноче виборче право (англ. Women's suffrage movement) - правозахисний рух за здобуття жінками виборчого права, а також проти наявної дискримінації жінок у правовій, політичній, економічній та інших сферах суспільного життя.

Суфражизм ознаменував початок сучасної історії фемінізму, ставши його першою хвилею. Цей прогресивний рух зародився в Англії на зламі XIX-XX ст. і поширився в основному у Великій Британії та США.

Безсумнівним здобутком суфражизму, як громадського руху у розвинених демократичних країнах стало врешті решт юридичне забезпечення реалізації жінками таких прав людини: 1) вільний вибір влади; 2) обрання на виборні посади; 3) визнання частини майнових прав (розпоряджатися власним прибутком і майном, здійснювати банківські операції); 4) визнання трудових прав (право на працю в ринковому секторі економіки); 5) сімейних (право опіки над дітьми).

Нині, на початку XXI ст. виборче право для жінок, повністю рівне, однакове з чоловічим, уже запроваджене у більшості країн світу. Так, одними з перших виборче право для жінок запровадили: Нова Зеландія (1893); Австралія (1902); Велике князівство Фінляндське (1906) (тоді перебувало у складі Російської імперії). Одними з останніх його

запроваджень: Кувейт (2005); Об'єднані Арабські Емірати (2006); Саудівська Аравія (2011).

Жіноче виборче право прямо закріплено в Конвенції про політичні права жінок й у Конвенції про ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок, ухвалених ООН 1952 р. і 1979 р. відповідно. У деяких середовищах прийнято вважати, що чоловіки кращі лідери та керівники, однак, це всього лише застарілі стереотипи. Насправді найбагатшими, демократичними країнами світу, які мають розвинену соціально орієнтовну економіку, правлять жінки.

Так, Єлизавета II – королева Великобританії, вже 67 років перебуває на троні. Формально вона - наймогутніший монарх світу. Британія відома ще однією жінкою, яка зробила чималий внесок в історію країни. Маргарет Тетчер 4 травня 1979 р. стала першою жінкою прем'єр – міністром, разом з тим, тоді у британському парламенті було всього 19 жінок із 635 парламентаріїв.

Данія. Королева Маргрете II уже понад 40 років править цією квітучою державою.

Нідерланди. Королева Беатрикс успішно керує країною вже понад тридцять років. Цікаво, тут країною жінки правлять уже більше 100 років, навіть існує Національне свято - День Королеви, яке піддані відзначають особливо урочисто.

Німеччина. Ангела Меркель - авторитетна і впливова федеральна канцлерка (тобто, прем'єрка, очолює уряд) з великим стажем, однак спочатку працювала міністеркою у справах жінок та молоді. Саме тому А. Меркель, яка, до слова, не має власних дітей, протягом своєї державної кар'єри багато турбується про проблеми матерів.

Ірландія. Президентом Ірландії вже двічі обиралася Мері Патрісія Макеліс. До речі, на свій другий термін вона була обрана через відсутність опонентів.

Як відомо, усі родоначальниці жіночого руху в Європі – були освіченими, фінансово забезпеченими жінками. Звісно, достойних осіб у жіночому русі було і є дуже багато, однак варто назвати декількох з них, як найбільш значущих і авторитетних. Отже, серед цих суфражисток, жінок, які подарували чарівному жіноцтву голос, роботу і право на розлучення, бачимо ім'я вченої, викладачки Кембриджа, яка спілкувалася 16-ма мовами, Джейн Еллен Гаррісон (1801–1874). У відповіді на антисуфражистську критику вона щиро викладала свої переконання: «Жіночий рух – це не спроба привласнити прерогативи чоловіків як статі; це навіть не спроба затвердити привілеї жінок як статі; це усього лише потреба, щоб у житті жінок, як і чоловіків, знаходилося місце і свобода для чогось більшого, ніж і чоловіче, і жіноче, – для людського».

Засновниця жіночого руху («Ліги за виборчі права жінок») Британії, Еммелін Панкхерст (1858 - 1928) була визнана журналом «Тайм» однією зі 100 найвидатніших особистостей XX століття. Мабуть, Еммелін можна вважати навіть засновницею династії суфражисток, адже двоє з її п'яти дочок також активно займалися проблемою жіночих прав.

До речі, жіночий рух, всупереч чуткам, не був розрізненим і суто національним. Феміністки Європи, Канади і США активно спілкувалися, обмінювалися ідеями. Причому ідеї жіночої гідності та рівноправності стрімко поширювалися всупереч усім кордонам, а українки були до таких прогресивних ідей дуже чутливими. Наведемо деякі приклади.

Марія Вілінська (Марко Вовчок) (1833-1907) володіла десятима мовами. Вона видавала журнал, який був покликаний допомагати інтелігентним жінкам, у ньому порушувалися питання емансипації. У 1871 р. вийшло 12 номерів видання, а у 1872 – п'ять. "Мене дуже тепер хвилює, скільки могли б зробити жінки, дочки і дружини священиків, і вони нічого не роблять", – писала М. Вілінська. Леся Українка (1871-1913) та Ольга Кобилянська (1863-1942) не були безпосередніми учасницями цього суспільно-політичного руху, але їхні погляди, листи та їхні героїні дають цілковите право називати їх феміністками.

Цікаво, і цьому є багато прикладів, дуже часто за спиною жінки-суфражистки стояли чоловіки. Або батько, який виховав її соціальну активність, або чоловік, який надихнув її на цю нелегку і важку працю зі знищення віджитих суспільних стереотипів. Вочевидь, сильні чоловіки ніколи не відмовлять жінці у праві на творчість, гідність, голос та інші природні можливості особистісної самореалізації.

Ступінь, якість і повнота вирішення в конкретному суспільстві гендерних питань означає певний рівень демократичності, зрілості, цивілізованості і відкритості громадянського суспільства. Українське суспільство усвідомлює ці сучасні виклики і рухається у правильному напрямі, розвиваючи і зміцнюючи демократичні інститути.

Література

1. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/5826>
2. Сорокопуд О. Суфражизм / Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. С.702.
3. Самохвалова Л. Суфражистки: жінки, які подарували нам голос, роботу і право на розлучення. URL: <https://www.ukrinform.ua>

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

У даних тезах ми розглянемо проблему гендерної рівності (рівність між чоловіками і жінками), яка залишається актуальною проблемою і в наш час. І це попри намагання людства, окремих держав зрівняти права статей, поряд з тим, в багатьох аспектах життя все ж відчувається дискримінація за гендерною ознакою. За останні кілька десятиліть відчуються позитивні зміни у цій сфері, адже гендерна рівність набуває пріоритетного значення і в Україні, як «молодій демократії». Водночас нерідко стикаємось із проявом нерівності, зокрема багато обмежень для жінок існує на ринку праці.

Особливе поживання гендерної проблематики серед науковців, особливо в суспільствах розвинених країн, відбулося у 70-90-ті роки ХХ ст., що призвело до появи нових напрямів досліджень. До найпоширеніших належить фемінізм. Першим документом фемінізму вважають «Декларацію прав жінки та громадянки», написану французенкою Олімпією де Гуж у 1791 р., в якій було заявлено, що жінка має такі самі права на свободу, володіння власністю, як і чоловік. Тоді цей документ однозначно викликав в суспільства несприйняття і супротив. Однак через століття правовий статус жінок помітно змінився. Те, що нині сприймається як норма для жінок – можливість навчатися в університеті, право на спадок, виборче право, вільне працевлаштування на ринку праці, тощо, наполегливо виборювалося протягом довгих десятиліть у багатьох країнах світу.

На нашу думку, ця проблема є дуже важливою у теоретичній і практичній площинах, має вплив на перебіг загального розвитку громадянського суспільства, тому вона потребує докладного аналізу і вирішення з наукової точки зору. Сучасна Україна також залучена до вирішення проблеми гендерної рівності, зокрема, адаптуючись до європейських стандартів, намагається досягти високих якісних змін у рівності статей. Очевидно, одним з основних завдань держави є забезпечення рівних прав, зокрема гендерних, аби вийти на достойний міжнародний рівень, і бути справді європейською, розвинутою, демократичною, правовою і соціальною державою, яка спирається на зріле громадянське суспільство.

Уряди передових країн і міжнародні організації, об'єднавши зусилля, видають вагомі документи у сфері забезпечення гендерної рівності та запобігання насильству щодо жінок, адже розуміють вагу і значення

вирішення цієї проблеми, багато з цих документів уже ратифіковані Україною. Зокрема, це:

Статут ООН (1945). «Ми, народи об'єднаних націй, сповнені рішучості... знову затвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок...».

Загальна декларація прав людини (1948). Ст. 2. Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, без якого б то не було різниці, як-то щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, майнового, станового або іншого становища.

Конвенція Міжнародної організації праці про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100 (1951). Ст. 1, п. в. термін «рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності» стосується ставок винагородження, котрі визначаються без дискримінації за ознаками статі.

Конвенція про політичні права жінок (1952). Ст. 1. Жінкам належить право голосувати на всіх виборах, на рівних з чоловіками умовах, без будь-якої дискримінації. Ст. 2. Жінки можуть обиратися, на рівних з чоловіками умовах, без будь-якої дискримінації, в усі встановлені національним законом установи, що вимагають публічних виборів. Ст. 3. Жінкам належить, на рівних з чоловіками умовах, без будь-якої дискримінації, право займати посади на суспільно-державній службі і виконувати всі суспільно-державні функції, встановлені національним законом.

Віденська декларація, прийнята під час Всесвітньої конференції з прав людини під егідою ООН (1993). 18. Права людини жінок і дівчаток є невід'ємною, складовою і неподільною частиною загальних прав людини. Повна і рівна участь жінок у політичному, громадському, економічному, суспільному і культурному житті на національному, регіональному та міжнародному рівнях, а також ліквідація всіх форм дискримінації за ознакою статі є першочерговими цілями міжнародного співтовариства.

Декларація Комітету Міністрів Ради Європи щодо забезпечення на практиці гендерної рівності (2009). «Комітет Міністрів Ради Європи: нагадує, що гендерна рівність є невід'ємною частиною прав людини та основних засад демократії. Нагадує, що гендерна рівність означає рівне бачення, повноваження, відповідальність та участь як чоловіків, так і жінок у всіх сферах громадського та приватного життя. Гендерна рівність є протилежністю гендерній нерівності, а не гендерній різниці. Нагадує, що стратегія дій має враховувати гендерні особливості, а також соціальну реальність, на яку вона спрямована, головним чином, що суспільство складається з чоловіків та жінок, які можуть мати різні потреби».

Цілі Сталого розвитку, затверджені ООН (2015). «Ціль 5. Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток».

На жаль, можемо стверджувати, що на практиці жінки і в наш час стикаються із спробами порушення своїх основних прав у різних сферах життя суспільства.

Так, яскравим прикладом може слугувати ухвалений у першому читанні польським сеймом законопроект, який передбачав повну заборону абортів, навіть у критичних ситуаціях, які загрожують життю і здоров'ю жінки. Таким чином, він позбавляє жінок права на вибір. Однак, все ж цей законопроект не був прийнятий, через хвилю протестів, які прокотилися країною. Подібна законодавча ініціатива на цю тему проявлялась і в Україні, причому розглядалися три законодавчі акти, але жоден з них не був прийнятий ВРУ.

У Законі України *«Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»* (2005) гендерну рівність визначено як «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства».

Проте, попри певний напрацьований позитивний досвід у розв'язанні аналізованого у наших тезах питання, не можна стверджувати про повне та адекватне вирішення проблеми гендерної рівності.

В Україні фахівці відмічають п'ять основних напрямів, в яких чітко прослідковується гендерна нерівність:

- домашнє насильство;
- оплата праці (жінки в Україні зароблять у середньому на 28% менше, ніж чоловіки);
- меншість у владі;
- обмеження у кар'єрі (зберігається певний поділ професій на «чоловічі» і «жіночі»);
- сексизм (гендерні стереотипи є механізмом, що забезпечує закріплення й трансляцію з покоління в покоління гендерних ролей).

Зрозуміло, що лише вирішивши ці та подібні проблеми перехідного періоду, Україна зможе стати повноцінною державою європейського типу у перебігу процесу європейської інтеграції (саме такий стратегічний курс закріплений у Конституції України). Для їх розв'язання прийнята низка законів. До прикладу, закон України *«Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»*, який проголошує: «Метою цього Закону є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та

можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України».

Отже, проблема гендерної рівності є актуальною і в українському суспільстві, вона потребує негайного розв'язання для нормального повноцінного розвитку громадянського суспільства і удосконалення правового регулювання чутливих гендерних питань. Розуміння важливості цієї проблеми є логічним кроком до її успішного вирішення, тому усі цивілізовані, розвинуті і демократичні держави намагаються поліпшити ситуацію у сфері гендерної політики, бо вона є важливим індикатором людського розвитку.

Література

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 верес. 2005 р. № 2866: URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>
2. Філіпішина О. Гендерна нерівність в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29085513.html>
3. Лавріненко Н. Динаміка гендерної нерівності в сучасній Україні. К., 2006. 210 с.
4. Наумова М.А. Світовий досвід оцінювання гендерної нерівності. Донецький національний університет ім. Василя Стуса, 2013. 56 с.

Ольга ЦИЦИК
great_master@ukr.net

ЄВРОПЕЙСЬКА ХАРТІЯ РІВНОСТІ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У ЖИТТІ МІСЦЕВИХ ГРОМАД: ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Асоціація міст України як повноважний представник інтересів місцевих громад визнає пріоритетність питання гендерної рівності. У 2013 р. АМУ схвалила Стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, яка стала частиною Стратегії розвитку АМУ. Рівність жінок і чоловіків є одним з основних прав усіх громадян та фундаментальною цінністю демократичної держави. Таке право має бути не тільки юридично визнаним, але й ефективно застосовуватися до всіх аспектів життя: політичного, економічного, соціального та культурного.

Допомогти органам місцевого самоврядування досягати рівності у громадах покликана Європейська хартія рівності жінок і чоловіків у житті

місцевих громад. Цю Хартію розроблено у рамках проекту (2005 – 2006 р.) Радою європейських муніципалітетів і регіонів (РЕМР) у тісній співпраці з численними партнерами, членом якої АМУ є з 2002 р. Хартія, підтримана Європейською комісією, закликає місцеві та регіональні органи самоврядування взяти на себе зобов'язання використовувати існуючі повноваження і партнерства для досягнення більшої рівності своїх громадян.

Підписання Хартії дозволяє органам місцевого самоврядування публічно продемонструвати відданість принципам рівності жінок і чоловіків та зобов'язання реалізовувати їх на території своєї діяльності. Для цього кожний орган-підписант розробляє План дій для досягнення рівності, у якому визначено пріоритети, дії та ресурси для їх реалізації [1]. За умовами приєднання до хартії необхідно упродовж двох років (не більше) розробити план дій для досягнення рівності в усіх установах і організаціях.

Європейську хартію рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад прийняли практично усі міста Європи. В Україні цей рух лише розпочинається, відповідне рішення схвалили Вінниця, Житомир, Ужгород, Харків, Одеса, Кропивницький та інші міста. Отже, міська влада, як орган місцевого самоврядування, яка визнає принципи, викладені у європейській хартії рівності жінок і чоловіків, зобов'язана наглядати за їх реалізацією на рівні громади. Рівна оплата праці, однакові можливості для розвитку кар'єри і навіть при проведенні публічних закупівель треба враховувати гендерне представництво. Рівний доступ до всіх сфер життя: від медичної до культурної і жодної зневаги чи дискримінації за будь-якою ознакою. Відмова від стереотипів і упереджень про вищість чи неповноцінність будь-якої статі. Цікаво, що за одним із положень документа, влада-підписант має надавати допомогу своїм працівникам, зокрема, через навчання чи іншими засобами, у визначенні й викоріненні стереотипного ставлення і поведінки. І за необхідності врегулювати стандарти поведінки з урахуванням таких потреб [2].

Положення Європейської хартії визначає принципи рівності між чоловіками і жінками та важливість їх дотримання у демократичному суспільстві. Право на рівність жінок і чоловіків є фундаментальною передумовою демократії, і що демократичне суспільство не може дозволити собі ігнорувати навички, знання, досвід і креативність жінок. З цією метою воно повинно забезпечити, на засадах рівності, залучення, представництво і включення жінок з різних середовищ і різних вікових груп до усіх сфер політичного і публічного процесів прийняття рішень, – написано в одній із статей хартії [1].

Європейською хартією рівності жінок і чоловіків забороняється дискримінація за будь-якими ознаками статі, раси, етнічного або соціального походження, генетичних особливостей, мови, релігії або переконань, політичних або інших поглядів, належності до національних меншин, майнового стану, місця народження, інвалідності, віку або сексуальної орієнтації [1].

Незважаючи на численні випадки формального визнання і прогресу, рівності між чоловіками та жінками так і не було досягнуто у повсякденному житті. Жінки і чоловіки на практиці не користуються однаковими правами. Соціальна, політична, економічна і культурна нерівність зберігається, наприклад, в умовах нерівності заробітної плати та відсутності політичного представництва. Ці нерівності є результатом соціальних концептів, побудованих на численних стереотипах у родині, школі, культурі, засобах масової інформації, сфері праці, організації суспільства. Таким чином, існує багато сфер, де можна діяти, реалізовувати нові підходи та здійснювати структурні зміни.

Місцеві та регіональні органи самоуправління в цілях наближення компонента державного управління до людей повинні створити кращу платформу для боротьби з існуванням і відтворенням нерівності та для розширення можливостей справді рівноправного суспільства. На основі їхніх компетенцій та співпраці з широким колом місцевих зацікавлених сторін можуть бути реалізовані конкретні дії на користь рівності між жінками та чоловіками.

Окрім того, особливо важливим у практичному застосуванні права про рівність жінок і чоловіків є принцип субсидіарності. Він поширюється на всі рівні управління – європейський, національний, регіональний та місцевий. Хоча в Європі місцеві та регіональні органи самоуправління мають різні обов'язки, вони все одно можуть і повинні відігравати позитивну роль у забезпеченні рівності практичними способами, які впливають на повсякденне життя їхніх мешканців.

Тісно пов'язаними з принципом субсидіарності є принципи місцевого та регіонального самоврядування. Рада Європейської хартії про місцеве самоврядування 1985 р., підписаної та ратифікованої більшістю європейських держав, підкреслює «право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах Закону здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення». В основі концепції місцевого самоврядування має бути впровадження і підтримка права на рівність [3].

Місцева або регіональна демократія повинна забезпечувати найбільш відповідні варіанти для більшості конкретних аспектів повсякденного

життя, зокрема, у таких як житло, безпека, громадський транспорт, сфера праці і здоров'я. Крім того, повноцінна участь жінок у розробці та реалізації місцевої і регіональної політики дозволить враховувати їхній досвід, ноу-хау і творчі здібності. Якщо ми хочемо створити суспільство, засноване на рівності, важливо, щоб місцеві та регіональні органи самоуправління повністю враховували гендерний вимір у своїй політиці, організації роботи й у всій діяльності. І в сучасному, і в майбутньому світі справжня рівність жінок і чоловіків в тому числі є ключем для нашого економічного і соціального успіху. І не лише на європейському чи національному рівнях, а й на рівнях регіону, міста чи спільноти [3].

Таким чином, Рада європейських муніципалітетів і регіонів (РЄМР) і її комітет у справах жінок, обрали представників місцевих та регіональних органів самоуправління, які протягом багатьох років активно сприяли забезпеченню рівності між жінками і чоловіками на місцевому і регіональному рівнях. У 2005 р. РЄМР запровадила конкретний інструмент для європейських місцевих і регіональних органів самоуправління: місто за рівність. Визначаючи кращі практики у певних європейських містах і муніципалітетах, «місто за рівність» надає методологію для реалізації політики щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків на місцевому і регіональному рівні. Ця Хартія спирається на цю роботу.

Роль місцевих і регіональних органів самоуправління в підтримці гендерної рівності була підтверджена у Всесвітній декларації IULA (Міжнародного союзу місцевих влад) під темою «жінки в органах місцевого самоврядування», ухваленої у 1998 році. Нова світова організація Об'єднані міста і місцеві влади вважає рівність жінок і чоловіків однією з основних цілей своєї діяльності.

Література

1. Європейська хартія рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад. URL: https://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/hartiya_ukr_0.pdf
2. Місто без дискримінацій: Вінниця приєднується до Хартії рівності чоловіків і жінок. URL: <https://vezha.vn.ua/misto-bez-dyskrymitsij-vinnytsya-pryyednuyetsya-do-hartiyi-rivnosti-cholovikiv-i-zhinok/>
3. Перший всеукраїнський форум міст-підписантів Європейської Хартії рівності жінок і чоловіків. URL: <http://myrgorod.pl.ua/news/pershyj-vseukrajinskyj-forum-mist-pidpysantiv-jevropejskoji-hartiji-rivnosti-zhinok-i-cholovikiv>

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Становлення громадянського суспільства – процес складний і багатоманітний. Він, в числі інших демократичних перетворень, передбачає утвердження рівних можливостей для самореалізації як жінок, так і чоловіків (гендерної рівності). Як свідчать останні дослідження загальноєвропейських організацій, на сьогодні 64% європейців вважають, що в Європі ще й досі поширена дискримінація за ознакою статі [1, с. 7].

Понад половина громадян Європейського Союзу вважають, що недостатніми є заходи, що вживаються для забезпечення рівних можливостей для жінок та чоловіків в їхніх країнах, та вважають необхідним продовження роботи щодо подолання проявів дискримінації, в тому числі й за ознакою статі.

Протягом кількох останніх десятиліть світова і національна правотворча практика поповнилася помітною кількістю нових документів стосовно прав людини. Значна частина цих документів відноситься до регулювання правового статусу жінки. Концепція і практичне застосування гендерної рівності є центральними поняттями сталого розвитку суспільства. У гендерній рівності не йдеться про питання жінок. Мова йде про рівну участь чоловіків і жінок у покращенні умов як їхнього власного життя, так і життя суспільства [2, с. 6-12].

Порівняння змісту розділу II Конституції України з міжнародними актами, зокрема з тими, що складають Міжнародну хартію прав людини, а також з Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, свідчить що в Конституції в основному містяться ті ж гарантії щодо забезпечення прав та свобод жінок, що й в міжнародно – правових актах. Це означає, що Конституція, України відкриває перед державою та жінками України широку сферу можливостей щодо захисту своїх прав та свобод.

Оскільки норми розділу II Конституції подекуди дослівно повторюють зміст міжнародно – правових актів (зокрема – «Загальної декларації прав людини»), то визнання конкретної норми чи закону неконституційним означає його невідповідність міжнародним стандартам [3, ст. 16-24].

На даний час норми розділу I та II Конституції, у яких закріплені основні права людини і громадянина, неможливо визнати навіть теоретично такими, що не відповідають базовим міжнародно-правовим актам, оскільки прийняття її передувала довга і клопітка робота по вивченню міжнародно-правових актів та досвіду інших держав у галузі регулювання прав людини та громадянина.

Принцип рівних прав чоловіків та жінок закріплено не лише в Конституції, а й в інших законодавчих актах: Сімейному кодексі України, Кодексі законів про працю, Кримінальному кодексі, Кримінально-процесуальному кодексі, Цивільному кодексі, Кодексі законів про працю, Кодексі про адміністративні правопорушення, Законі України «Про зайнятість населення» та в багатьох інших вітчизняних законодавчих актах.

Конституція України визначає ідеологію і політику держави щодо статусу жінки, її можливостей впливати на економічні та політичні процеси, які відбуваються у суспільстві. В ній, як в основному законі, на законодавчому рівні закріплюється рівність конституційних прав та свобод чоловіка та жінки. Щодо ствердження рівностей в правах статей велике значення має 23 стаття Конституції України, де наголошується, що «кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей» [3]. А тому і жінка і чоловік на конституційному рівні захищені від будь-яких незаконних повинностей.

Варто зазначити, що центром правового регулювання гендерної рівності є стаття 21 Конституції України. Відповідно до неї, усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. А тому, Основний закон визначає стійкість та ідентичність правових статусів чоловіка та жінки. Відповідно до частини 2 статті 24 Конституції, рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти, професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям» [3, с. 10-11]. Отже, з даних положень, можна стверджувати про логічність, послідовність та чіткість законотворця стосовно конституційно-правового забезпечення рівності чоловіків та жінок у правах і свободах.

На даний час чинне вітчизняне законодавство що регулює питання рівності громадян в правах принципово не суперечить нормам міжнародно-правових актів. Воно надає жінкам однакову з чоловіками громадську правоздатність і однакові можливості її реалізації. Чинне законодавство, зокрема, забезпечує їм рівні права при укладанні договорів і управлінні майном, а також рівне ставлення до них на всіх етапах розгляду в судах.

Держава взяла на себе обов'язки перш за все забезпечити рівні права і можливості жінкам і чоловікам відповідно до основних умов та свобод людини вирішити інші принципові проблеми, пов'язані з ліквідацією всіх форм дискримінації щодо жінок.

Узагальнюючи зазначене, можна зробити висновок, що законодавство України побудоване на принципах рівноправності жінок і чоловіків у всіх сферах людської життєдіяльності, що свідчить про високий рівень розвитку українського законодавства та його відповідність європейським стандартам. Однак не можна заперечувати, що існуюча система неприпустимості дискримінації жінок та чоловіків на практиці в окремих сферах все ж залишається малоефективною. Це стосується, наприклад, рівності жінок та чоловіків на оплату праці, дискримінації жінок при прийнятті на роботу, обмежені права чоловіків на захист батьківства. У зв'язку з цим держава повинна створити систему гарантій, що забезпечать виконання проголошених законодавством конституційних принципів гендерної рівності.

Література

1. Власенко Н.С., Виноградов Л.Д., Калачова І.В. Гендерна статистика для моніторингу досягнення рівності жінок і чоловіків. Київ, 2005. 56 с.
2. Михайльова К.Г., Богословська І.Г., Борисенко О.С., Головнєва І. В., Гога Н.П. Жінки та влада. *Жінки в Україні*. К., 2001. Т. 23. 645 с.
3. Конституція України. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Роман ШАК
Vika_Ch07@ukr.net

ГЕНДЕРНА ДЕМОКРАТІЯ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Демократизація суспільства неможлива без врахування гендерної проблематики. Адже громадянське суспільство – це, перш за все, суспільство з однаковими можливостями для самовизначення і самореалізації всіх його членів, як чоловіків, так і жінок. Відтак формування і функціонування в Україні гендерної демократії є неодмінною умовою творення громадянського суспільства й демократичної держави, важливим чинником формування суспільних відносин партнерства на основі паритетності [1, с. 42].

Гендерний дисбаланс в українському соціумі значною мірою обумовлений певними стереотипами, які стають на перепоні повноцінної самореалізації представників обох статей.

Як зазначає Дж. Батлер, суспільство є гендерно структурованим. Особливість гендерних стереотипів полягає в тому, що вони глибоко й надовго проникають у свідомість людини, а тому їх не тільки важко

подолати, але й виявити та усвідомити. Вони негативно впливають на самореалізацію чоловіків і жінок, заважають розвитку індивідуальності. Подолання їх дасть можливість розширити як жінкам, так і чоловікам вибір варіантів самореалізації. Втім для цього, передусім, необхідно визнати існування таких стереотипів [2, с. 147].

На думку О. Ярош, гендерний підхід означає визнання того, що об'єктивне існування статей та їх соціальних функцій в сучасному суспільстві визначається їх різними біосоціальними можливостями. А це потребує їх врахування при виробленні, прийнятті та реалізації економічних, політичних, соціальних, культурних стратегій, які впливають на відносини чоловіків і жінок [3, с. 63].

У зв'язку з тим, що в суспільстві існує домінування маскулінного способу життя (а отже й відтворення відповідних норм у правовій, політичній, економічній та інших сферах), то актуальною є проблема створення раціональних відносин партнерства між чоловіками й жінками, а також розподілу відповідальності, який би унеможливив порушення рівноправності в різних сферах життя, у тому числі й у сфері прийняття політичних рішень.

Однією з умов функціонування демократичного суспільства та ознакою правової держави є гендерна рівність. Це означає, що чоловіки й жінки мають однакові умови для реалізації своїх людських прав, однакові можливості робити вклад у національний, політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток суспільства.

Дослідники гендерних проблем наголошують на тому, що саме держава відповідає за впровадження ідеї гендерної паритетності в сучасних умовах. Саме вона має ухвалювати програми розвитку, спрямовані на досягнення гендерного балансу. Для цього необхідно виробити державну гендерну політику, яка має відповідати сучасним соціально-економічним та політичним реаліям.

На думку Н. Грицяк, «державна гендерна політика – це такі дії органів державної влади з вирішення суспільних проблем, які найбільш оптимально сприяють реалізації інтересів жінок і чоловіків, вирішення проблем забезпечення гендерної рівності в суспільстві, а саме: 1) однакового суспільного статусу жінок і чоловіків; 2) однакових умов реалізації прав людини як жінкам так і чоловікам; 3) однакової можливості використання соціальних та економічних ресурсів для жінок і чоловіків; 4) однакових можливостей для жінок і чоловіків робити свій внесок у національний, політичний, соціальний, економічний і культурний розвиток; 5) однакового права для жінок і чоловіків мати однакову користь від результатів їх діяльності» [4, с. 326].

М. Малишева пропонує три основні шляхи формування гендерної політики: перший – найвищими посадовими особами; другий – створенням диференційованих умов найму і використання робочої сили на ринку праці; третій – у сім'ї, яка відтворює гендерні стереотипи за традиційними соціальними ролями в суспільстві [5, с. 7].

В українському законодавстві визначено основні норми гендерної демократії. Так, Конституція України закріплює принцип рівності прав жінок і чоловіків, який забезпечується наданням жінкам однакових з чоловіками можливостей в суспільному, політичному і культурному житті, у здобутті освіти та професійній підготовці, в праці та винагороді за неї. Передбачаються також спеціальні заходи, які дають можливість жінкам поєднувати працю з материнством тощо. Окрім того, держава зобов'язується забезпечувати належний механізм реалізації прав людини, в тому числі й щодо забезпечення гендерного паритету, а також впроваджувати його в життя як загальноприйнятую й необхідну норму громадського життя, ратифікувавши відповідні міжнародні документи.

Утім, попри те, що в українському законодавстві немає жодних натяків на можливість порушення гендерної рівності, проблемою і досі лишається реальне дотримання її принципів. Нормативні акти носять декларативний характер, вони не передбачають механізмів реалізації зобов'язань держави. Громадянське суспільство в Україні ще не має можливості вплинути на гендерну ситуацію. Жінки все ще лишаються на периферії політичного і суспільного життя. І це при тому, що Україна в гендерному контексті є унікальною країною: майже половину робочої сили у нас становлять саме жінки. Однак майже в усіх галузях народного господарства жінки обіймають переважно низькооплачувані посади. Традиційні стереотипи масової свідомості обмежують можливості жінки в кар'єрному зростанні. Слід звернути увагу й на те, що вакансії, які пропонуються жінкам, стосуються сфери послуг, низькооплачуваних робочих місць тощо. Така ситуація обумовлює фемінізацію бідності [2, с. 148].

Одним з показників професіоналізму, як зазначає А. Погорелова [6, с. 60], є врахування гендерних підходів, у тому числі й усвідомлення того, що демократію в XXI столітті слід розуміти як паритетну, гендерну. Це відкриває, на її думку, шлях до визначення конкретних механізмів забезпечення ефективності демократичної влади.

Останнім часом в усьому світі набуває популярності принцип паритетної демократії, в основі якої визнання того, що людство складається з представників двох статей – жінок і чоловіків, і що їх вклад у розвиток демократії є однаковим.

Для досягнення гендерного балансу необхідно мати дієвий механізм забезпечення рівноправності. А це залежить від ситуації, що складається в

кожній країні. Так, у деяких країнах вводяться посади спеціальних міністрів, що відповідають за дотримання прав жінок, створюються спеціальні комісії і комітети, навіть у глобальному масштабі, що опікуються проблемами рівноправності жінок. На жаль, дуже часто все обмежується лише деклараціями. Для реалізації прийнятих рішень необхідно впоратися з низкою питань юридичного характеру, створити певну систему контролю та аналізу проектів законів щодо їх статевого спрямування [7, с. 311].

Отже, Україна перебуває на початковому етапі встановлення нової суспільної та політико-владної системи, в якій жінки й чоловіки мають бути рівними суб'єктами державотворення. А тому важливою проблемою є зміни в ментальності населення, стереотипних орієнтаціях жінок і чоловіків. І до вирішення цієї проблеми необхідно залучати насамперед чоловіків. Ефективним засобом вирішення проблеми зміни стереотипів можуть бути засоби масової інформації, оскільки вони суттєво впливають на суспільну свідомість. Винятково важливою є і роль держави та політичних сил, адже вони зацікавлені у підтримці жінок при ухваленні політичних та інших життєво важливих для нації рішень.

Література

1. Гендерні аспекти державної служби. Під загал. ред. Б. Кравченка. К.: Вид-во «Основи», 2002. 335 с.
2. Венгер О. Особливості становлення гендерної демократії в Україні. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3(36). С. 145–152.
3. Ярош О. Жіноче обличчя політики. *Політика і час*. 2001. № 2. С. 58–64.
4. Грицяк Н. Теоретичні засади гендерної політики. *Вісник національної академії державного управління при Президенті України*. 2004. № 1. С. 312–327.
5. Малышева М. Современный патриархат. Социально-экономическое эссе. Москва, 2001. 352 с.
6. Погорелова А.І. Утвердження гендерної (паритетної) демократії в культурі парламентаризму в Україні. *Впровадження гендерних підходів в роботу комітетів Верховної Ради України: практичний посібник*. Київ: К.І.С. 2005. 148 с.
7. Грицяк Н.В. Розвиток методології реалізації державної гендерної політики в Україні. *Жінки в Україні. Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої виконавчої влади*. Аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників. Міжвідомчий науковий збірник. Гол. ред. Комарова А.І. Київ, 2005. Т.32. 511 с.

ІСТОРІЯ ПРИЙНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ООН ПРО ЛІКВІДАЦІЮ ВСІХ ФОРМ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЩОДО ЖІНОК

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women, CEDAW) - міжнародний договір, прийнятий 18 грудня 1979 року Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй у Нью-Йорку. Цей акт іще має назву «міжнародний білль про пара жінок». На сьогоднішній день конвенцію ратифікували 189 держав, в тому числі й Україна.

Складається Конвенція із шести частин та тридцяти статей в загальному: перша частина (ст. 1 - 6) зосереджується на питаннях недискримінації, стереотипів щодо сприйняття статей та торгівлі людьми; друга частина (ст. 7 - 9) окреслює політичні права жінок; третя частина (ст. 10 - 14) присвячена економічним та соціальним правам жінок, з акцентом на доступі до освіти, зайнятості та охороні здоров'я, включає спеціальні засоби захисту для сільських жінок; четверта частина (ст. 15 - 16) визначає право жінок на рівність у шлюбі та сімейному житті, рівність перед законом; п'ята частина (ст. 17 - 22) регулює заснування Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок, а також процедуру звітності держав-учасниць; шоста частина (ст. 23 - 30) описує вплив Конвенції на інші договори та зобов'язання держав-учасниць [1].

Рівність прав жінок є одним із основних принципів Організації Об'єднаних Націй. Стаття 1 Статуту ООН проголошує, що однією з цілей цієї міжнародної організації є досягнення співпраці у сприянні та заохоченні дотримання прав людини та основних свобод для всіх без розмежування, зокрема, на основі статевої ознаки [2]. Загальна декларація прав людини проголошує право кожного на рівність перед законом і на користування цими правами й основоположних свобод без будь-яких відмінностей і продовжує включати статтю як одну з підстав неприпустимості такого розмежування [3]. Ці міжнародні принципи стали основою для створення Комісії з питань статусу жінок, яка була заснована як Комісія з питань прав людини у 1946 році, але з часом, під тиском активістів, до компетенції Комісії були віднесені лише питання прав жінок.

Найпродуктивнішим часом діяльності Комісії з питань статусу жінок (Commission on the Status of Women, CSW) був період з 1976 р. по 1985 р. Ці роки ООН назвала «десятиліттям жінок». Саме тоді Комісія працювала над створенням Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок

та реалізацією її у життя. Одним з основних чинників створення Конвенції стало гостре питання репродуктивних прав жінки, через яке точилися широкі дискусії у Сполучених Штатах Америки в ті часи. Зазначалося, що репродуктивна функція жінки не повинна бути підставою для дискримінації; вказувалися соціальні наслідки материнства і те, що догляд за дитиною та охорона материнства є невід'ємними правами і мають поширюватися на всі сфери життя жінок; примусовий аборт або стерилізація визнавалися порушенням договору [4].

Текст Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок був підготовлений робочими групами в рамках Комісії з питань статусу жінок протягом 1976 року та широкими обговореннями з робочою групою Третього комітету Генеральної Асамблеї з 1977 по 1979 рік. Пізніше текст був схвалений Всесвітнім планом дій з реалізації завдань Міжнародного жіночого року, прийнятим на Всесвітній конференції Міжнародного жіночого року, що відбувся в Мехіко в 1975 році, який закликав створити та ефективно реалізовувати Конвенцію [5].

На спеціальній церемонії, що відбулася на Копенгагенській конференції 17 липня 1980 р., 64 держави підписали Конвенцію, а дві держави подали свої ратифікаційні грамоти. 3 вересня 1981 р., через 30 днів після ратифікації двадцятої держави-учасниці, Конвенція набула чинності - швидше, ніж будь-яка попередня конвенція з прав людини, - таким чином, досягнуто кульмінації великих зусиль Організації Об'єднаних Націй по кодифікації всебічних міжнародних правових стандартів для жінок [6].

CEDAW – це конвенція, міжнародна угода, тобто частина міжнародного права, яка є обов'язковою до виконання країнами, які її ратифікували. Незважаючи на те, що дискримінація за статевою ознакою заборонена іншими міжнародними документами про права людини (наприклад, такими як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права), CEDAW важлива тим, що вона всесторонньо стосується прав людини жінок, спрямована на припинення всіх форм дискримінації щодо жінок і вимагає дотримання їхніх прав в усіх сферах життя.

Література

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207.
2. Статут Організації Об'єднаних Націй. Редакція від 16.09.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
3. Загальна декларація прав людини. Прийняття від 10.12.1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_015.

4. Short History of the Commission on the Status of Women. United Nations. Retrieved. №21. 2017. URL: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2019/02/a-short-history-of-the-commission-on-the-status-of-women>
5. The United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women. URL: <https://www.un.org/youthenvoy/2013/07/un-women-the-united-nations-entity-for-gender-equality-and-the-empowerment-of-women/>
6. The Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women: Introduction and short history. International Women's Alliance. URL: <https://womenalliance.org/the-convention-to-end-all-forms-of-discrimination-against-women-cedaw>.

ЧАСТИНА ІІІ.

Асоційовані питання

Марія АНДРЕЙКО

Vika_Ch07@ukr.net

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ «ВИНИ» У НОРМАТИВНІЙ ТЕОРІЇ Е. БЕЛІНГА

У правовій науці сутність, зміст й форми вини є темою певних дискусій, позаяк означену категорію в загальному розумінні можна визначити як проблему філософську, психологічну та етико-правову. Відтак її властиві сторони, зв'язки та опосередкування можуть бути відносно повно й точно відображені у різних визначеннях цього поняття. Всебічність вивчення предмета дослідження передбачає разом із тим вміння не відсувати на другий план головне, те, що є визначальним у цьому предметі, його сутність.

Сучасна правова наука визначає низку концепцій (теорій) вини. Ми приєднуємось до позиції тих авторів, які зазначають, що основними із них були і залишаються нормативна, оціночна концепції (теорії) та психологічна теорія вини. Водночас виокремлення теорії небезпечного стану, як однієї з основних концепцій (теорій) вини, на нашу думку, є не зовсім коректним, оскільки в межах цієї концепції (теорії) вина особи за вчинене діяння підміняється небезпечністю особистості, а саме діяння сприймається як симптом небезпечного стану [1, с. 73].

Починаючи із XVIII ст. питання про вину було і залишається одним із найбільш складних у правовій науці, тому немає однозначності у підходах до визначення вини і сьогодні. «Вина – це зміст волі, який заслуговує на осуд суб'єкта», «вина – це психічна вада діяння» [2, с. 180], – зазначає Е. Белінг і додає, що відповідно до цього для розкриття змісту вини необхідно визначити, у чому полягає ця помилковість, вада волі і на які зовнішні ознаки злочину вона поширюється. І далі, оскільки чинне право пов'язує кримінальну відповідальність з об'єктивними елементами, а саме: з фактом

здійснення злочинного діяння, що відповідає складу і є протиправним, вина має охоплювати всі ознаки складу. На основі цього Е. Белінг визначає, що «вина — це психічне ставлення суб'єкта до вчиненого ним діяння, що відповідає складу злочину та протиправному діянню».

Отже, основний зміст вини, за Е. Белінгом, становить психічне ставлення злочинця: 1) до моменту відповідності діяння складу злочину і 2) до моменту протиправності діяння. При цьому представники нормативної теорії підкреслюють, що вина — це психічне ставлення суб'єкта до вчиненого діяння [2, с. 183].

Проаналізуємо детальніше основні ознаки, якими учений Е. Белінг характеризує вину.

1. Ставлення суб'єкта до моменту відповідності діяння складу злочину. Позаяк, чинне кримінальне право є правом складів злочинів, то необхідною ознакою вини, яка пов'язує її із складом, є відношення свідомості суб'єкта до ознак складу. Умисне вчинення злочину має місце лише в тому випадку, коли об'єктивний зміст діяння, передбачений складом злочину, відповідає свідомості особи, її уявленням про виконання нею складу злочину діяння [2, с. 184].

Таким чином, для вини недостатньо умислу (або необережності) взагалі, а потрібен умисел (або необережність) щодо конкретного складу, так би мовити, типовий умисел або типова необережність. У цьому і полягає зв'язок вини і складу.

2. Ставлення суб'єкта до моменту протиправності. Воно полягає в усвідомленні (умислі) або можливості й обов'язковості усвідомлення (необережність) суб'єктом протиправності діяння, яке ним вчинено. Це друга ознака вини, яка обумовлює ваду волі злочинця, що дає підставу зробити йому докір діяння [2, с. 185].

Запровадження ознаки усвідомлення (можливості та обов'язковості усвідомлення) протиправності діяння в поняття вини характерне для всіх прихильників нормативної теорії вини (хоча в окремих деталях визначення змісту вини вони дещо розбіжні). Так, К. Біндінг зазначав, що для поняття умислу істотною є ознака усвідомлення протиправності діяння, а тому більш правильним буде говорити не про умисел, а про протиправний умисел. При цьому йдеться про усвідомлення протиправності діяння, тобто про його суперечність із правопорядком, а не про усвідомлення караності діяння.

На думку нормативістів осмислення протиправності діяння полягає в тому, що усвідомлення відповідності вчиненого діяння складу злочину не є усвідомленням протиправності. Це твердження, безпосередньо, впливає із концепції Е. Белінга про поняття протиправності. Водночас усвідомлення протиправності не означає знання кримінального закону. Згідно позиції

вченого, це винятково формальний момент, який не має значення для поняття вини, позаяк не можна формальне право ставити над матеріальним. Для усвідомлення протиправності необхідно і достатньо, щоб суб'єкт давав собі звіт, що його поведінка порушує якусь норму або будь-які норми. Він має знати, що його діяння заборонене правом, що воно є «ненормальним з точки зору права». Науковець стверджує, що зміст такого усвідомлення є чітким та визначеним діяння [3, с. 77].

Е. Белінг заперечує формулювання, запропоноване К. Біндінгом, згідно якого усвідомлення протиправності полягає у знанні суб'єктом тієї норми (групи норм), що він її порушує. Роблячи висновок про хибність цього твердження, Е. Белінг підкреслює, що для усвідомлення протиправності необхідне знання не конкретної, одиначної норми, а усвідомлення помилковості (з юридичної точки зору) своєї поведінки, що і визначає помилковість, ваду волеутворення суб'єкта. Для надання більшої чіткості цьому критерію вини Е. Белінг вказує, що для наявності вини не потрібно також усвідомлення того, що саме правопорядок цієї держави забороняє таке діяння. Достатньо того, щоб суб'єкт усвідомлював, що його поведінка суперечить будь-якому правопорядку, хоча б у праві держави стосовно конкретного випадку була прогалина. Питання інакше вирішується тоді, коли право цієї держави дозволяє таку поведінку діяння [4].

Поняття вини, за Е. Белінгом, охоплює не лише інтелектуальний момент – усвідомлення або можливість осмислення протиправності діяння й відповідності його складу, а й вольовий момент. При умисній вині суб'єкт не лише розуміє протиправність діяння та відповідність його складу, а й спрямовує свою волю на вчинення цього діяння. За відсутності цього вольового моменту, зауважує вчений, має місце необережність. Сутність вини як вади волеутворення Е. Белінг розкриває через ставлення суб'єкта до моменту протиправності діяння і відповідності його складу злочину. Саме тут поняття вини є суто юридичною категорією.

Отже, вина – це психічне ставлення суб'єкта до здійсненого ним вчинку, яке утворює суб'єктивну сторону діяння, що має бути встановлена судом. Це психічне ставлення суб'єкта характеризується двома аспектами: інтелектуальним – усвідомлення (або можливість усвідомлення) суб'єктом протиправного характеру діяння, і вольовим — бажанням (або його відсутністю) здійснити це діяння.

Узагальнюючи положення нормативної теорії, як її виклав Е. Белінг, можна виокремити основні характеристики вини, які в загальному вигляді дають змогу зрозуміти її суть: 1) кримінально-правові поняття мають бути виключно нормативними; 2) вина є умовою кримінальної відповідальності;

3) вина є самостійним елементом злочинного діяння, одно порядковим складу і протиправності; 4) вина — психічне ставлення суб'єкта до вчиненого діяння; 5) для наявності вини суб'єкт має усвідомлювати, що його діяння заборонене правом; 6) вина є родовим поняттям умислу та необережності щодо конкретного складу.

Література

1. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. За ред. В.В. Копейчикова. Київ: Юрінком, 1997. 320 с.
2. Beling E. Die Lehrevom Verbrechen. Tübingen, 1906. 624 p.
3. Вереща Р.В. Філософсько-правові аспекти вини у кримінальному праві. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 74–91.
4. Кваша О.О. Філософська категорія причинності у визначенні підстав кримінальної відповідальності. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2011_3/240.pdf

Ольга БЕЗУХ

bodnarchuk.lilia@gmail.com

ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

На проблемі здійснення та захисту цивільних прав завжди була зосереджена увага науковців, адже здійснення та захист права розкриває основну ідею права, його сутність. Дана тема актуалізується на тлі сталості норм права, що встановлюють межі належного здійснення та захисту цивільних прав, останні залишаються практично незмінними. При цьому суспільні відносини знаходяться в динамічному розвитку паралельно зі змінами в економічному, соціальному і політичному житті суспільства.

Вивченню поняття здійснення та захисту цивільних прав присвятили увагу такі, зокрема, вчені-цивілісти та дослідники, як: Ю.М. Андрєєв, Т.О. Арсанова, Н.П. Асланян, В.В. Груздев, С.М. Іванова, Є.Ю Коваленко, О.Н. Кожухар, О.О. Кравченко, О.В. Мільков, А.А. Павлов, Т.М. Підлубна, О.В. Сакун, проте досі окремі питання залишаються дискусійними, а практика застосування чинного законодавства породжує нові питання, що потребують вирішення.

Саме тому метою даного дослідження є формування уявлення про сучасний стан законодавчого регулювання та наукової думки щодо здійснення та захисту цивільного права.

Завдання, які необхідно буде розглянути, полягають в наступному: проаналізувати поняття та порядок здійснення прав; охарактеризувати поняття та способи захисту цивільних прав.

У науковій літературі здійснення цивільного права визначають як реалізацію мір можливої поведінки правомочної особи шляхом здійснення належних їй правомочностей (права на власні дії, права на чужі дії та права на захист). Здійсненням суб'єктивного права вважається фактичне вчинення таких дій, актів реальної поведінки особи, можливість вчинення яких надана цій особі шляхом закріплення за нею (набуття) суб'єктивного цивільного права [4, с. 18].

Розвиваючи свою думку, О.О. Кот слушно зазначає, якщо суб'єктивне цивільне право є гарантованою можливістю (владою, свободою) певної поведінки, то, вочевидь, логічно буде припустити, що здійснення суб'єктивного цивільного права в найбільш загальному розумінні є вчиненням уповноваженим суб'єктом певних актів поведінки, які відповідають наданій можливості (моделі поведінки) [4, с. 18].

Для характеристики здійснення цивільних прав важливими є принципи їх здійснення. У ст. 3 Цивільного кодексу України закріплені загальні засади цивільного законодавства (вони ж покладаються і в основу здійснення цивільних), серед яких: неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законами; свобода договору; свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; судовий захист цивільного права та інтересу; справедливість, добросовісність та розумність [1].

Зміст суб'єктивного цивільного права є настільки широким, що його реалізація здійснюється за допомогою безмежного кола фактичних дій правомочної особи, яка самостійно, на власний розсуд обирає сферу та способи задоволення своїх інтересів [3, с.104]. Саме з категоріями «свобода» та «інтерес» пов'язана належна реалізація будь-якого цивільного права.

Існують два способи здійснення суб'єктивних цивільних прав – юридичні та фактичні дії. Юридичний спосіб включає правочини та інші юридичні дії і є характерним для відносних правовідносин. Фактичний спосіб притаманний абсолютним правовідносинам і є, по суті, активною дією з боку уповноваженої особи [2, с. 113].

З огляду на особливості цивільно-правових відносин, процес здійснення цивільних прав за своєю природою тяжіє до нормального, «належного» його плину. Однак, це не унеможливає суперечності інтересів право володільців та інших суб'єктів, адже, як вказував Г.Ф. Шершеневич: «Суб'єктивне право є можливістю здійснити свій інтерес» [6, с. 199], в той час як об'єктивне право має на меті врегулювання індивідуальних інтересів для суспільного блага. Так, у випадку невизнання,

порушення чи оскарження здійснюваного цивільного права відповідний суб'єкт має право на його захист.

Захист цивільного права, зокрема і права абсолютного, завжди здійснюється з використанням певного способу захисту. У науковій літературі спосіб захисту розуміють як вид вимоги, матеріально-правовий захід, порядок відновлення права, відповідну дію порушника права чи самого суб'єкта, що звертається за захистом.

На думку З.В. Ромовської, спосіб захисту - це концентрований вираз змісту (суті) міри державного примусу, за допомогою якого відбувається досягнення бажаного для особи, право чи інтерес якої порушені, правового результату [5, с. 494].

Варто зауважити, що поділ способів захисту на загальні та спеціальні на законодавчому рівні не закріплений. Але такий поділ прийнятий як у навчальній, науковій літературі, так і у судовій практиці. Особа, право якої порушене, може обрати як загальний, так і спеціальний способи захисту, визначені законом, що регламентує конкретні цивільні відносини. Ідеться про способи захисту права власності, встановлені главою 29 ЦК України, способи захисту особистих немайнових прав, регламентовані ст.ст. 277, 278 ЦК України, а також про способи захисту прав інтелектуальної власності, що встановлені нормами ст. 432 ЦК України, спеціальними законами України «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі». Встановлені у цих та інших нормах способи захисту характеризуються як спеціальні, що можуть застосовуватися у разі порушення відповідних прав.

Тобто як критерій розмежування приймається нормативне закріплення певного способу у загальній чи спеціальній нормі. Верховний Суд України висловив свою позицію щодо цього питання у такий спосіб: «Визначені у ст. 16 ЦК України способи захисту мають універсальний характер, вони можуть застосовуватися до всіх чи більшості відповідних суб'єктивних прав. Цивільним кодексом та іншими законами для захисту певних чи окремих категорій прав можуть установлюватися спеціальні способи захисту прав. З огляду на наведене суд під час розгляду й вирішення цивільної справи визначає спосіб захисту, керуючись законом, який регулює конкретні правовідносини, і тими юридичними фактами, що зумовлюють виникнення цих правовідносин та цього спору» [7, с. 9].

Таким чином, відсутній чіткий критерій поділу способів захисту на загальні та спеціальні, а конкретний спосіб захисту обирається з урахуванням виду правовідносин, суб'єктивного права, яке порушено та характеру його порушення.

У разі порушення абсолютних прав (особистих немайнових прав, прав власності, прав інтелектуальної власності) застосовуються як загальні способи захисту, так і спеціальні з огляду на сутність як самого права, так і характеру його порушення. Спеціальні способи захисту встановлені законодавством, що регулює відповідні абсолютні права. Характерною особливістю захисту є законодавчо закріплена можливість звертатися до суду стосовно усунення загрози чи запобігання порушенню права, що прямо не охоплюється поняттям «захист». Проте важливість таких способів очевидна, оскільки з їх допомогою вдається відвернути серйозніші наслідки, що могли б настати у разі реального вчинення правопорушення.

Отже, цінність будь-якого суб'єктивного права визначається можливістю його здійснення. На здійснення цивільних прав загалом поширюються загальні засади (принципи) цивільного законодавства, закріплені у ст. 3 ЦК України. За своєю змістовною сутністю ці засади є принципами цивільного права загалом. Для здійснення суб'єктивного цивільного права необхідними є певні передумови: наявність в особи конкретного права, його законодавче визнання у формі загального дозволу чи прямого закріплення та правомірні підстави набуття такого права конкретною особою; наявність в особи - суб'єкта права - належного обсягу цивільної дієздатності; відсутність юридичних та фактичних перешкод для відповідної поведінки суб'єкта; належний суб'єкт здійснення права.

Проте абсолютний характер суб'єктивних прав не означає абсолютності та безконтрольності їх здійснення, а належне здійснення цивільного права означає поведінку особи, що відповідає правовим, моральним нормам і обмежується для забезпечення і захисту найважливіших соціальних цінностей.

У разі порушення суб'єктивного цивільного права застосовуються як загальні, так і спеціальні способи захисту. Сам поділ способів захисту на такі види є доволі умовним, оскільки особа, чиє право порушене, обирає спосіб захисту залежно від характеру порушення, від тих фактів, що є підставою для застосування засобів впливу, а також від адекватності захисту характеру та наслідкам порушення.

Література

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№40-44, ст.356.
2. Булеца С.Б. Здійснення та виконання суб'єктивних цивільних прав та обов'язків у медичних правовідносинах. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 43. С. 111-115.

3. Жилінкова І.В. Особливості здійснення суб'єктивних цивільних прав. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 100–107.
4. Кот О.О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики. монографія. Київ: Алерта, 2017. 492 с.
5. Ромовська З.В. Українське цивільне право: загальна частина: академічний курс: підручник. К.: Атіка, 2005. 560 с.
6. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права: Учеб. пособие. В 2-х томах.: Т.2. М., 1995. 805 с.
7. Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України. Верховний Суд України. *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 8-9.

Лілія БОДНАРЧУК
bodnarchuk.lilia@gmail.com

ДОГОВІР КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ НЕРУХОМОГО МАЙНА: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Розширення економічної співпраці в Європі зумовило спробу уніфікувати закони Європейських держав з метою економічної інтеграції. Головний спосіб уніфікації права у Європейському Союзі – це прийняття обов'язкових для держав-учасниць законів. Найновіший типовий закон – це модельні правила Європейського приватного права (далі DCFR). Особлива увага звернена на розроблену на основі Модельних правил закону про купівлю-продаж, який може стати першою сходинкою їх практичного застосування. Зокрема, порівняння DCFR, Громадянському кодексі Республіки Молдова (ГКРМ) та Цивільного Кодексу України (далі ЦКУ) в аспекті договору купівлі-продажу нерухомого майна.

З огляду на те, що Україна прагне в найближчому майбутньому приєднатися до європейської спільноти та стати її повноправним членом, актуальним є питання гармонізації вітчизняного законодавства із законодавством Європейського Союзу. Не є винятком і цивільне законодавство, яке, хоч і достатньо розвинене та ефективне, однак потребує вдосконалення та суттєвого доопрацювання, зокрема приведення у відповідність до принципів та модельних правил європейського приватного права. Тому метою даного дослідження є порівняти DCFR, ЦКУ та імплементацію DCFR в одній із Європейських країн.

У IV. А ст.1:202 DCFR міститься узгоджена для країн ЄС дефініція договору купівлі-продажу: «Договір купівлі-продажу – це договір відповідно до якого одна сторона – продавець зобов'язується передати власність на

товар іншій стороні – покупцю негайно при укладанні договору або у найближчий майбутній час, а покупець зобов'язується заплатити згідно з ціною». Отже, якщо порівнювати визначення в ЦК України Розділ III, Глава 54 та Громадянському кодексі Республіки Молдова частина 8 ст. 1167 та проєкті DCFR, то можна сказати, що основні аспекти збігаються. Зокрема, по-перше, сторонами договору є традиційно з одного боку продавець, а з іншого – покупець. По-друге, продавець зобов'язується передати покупцю у власність товар. По-третє, покупець зобов'язується за це сплатити певну грошову суму. Таким чином, можна вважати, що такий договір спрямований на безповоротне відчуження продавцем майна і перехід його у власність до покупця.

Можна стверджувати, що поняття договору купівлі-продажу закріплена у частині 1 ст. 655 ЦК України не відрізняється від визначення, що передбачене у ст. 1:101 DCFR та частина 8 ст. 1167 Громадянському кодексі Республіки Молдова (далі ГКРМ).

Законодавство України не виділяє договір купівлі-продажу нерухомості в окремий вид купівлі-продажу за такою системною ознакою, як предмет договору. Тому до договору купівлі-продажу нерухомості застосовуються загальні правила про договори купівлі-продажу у главі 54 Кодексу ("Купівля-продаж"). Незважаючи на це, ряд специфічних ознак договору купівлі-продажу нерухомості (передусім його предмет, форма, зміст) дозволяє нам розглядати його як особливий вид з притаманним йому спеціальним правом. На противагу українському законодавству в молдовському чітко окреслено у Частині 8 ГКРМ нерухоме майно як предмет договору купівлі-продажу. Тотожно в Проєкті Європейського Цивільного кодексу ст. 1:105 предметом договору купівлі-продажу майна можуть бути нерухомі речі, хоча у ст. 1:104 прямо про це не вказано.

Поняття нерухомого майна міститься у ст. 182 нового ЦК України. До нерухомих речей (нерухомого майна, нерухомості) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення, у тому числі ліси, багаторічні насадження, будівлі, споруди. Будівлі та споруди також є об'єктами нерухомого майна за ознакою нерозривного зв'язку з землею та неможливості їх вільного переміщення у просторі без непропорційної шкоди для їхнього призначення. Режим нерухомих речей може бути поширений законом і на інші речі – з причини їх обов'язкової державної реєстрації (ч. 2 ст. 182 ЦК України).

Об'єктом нерухомості, що має суто цільове призначення, визнається житло, під яким новий ЦК України розуміє не лише житлові будинки та садиби, призначені та придатні для постійного проживання в них, а й

окремі квартири, інші житлові приміщення (у тому числі ізольовані кімнати у квартирах). Житлові приміщення призначені для проживання у них громадян. Власник житлового приміщення має право використовувати помешкання для власного проживання, проживання членів своєї сім'ї, інших осіб і не має права використовувати його для промислового виробництва (ст. 385 ЦК України).

Таким чином, основними ознаками нерухомості є: по-перше, тісний зв'язок з землею, по-друге, неможливість переміщення відповідного об'єкту без його знецінення та зміни його призначення. Слід зазначити, що ці ознаки притаманні не всім об'єктам нерухомості, адже кожний вид нерухомого майна характеризується своїми особливостями, що своєю чергою зумовлює специфічне правове регулювання.

Самостійним об'єктом нерухомого майна в ЦКУ є особливо цінні рухомі об'єкти, які підлягають обов'язковій державній реєстрації (повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти). Ці об'єкти не мають таких обов'язкових ознак нерухомості, як нерозривний зв'язок із землею та неможливість переміщення у просторі без непропорційної шкоди призначенню. Більш того, основним призначенням цих об'єктів є саме переміщення у просторі. Але внаслідок високої вартості такого роду об'єктів та наявності вимоги про обов'язкову державну реєстрацію, що забезпечує їх індивідуалізацію, законодавець поширив на них правовий режим нерухомого майна.

У Європейському законодавстві нерухоме майно визначається як товар і означає землю та все, що так приєднано до землі, що не підлягає зміні місця звичайними діями людини. Проте, відповідно до ст. 1:201 такі предмети як космічні кораблі, судна, судна на повітряній подушці, авіацію тотожно як тварин, рідини і гази відносять до «матеріальної рухомості». У цьому полягає розбіжність української і європейських нормативних систем.

У Громадянському кодексі Молдови в Главі I, Частинах 8, 10 вміщені норми купівлі-продажу нерухомого майна. Тут уведено нові види нерухомого майна, зокрема поняття «недобудоване майно». Згідно зі ст. 1170 Договору купівлі-продажу незавершеного будівництва зазначають, що положення цієї статті й статей 1171-1176 застосовуються до договору купівлі-продажу, у відповідності до яких продавець зобов'язується забезпечити будівництво квартири, чи іншого ізольованого приміщення чи іншого нерухомого майна, що знаходиться у процесі будівництва, й передати його у власність покупця, а покупець зобов'язується сплатити узгоджену ціну та прийняти нерухомість після введення його в експлуатацію.

Положення цієї статті й статей 1171-1176 застосовуються відповідним чином до попередніх договорів купівлі-продажу майна, яке перебуває на стадії будівництва, а також, незалежно від їх назви, до будь яких інших договорів чи угод, за якими покупцю обіцяють, або резервують нерухомість, що перебуває на стадії будівництва в обмін на зустрічну пропозицію.

З одного боку, відсутність обов'язкової державної реєстрації об'єктів незавершеного будівництва викликає сумнів у їх юридичній природі як об'єктів нерухомості і свідчить про те, що такі об'єкти не є нерухомістю. З іншого боку, віднести такі об'єкти до категорії рухомих речей також буде невірно, оскільки об'єкт незавершеного будівництва має всі ознаки нерухомості, передбачені ст. 182 нового ЦК, а саме — значимість та індивідуальну цінність, нерозривний зв'язок з земельною ділянкою, на якій він розташований, неможливість вільного пересування даного об'єкту в просторі без його знецінення та зміни призначення. Такої ознаки нерухомого майна, як його обов'язкова державна реєстрація, ст. 182 нового ЦК України не містить.

Отже, немає підстав вважати, що нерухоме майно стає таким лише після державної його реєстрації, воно існує і до цього акту (в іншому випадку реєстрація була б просто неможлива), але права на нерухомість виникають після його здійснення. Як зазначає з цього приводу відомий французький вчений-цивіліст Р. Саватьє, не реєстрація повинна перетворювати майно в нерухомість, а, навпаки, стабільність положення нерухомого майна дає можливість реєструвати його.

Розробники нового ЦК України, які у ст. 333 нового ЦК України розмістили таку норму: "Право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва (створення майна). Якщо право власності на нерухоме майно відповідно до закону підлягає державній реєстрації, право власності виникає з моменту державної реєстрації. До завершення будівництва (створення майна) особа вважається власником матеріалів, обладнання тощо, які були використані в процесі цього будівництва (створення майна)". Водночас ч. 4 цієї статті проголошує право заінтересованої особи звернутися до суду з заявою про визнання її власником недобудованого нерухомого майна, якщо буде встановлено, що частка робіт, яка не виконана відповідно до проекту, є незначною. На жаль, законодавець не вказав у тексті ч. 4 ст. 333 ЦК України, що необхідно розуміти під "незначною часткою робіт" та не вирішив питання про те, хто і на підставі яких критеріїв визначатиме її розмір.

Загалом, можна з впевненістю стверджувати, що об'єкти незавершеного будівництва не можна відносити до будівель (споруд),

оскільки до останніх відносяться лише такі об'єкти, спорудження яких закінчено і вони вже використовуються або можуть бути використані за прямим призначенням. У той же час хибною, на наш погляд, є і пануюча на даний момент думка про те, що об'єкт незавершеного будівництва є сукупністю будівельних матеріалів та обладнання, які відносяться до рухомого майна. Включення таких об'єктів у цивільний обіг, здійснення правочинів з ними за спрощеними правилами відчуження рухомого майна своїм наслідком матимуть порушення прав та інтересів учасників таких правочинів.

Ціна договору купівлі-продажу нерухомості складає наступну істотну умову даного договірної типу. Відповідно до статей 634, 693 ЦК України продаж майна проводиться за цінами, що встановлюються за погодженням сторін. За відсутності у договорі узгодженої сторонами у письмовій формі умови про ціну договір вважається неукладеним.

Зміст ст. 642 нового ЦК України свідчить про те, що законодавець вирішив приєднатися до позиції прихильників запровадження обов'язкової державної реєстрації правочинів з нерухомим майном і зазначив, що договір, який підлягає нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення або державної реєстрації, а в разі необхідності і нотаріального посвідчення, і державної реєстрації — з моменту державної реєстрації.

Отже, як стверджують розробники Draft Common Frame of Reference, значення цієї праці полягає насамперед у тому, щоб держави вбачали в ній приклад для вдосконалення свого законодавства. З їх допомогою могла би відбутись уніфікація цивільного права, яка сприяла б і економічній інтеграції. Крім того, Draft Common Frame of Reference дає уявлення про принципи, логіку, «дух» сучасного європейського приватного права. Однією з сучасних тенденцій у країнах Європи є деталізація правового регулювання обороту майнових прав за цивільно-правовими договорами, насамперед за договорами купівлі-продажу.

Література

1. Анатійчук В.В. Договір купівлі-продажу майнових прав: порівняльно-правовий аспект. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. С. 46–51. URL: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/user/10.pdf>
2. Блажівська О. Особливості гармонізації цивільного законодавства України із принципами модельними правилами європейського приватного права. *Науковий часопис Національної*

- академії прокуратури України* 3, 2015. С. 10–16/ URL: <http://www.chasopysnapu.gr.gov.ua/ua/pdf/7-2015/blazivska.pdf>
3. Діковська І.А. Співпраця – обов’язок сторін міжнародного приватного договору. *Альманах міжнародного права*, Вип. 5 С. 121–125 URL: <http://intlawa.manac.net/v5/17.pdf>
 4. Гражданский кодекс Республики Молдова. URL: http://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=112573&lang=ru
 5. Цивільне право України. Кн.2. Дзера О. В., Кузнецов Н. С. URL: http://adhdportal.com/book_832.html
 6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 №435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№40-44.

Тарас ГАРАСИМІВ
Garasumiv_@ukr.net

РОЗВИТОК ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ: КОРЕЛЯЦІЯ ПРОЦЕСІВ

Громадянське суспільство – це система суспільних інститутів, що діють незалежно, самостійно, без державного втручання, себто «третій сектор» дійсності паралельно з державою та бізнесом. Конститутивним завданням недержавних інституцій є забезпечення оптимальних умов для максимальної реалізації потреб й інтересів як окремого індивіда, так і цілого соціуму.

Інститути громадянського суспільства формуються поступово, і як цілісний механізм постає на певному етапі історичного розвитку. Визначальними передумовами формування громадянського суспільства є: людина, яка володіє фундаментальними громадянськими правами і свободами; існування вільних, незалежних від прямого державного втручання «зон», неодмінних для формування та розвитку інститутів громадянського суспільства; свобода інституалізації, формалізована законність, публічність, наявність у соціумі бажання взаємоповаги, толерантності, злагоди, які повинні виступати базисом мотивації поведінки кожної людини та суспільства загалом.

Безумовно, що оперативність будь-якого суспільного процесу, дій залежить від певної ідеологічної основи. Влада, суспільство в цілому нині постають перед нагальною пошуку парадигми, яка передбачає ідеологію та стратегію правового, політичного та економічного розвитку. Актуальністю є вироблення певної концептуальної системи, яка повинна закладатися не лише в основу політичного курсу, але й сприйнята,

передусім, соціумом, що унеможливить контрверзи процесу державотворення.

Важливим напрямком дій сучасної української еліти є вироблення своєрідної ідеології модернізації, опрацювання такої доктрини, за сприянням якої зможе сформуватися ідейний взаємозв'язок «низів» і «верхів», що виступить активатором суспільної волі, джерелом суспільного порозуміння, основою утвердження суспільних цінностей, зумовить певну «революцію свідомості». Ідеологія модернізації повинна бути конструктивною, раціональною, прагматичною та інтегративною, опиратися на звершення світової суспільної думки, культурні й духовні традиції, передусім – національні, разом з тим забезпечувати зміни минулих ідеологічних парадигм [1, с. 77].

В сучасній науці ідеологія тлумачиться як система духовних, правових, філософських й політичних уявлень, ідей, поглядів, у яких усвідомлюється та оцінюється ставлення соціуму до дійсності. Метою ідеології є пояснювати, яким способом певні явища стали такими, якими вони є; окреслювати напрямки розвитку цих явищ (скерування до дії) тощо [1, с. 78]. Більшість вчених розглядають ідеологію, як систему концептуально організованих уявлень, ідей, поглядів на суспільне життя, що відображає світогляд, ідеали, інтереси, умонастрої індивідів, соціальних класів, спільнот, громадських рухів, політичних партій, націй, соціуму та інших суб'єктів суспільного буття [2, с. 226].

Ідеологія виконує мотиваційну, мобілізаційну, когнітивну та нормативну функції, які дозволяють суб'єктові окреслювати зразки і норми соціальної поведінки, систему ціннісних орієнтацій. Ідеологія консолідує соціум, запмагає формуванню самосвідомості й свідомості, визначає систему ціннісних орієнтацій, є основою громадянської активності індивіда. Метою ж її є забезпечення існування та функціонування суспільства, системи суспільних відносин та громадянських інститутів.

Зауважимо, що більшість українських громадян асоціює демократичні цінності не лише зі свободами та правами людини, але й із підвищенням матеріального добробуту. Як показує соціологічний аналіз, серед визначальних ознак демократичної суспільної системи, важливе місце посідають соціально-економічні аспекти. Значна частина українського соціуму переконана, що демократія визначається гарантуванням основних матеріальних благ, покращанням економічних умов [3, с. 80].

Специфіка України та окремих пострадянських держав в тому, що незадоволення та недовіра соціуму до діяльності нинішніх демократичних інститутів обумовлена фактом розчарування в самій демократії. Неefективність діяльності значної низки сучасних громадянських

інститутів дискредитують самі ідеї демократії, формують непевність, сумніви щодо доцільності їх втілення в українському суспільстві. В цілому незадоволення соціально-економічною та політичною реальністю продукує, не лише громадянську пасивність у розвитку демократичної правової держави, але й певні прояви форм антидемократичного радикалізму [4, с. 36].

Безумовно, модернізація фактично ніколи не визначається стабілізацією діючих суспільних інститутів. Зокрема, українська модернізація нині напштовхується на низку перешкод політичного клієнтелізму та патерналізму на шляху не лише підвищення рівня політичної участі, але, передусім, розвитку системи в ширшому значенні – її соціально-історичному вимірі. Слабка інфраструктура громадянського суспільства та брак потенцій для самовираження певних суспільних груп компенсуються появою багатьох елітних груп. Відтак, замість розвиненого суспільного плюралізму швидкими темпами формується елітний корпоративізм.

Мета інститутів громадянського суспільства визначається, передусім, здійсненням представництва інтересів й запитів усіх верст населення. В умовах громадянського суспільства, наявності значного масиву інформації та її мобільності, інтереси індивідів часто проявляються у розбіжних площинах.

Закономірність розвитку різних інститутів громадянського суспільства визначається перетворенням певних інтересів в альтернативні, відповідним чином обґрунтовані, та їх оптимальною реалізацією. Вони покликані моторити компромісні політичні рішення, формувати активну громадську позицію, значимість якої в умовах розвою громадянського суспільства динамічно зростає. Інститути громадянського суспільства й суспільні доктрини взаємо проникають і зливаються тією мірою і в тому сенсі, що й ті, які бажають консолідувати соціум, об'єкти та події під певним поняттям спільного інтересу чи спільного добра [5, с. 20].

Направляючи громадянську ініціативу в певне русло, інститути громадянського суспільства виконують контроль над державою, формують у соціумі позитивне ставлення до діючого державного механізму, політичного режиму елімінуючи тим самим потенційні конфлікти. Інститути громадянського суспільства покликані гарантувати зворотній зв'язок між державою та соціумом, забезпечувати контроль за діяльністю державних органів, консультувати у процесі вирішення кризових ситуацій, пропонувати їм свої програми щодо розв'язання проблемних питань. Вагому роль у цьому відіграють засоби масової інформації, створені політичними партіями та громадськими організаціями (або за їх участю).

Громадські організації, як уже нами зауважувалося, є конститутивною складовою громадянського суспільства. Згідно закону «Про громадські об'єднання» громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якої є фізичні особи. Натомість, громадський союз – це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права і фізичні особи [6]. Себто закон «Про громадські об'єднання» диференціює їх саме за організаційно-правовою формою та визначає відмінності щодо правового статусу обох форматів.

Нині існують різні підходи у зарубіжній та вітчизняній науці порівняльного правознавства щодо класифікації громадських об'єднань. Науковому підтвердженні або ж критиці можна піддати кожен спробу поділити об'єднання громадян на певні види. Це обумовлено національною правовою системою, різними підходами до типології недержавних організацій у державах Європейського Союзу та низкою інших чинників. Проте необхідно виокремити генеральні критерії, які дозволяють вирізнити громадські об'єднання одне від одного, окреслити його правовий статус та в цілому їх місце в системі інститутів громадянського суспільства.

Громадські об'єднання, незважаючи на істотні відмінності щодо організації та форм їх діяльності, мають чимало спільних ознак, які дозволяють об'єднати в єдину групу. По-перше, громадські об'єднання створюються без мети отримання прибутку; по-друге, вони діють з метою задоволення суспільних потреб, а не політичних інтересів (на противагу політичним партіям), хоча в багатьох ситуаціях здійснюють істотний вплив на процес прийняття державних рішень (як, приміром, Федерація незалежних профспілок України, Асоціація міст України, Національна асоціація адвокатів України та ін.). Відтак, для громадських організацій політична діяльність виступає не метою, а лише модусом досягнення певних цілей.

Зосереджуючи в собі значний інтелектуальний потенціал, громадські організації здійснюють істотний ідеологічний вплив на різні сфери буття соціуму та держави. Разом з тим вкрай актуальним є те, що в умовах розвинутої системи громадських організацій постають суттєві перепони для домінування націоналістичної чи вузькокланової ідеології. Ідеологічні дезидерати соціуму за таких умов націлені на безпосередню реалізацію положень саме загально соціального характеру.

В процесі розвитку демократичного суспільства громадські організації виконують роль певної альтернативи діючій державній владі. Як правило, ця альтернативність не має характеру відкритої конфронтації, себто, з

одного боку, забезпечує стабільність, а з іншого – поступальний рух суспільства.

Процес модернізації національної правової та політичної системи не виключає обставини, коли певні сфери суспільного буття з різних причин регулюються не належному рівні або взагалі ж залишаються поза увагою держави. В таких умовах громадські організації, володаючи різними ресурсами (зокрема фінансово-матеріальними) забезпечують процес оптимізації діяльності соціальних інститутів. Серед них визначальної значимості сьогодні набуває підтримка соціально незахищених громадян, благодійницька діяльність, просвітницька й наукова робота, налагодження міжнародних зв'язків тощо.

Разом з тим громадські організації беруть дедалі активнішу участь у сприянні розвитку демократичних процесів, з кожним роком помітно зростають обсяги фінансування різних соціально-благодійницьких та науково-навчальних проєктів. Особливу ініціативність у цій площині виявляє, зокрема, фонд «Відродження», який фінансує значну низку проєктів, передбачених для недержавних організацій, спрямованих на розвиток громадянського суспільства в Україні («Подолання безкарності за масові порушення прав людини та інші міжнародні злочини, вчинені в умовах збройного конфлікту», «Безпечна та право спроможна громада», «Протидія катуванням – системні та стабільні рішення», «Кошти місцевих бюджетів на послуги зменшення шкоди» та ін.).

Отже, інститути громадянського суспільства популяризують цінності громадянства, ініціативно впроваджують систему заходів ідеологічного спрямування, що здійснює позитивний вплив на соціум. Становлення інститутів громадянського суспільства без втручання держави, а прямої наближеності до соціуму обумовлює вирішення наявних та потенційних конфліктів, незгод. Альтернативні підходи до вирішення різних суспільних проблем сприяють якісному формуванню оптимальної стратегії держави.

Література

1. Михайловська О. Інститути громадянського суспільства і формування ідеології модернізації в Україні. Політичний менеджмент. 2006. № 3. С. 76–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ПоМе_2006_3_9
2. Політологічний енциклопедичний словник. Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. 2 – вид., доп. і перероб. К.: Генеза, 2004. 736 с.
3. Михайловська О. Інститути громадянського суспільства і формування ідеології модернізації в Україні. Політичний

менеджмент. 2006. № 3. С. 76–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/РoMe_2006_3_9

4. Войтенко Т. О., Гончарук О. С., Привалов Ю. О. Громадянське суспільство в Україні: аналіз соціального конструювання. Наукова збірка. Відп. ред.: Ю. Саєнко. К.: Стилос, 2002. 368 с.
5. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки. Пер. з англ. К.: Основи, 1997. 838 с.
6. Закон України «Про громадські об'єднання». Відомості Верховної Ради України. 2013, № 1, ст.1. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

Зоряна ДОБОШ
zdobosh7@gmail.com

ЮРИДИЧНА РІВНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

В українському законодавстві юридична рівність не віднесена до засад цивільного законодавства. В українській юридичній літературі висловлюються різні точки зору щодо природи юридичної рівності учасників цивільних правовідносин. Як правило, юридичну рівність відносять до ознак методу цивільно-правового регулювання [1]. Разом із тим в юридичній літературі висловлюються думки про те, що юридична рівність є принципом цивільного права, просто не закріплений у статті, присвяченій засадам цивільного законодавства [2, с. 282–286].

На думку Н.Ю. Голубєвої, перелік засад, наведених у ст. 3 ЦК України, не є вичерпним. Зокрема, Н.Ю. Голубєва вважає, що юридична рівність учасників цивільних правовідносин, автономія волі та майнова самостійність, які і характеризують метод цивільного права, є нічим іншим, як принципами цивільного права [3, с. 20].

Рівність учасників майнового обігу, автономія волі не будуть мати реалізації, якщо особа фактично не володіє майном на законному титулі, тобто не к володіє майновою самостійністю. Тому, відзначає Н.Ю. Голубєва, юридична рівність та автономія волі повинні визнаватися принципами цивільного законодавства. Практична значущість цього висновку у тому, що правозастосовні органи, зокрема при застосуванні ст. 8 ЦК України, мають звертатися не лише до ст. 3 ЦК України, що містить перелік загальних засад цивільного законодавства, а й до інших статей ЦК України, що містять норми про основні ідеї правотворчості [3, с. 21].

Варто погодитись, що юридична рівність учасників цивільних правовідносин є принципом цивільного права, який визначає специфіку методу цивільно-правового регулювання.

Не можна оставити осторонь і питання правової природи принципу рівності у цивільному процесі. Необхідно зазначити, що принцип рівності одні автори відносять до загально-правових, інші – до галузевих або міжгалузевих. Так, А. М. Колодій відносить принцип рівності перед законом і судом до загально-юридичних принципів [4, с. 40-57]. Він зазначає, що саме юридичні принципи виражають специфічні властивості права і забезпечують оптимальне використання права в регулюванні й охороні суспільних відносин.

М. Штефан відносить принцип рівності до галузевих принципів, а саме, до принципів цивільного процесуального права [5, с. 29]. Він поділяє всі принципи цивільного процесуального права на принципи, що закріплені Конституцією України (до яких належить і принцип рівності), і принципи, які закріплені законодавством про судочинство.

На думку О. Величко, принцип рівності належить до загально-правових, а тому за своєю природою він є міжгалузевим. Інші галузі права, зазначає О. Величко, також оперують принципом рівності. Це цілком природно, позаяк сутність права як соціального феномена полягає у зрівнюванні фактично нерівних суб'єктів. Таке зрівнювання досягається за рахунок того, що суттєвою для права виступає лише одна чи кілька ознак суб'єктів, а решта правового значення не мають. Отже, принцип рівності є «найбільш правовим» принципом з усіх інших, які слугують лише його реальному здійсненню та наповненню, а заперечення принципу рівності є запереченням самої сутності права. Таким чином, підсумовує О. Величко, принцип рівності у цивільному процесі є фундаментальним принципом галузі цивільного процесуального права та водночас важливим загально-правовим принципом [6, с. 118].

У науковій літературі юридичну рівність учасників правовідносин розглядають здебільшого як однаковість юридичних властивостей правоздатності, яка виявляється у тому, що: 1) правоздатності різних суб'єктів не залежать одна від одної; позитивний юридичний зв'язок здійснюється між ними лише у рамках конкретних правовідносин; 2) правоздатності осіб, які можуть вступати один з одним у правові відносини, є одно змістовними (одно порядковими); 3) правоздатність для кожної конкретної особи є постійною, вона не змінюється залежно від того, в яких саме відносинах особа бере участь [7, с. 16].

На думку Р. Сивого, формально-юридична рівність як ознака методу правового регулювання є істотною особливістю правоздатності учасників

правовідносин. Для приватного права завжди притаманною є рівність (однаковість) правоздатності його суб'єктів (учасників), а для публічного, навпаки, відсутність такої рівності. Будь-які правовідносини, учасники яких наділені юридично рівною (однаковою) правоздатністю, повинні вважатися приватноправовими. Певна трансформація змісту, а також збільшення або ж зменшення обсягу правоздатності у одного із суб'єктів таких правовідносин може «переключити», перетворити їх на публічно-правові відносини [1, с. 58].

Слід звернути увагу на те, що йдеться саме про формально-юридичну рівність. Такий підхід пояснюється тим, що незважаючи на загальне правило про однаковість підходу до регулювання відносин між учасниками, які визнаються рівними, з цього правила існують певні винятки. Так, визнавши рівність всіх учасників цивільного обороту, законодавець проте (без яких-небудь особливих уточнень) допускає різну майнову самостійність і відповідальність його суб'єктів. Наприклад, майнова самостійність і цивільно-правова відповідальність у підприємців набагато ширші, ніж у інших фізичних і юридичних осіб. Це дає підстави дослідникам стверджувати, що рівність учасників цивільного обороту чисто умовна, або можна сказати декларативна. Факти реальності правовідносин між різними суб'єктами цивільного обороту свідчать про наявність ряду «пільг», «переваг», «привілеїв» саме у державних юридичних осіб. Відсутність вказаних «пільг» у одного виду юридичних осіб і присутність таких пільг у інших — не є рівність учасників цивільного обороту в юридичному значенні і значенні цього слова [8, с. 4-5].

Досить часто, зазначає С.Б. Боднар, питання рівності намагаються розв'язати через концепцію справедливості. Зокрема П. Рікер, підтримуючи теорію Дж. Ролза, зробив спробу виходу з антиномії «рівність-нерівність» за допомогою таких положень: 1) кожна особа повинна мати цілісну і, по можливості, повну систему рівних для всіх базових свобод, сумісних із аналогічною системою для всіх; 2) економічні та соціальні нерівності повинні: а) слугувати найбільшій вигоді тих, що знаходяться у найбільш несприятливому становищі, у рамках справедливого принципу бережливості; б) бути пристосованими до функцій і позицій, відкритих для всіх відповідно до принципу справедливої рівності можливостей [9, с. 26].

Ці принципи є водночас суттю відповідно принципів: рівної свободи, відмінності та рівності можливостей. Перший із них, що очевидно, гарантує рівні свободи індивідам (свободу самовираження, зібрань, голосувань, виборності). Другий — нерівності початкових можливостей, під якими Ролз має на увазі розбіжності у кваліфікації, компетенції індивідів тощо, що наявні в кожному сучасному суспільстві [9, с. 26].

Отже, категорія свободи набуває особливого значення при визначенні «справедливої нерівності» учасників цивільних правовідносин. Як зазначає С.Б. Боднар, сучасне вчення про свободу може бути втілено у таких положеннях: 1) всі люди вільні від народження і ніхто не вправі посягати на їх природні права. Забезпечення і охорона цих прав – головне призначення держави; 2) свобода полягає у можливості робити все, що не завдає шкоди іншому. Свобода людини, як наслідок, не може бути абсолютною; 3) межі свободи можуть бути визначені законом, який є її мірою. Свобода і правопорядок не антагоністичні, якщо закон правовий. Тому все, що не заборонено, те дозволено; 4) частина дозволеного визначається через права людини. Закріплення прав необхідне для того, щоб допомогти людині усвідомити свої можливості, але жоден набір прав не вичерпує змісту свободи; 5) обмеження прав можливе саме з метою сприяння загальному благоустрою в демократичному суспільстві [9, с. 17].

Такі постулати визначають сутність принципу юридичної рівності і мають бути покладені в основу правового регулювання цивільних правовідносин. Отже, юридична рівність учасників цивільних правовідносин є принципом цивільного права, який визначає специфіку методу цивільно-правового регулювання.

Література

1. Сивий Р. Метод правового регулювання як критерій поділу позитивного права на приватне та публічне. *Юридична Україна*. 2005. № 3. С. 54–63.
2. Голубева Н. Ю. Загальна характеристика принципів цивільного права України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 34. С. 282–286.
3. Голубева Н. Ю. Принципи цивільного права як методологічна основа цивільного права України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вин. 33. С. 18–21.
4. Колодій А. М. Принципи права України: монографія. К. :Юрінком Інтер, 1998. 342 с.
5. Штефан М. Й. Цивільний процес: Підручник для студ. юрид. спеціальностей вищих закладів освіти. 2-ге вид., перероб. та доп. К.: Ін Юре, 2001. 696 с.
6. Величко О. Правова природа принципів рівності та рівноправності в цивільному процесі. *Юридичний журнал* 2004. № 3 (21).С. 118–122.
7. Алексеев С.С. Предмет советского гражданского права и метод гражданско-правового регулирования. Антология уральской цивилистики (1925-1989): Сб. статей. М.: Статут, 2001. 418 с.

8. Завидов Б. Д. Отдельные пробелы и противоречия основных начал (принципов) гражданского законодательства России. *Юрист*. 2001. № 4. С. 2–7.
9. Боднар С. Б. Рівність у праві – справедлива нерівність. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2006. Вин. 311. С. 24–27.

Наталія ДРИЖАК
dryzhakn@gmail.com

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ

Однією з умов ефективного розвитку української освіти, що забезпечуватиме інтелектуальну базу нації, слід вважати належне фінансове забезпечення системи освіти в цілому. Удосконалення існуючого та розроблення нових наукових підходів до підвищення рівня якості освіти зумовлене низкою причин. Зокрема неналежними матеріальною та інформаційно-технічною базами, законодавчим обмеженням повноважень навчальних закладів, наявністю правопорушень, що містять ознаки корупційних діянь, а також неефективністю державного фінансування.

Метою роботи є дослідження правових основ фінансування вищої освіти в Україні. Об'єктом дослідження є правові основи фінансування вищої освіти в Україні. Предметом дослідження є особливості правового регулювання фінансування вищої освіти в Україні.

Дане питання активно досліджувалося низкою авторів, зокрема таких як: Єрфорт О.Ю., Ловінська Л.Г., Поляновський Г.А., Попович Л.О., Терещенко Г.М., Ткачук О.В., Ящук Т.А. та інші.

Система фінансування вищої освіти, яка існує нині, побудована виключно на державному замовленні. Як результат: виділених коштів вистачає здебільшого на виплату заробітної плати та оплату комунальних послуг. Тобто сьогодні держава не бере жодної участі в інвестуванні технологічного розвитку університетів, в проведенні ними наукових досліджень та утриманні матеріально-технічної бази [4, с. 18-36].

Правові засади фінансування навчальних закладів закріплені у Конституції України, Бюджетному кодексі України, Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про наукову та науково-дослідну діяльність», законах про державний бюджет України на поточні роки, Указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України та інші [1, 2, 3].

За загальним принципом порядок фінансування закладів освіти визначається на основі джерел фінансування, що залежать, у свою чергу, від форми власності навчального закладу. Варто констатувати той факт, що абсолютна більшість видатків на систему освіти здійснюється місцевими бюджетами [8, с. 101-105].

Закон України «Про освіту» також містить положення, що визначає порядок фінансування навчальних закладів відповідно до видів освіти в Україні. Так, в ст. 78 вказано, що фінансування фахової передвищої освіти здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, в тому числі шляхом надання відповідних освітніх субвенцій, місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством. А щодо фінансування вищої і післядипломної освіти то вона здійснюється за рахунок коштів державного, місцевого бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством.

Таким чином, фінансування системи освіти залежить, насамперед, від джерела фінансування. До основних джерел фінансування відносяться: кошти Державного бюджету, місцевих бюджетів, кошти центральних органів виконавчої влади (державні асигнування) та кошти юридичних та фізичних осіб (комерційні асигнування) [5, с. 185-191].

Додатковими джерелами фінансування є такі: кошти, одержанні за навчання, підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів відповідно до укладених договорів, плата за надання додаткових освітніх послуг, кошти, одержанні за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконанні навчальним закладом на замовлення підприємств, установ, організацій та громадян, а також інші кошти.

Зважаючи на те, що Україна перебуває в умовах фінансово-економічної нестабільності, слід констатувати той факт, що фінансування системи освіти вказує на її соціальну незахищеність [7, с. 101-105].

Оскільки бюджетних коштів ніколи не буде достатньо, існує нагальна необхідність кардинальної зміни системи фінансування вищої освіти. Насамперед шляхом диверсифікації джерел. Причому такий підхід безпосередньо пов'язаний зі змінною моделі управління, відходу закладів вищої освіти від статусу бюджетних установ та розширення автономії університетів.

Окрім цього, необхідно передбачити змінну статусу закладів вищої освіти, оскільки перебуваючи у статусі бюджетних установ, переважна більшість українських університетів навряд чи зможе вийти зі стану стагнації.

Зокрема, на наш погляд, доцільно розглянути можливість функціонування університетів державної форми власності в одному з таких статусів, наприклад, державна некомерційна установа неринкового типу,

державна комерційна установа (підприємницький університет), державне підприємство, комунальне неприбуткове підприємство.

При цьому варто залишити закладам вищої освіти можливість (за їх бажанням) й далі перебувати у статусі бюджетної установи [6, с. 108-127].

Нормативно-правові засади, які визначають порядок фінансування навчальних закладів в Україні за своєю сутністю є одним з найважливіших напрямів розвитку держави у сфері соціально-економічних перетворень й залежить від джерел фінансування відповідно до видів освіти.

Таким чином, перехід до ефективного функціонування вищої освіти поряд із посиленням вимоги швидкого оновлення знань неминує викликає необхідність зміни колишніх методів фінансування, які в нових умовах виявляються не в змозі забезпечити масштабну підготовку фахівців на високому рівні. Це ставить перед системою вищої освіти проблему створення таких механізмів фінансування, які забезпечували б підготовку кадрів вищої кваліфікації за умови ефективного використання ресурсів.

Література

1. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
4. Ловінська Л.Г. Вартість освітніх послуг як базовий показник розподілу бюджетного фінансування між закладами вищої освіти. *Наукові праці НДФІ*. 2018. Вип. 3. С. 18-36
5. Поляновський Г.А. Стратегічні орієнтири вдосконалення фінансування державних закладів вищої освіти України. *Бізнес Інформ*. 2019. № 5. С. 185-191.
6. Терещенко Г.М. Оцінювання переваг та недоліків фінансування здобуття вищої освіти через механізм кредитування та грантів на навчання студентів. *Освітня аналітика України*. 2018. Вип. 3. С. 108-127.
7. Ткачук О.В. Ендаумент як форма фінансування вищої освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. - 2018. - Вип. 21(2). - С. 101-105.
8. Ящук Т.А. Бюджетне фінансування закладів вищої освіти в Україні. *Бізнес-навігатор*. 2018. Вип. 1-1. С. 101-105.

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА

У цьому році вітчизняна історично-правова наука відзначає 100-літній ювілей від дня народження професора Володимира Семеновича Кульчицького, який в одній із публікацій матеріалів Всеукраїнської наукової конференції на тему: «Актуальні проблеми історії держави і права України та наукова спадщина професора Володимира Семеновича Кульчицького», що пройшла нещодавно на юридичному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка, цілком справедливо зарахований до числа корифеїв юридичної науки України. Саме за його участі у співавторстві з М. Настюком та Б. Тищиком у 1996 році вийшов друком, затверджений Міністерством освіти України, один із перших посібників з історії держави і права України. Тираж видання на той момент був чи не найбільшим в Україні для посібників історико-правової тематики і становив 15 тисяч примірників, які миттєво знайшли свого читача. На довгі роки робота авторського колективу стала витребуваною студентською аудиторією, викладацьким корпусом та широким колом читачів, які цікавляться історією становлення української держави та вітчизняного права.

Робота була достатньо революційною у висвітленні історії національного державного будівництва та правотворення, адже в ньому чи не вперше наголошувалося на пріоритеті етнічно-українського елемента у витоках та становленні названих політико-правових явищ. Чого лише вартують такі речення та словосполучення із анотації та передмови до посібника як-от: «Значна увага приділяється праву стародавньої Української держави» або «посібник є спробою цілісного розгляду суспільно-державного ладу і правової системи українського народу від найдавніших до наших часів» [1]. Наголошую, не правової системи держави, а українського народу. Як перегукуються ці слова з висловлюваннями французького мислителя і правника Шарля Монтеск'є (1689-1755), який також наголошував на домінуванні рис національного права в системі права будь-якої країни! Він заявляв, що закони мають відповідати властивостям народу для якого вони створені, адже надзвичайно рідко закони одного народу можуть згодитися для іншого народу.

Нині висловлені авторами посібника положення є звичним явищем у історичній та історико-правовій науці, а 25 років тому вони звучали достатньо радикально, а суспільною свідомістю більшості пострадянського населення були багато в чому не прийнятними.

Не секрет, що в умовах української бездержавності основним джерелом права українського народу були норми звичаєвого права, які склалися ще в додержавний період. Переважна більшість дослідників висловлюють свою цілковиту прихильність до такого наукового підходу. Натомість, радянська теоретико-правова наука тривалий час обстоювала думку про формування права винятково засобами органів державної влади, а саме – законодавчими, виконавчими, судовими, іншими адміністративними інститутами. Лише держава, мовляв, була і є єдиним творцем джерел (форм) права та норм, що у них містяться.

На хибності зазначених поглядів у роботі «Загальна теорія держави і права» наголошував відомий австрійський правознавець Г. Кельзен, який указував на існування права у формі не просто звичаю, а правового звичаю ще за доби потестарного суспільства і відповідної організації влади. Відтак, він виокремив три різновиди права – додержавне, державне і наддержавне (міжнародне). Такий підхід у частині додержавного права нам видається доречним, цілком обґрунтованим і науково вивіреним, тим більше, що історично-правовий досвід, набутий українським народом у процесі виникнення, становлення та розвитку власної правової системи, є яскравим підтвердженням висловленого. Сучасний процес національної самоідентифікації, особливості зародження права на теренах сучасної України, а також локальний характер його чинності, дають підстави для введення до наукового обігу словосполучення «давнє українське звичаєве право».

Право у формі норм звичаєвого права започатковує себе задовго до появи держави і забезпечує на етапі доцивілізаційного розвитку суспільства правовий порядок [2, с. 74]. Тобто, звичаєве право на початку свого існування покликане бути знаряддям підтримання порядку без участі державно-владного адміністрування. Як стверджує дослідник історії права В. Графський, «первісне право передбачає справедливе, почасти мирне регулювання корисно-результативних відносин, що пов'язано з розв'язанням особистих і соціально-групових конфліктів, які здебільшого вирішуються за допомогою дотримання вимог щодо рівності, безпеки, взаємних обов'язків» [3, с. 35].

Право виникає у додержавну епоху. Позаяк норми сприймалися як послані зверху, правильні, справедливі, доречні, необхідні, то їхня сукупність у багатьох народів отримала самоназву, в основі якої знаходилося поняття «право», «правда» - *ius*, *right*, *recht* тощо. У цьому сенсі право з'являється раніше держави, і необхідність забезпечення його дотримання усіма індивідами правових приписів стало однією з причин виникнення держави.

На норми звичасвого права у додержавний період покладена регламентація таких сфер суспільних відносин як:

- сімейно-шлюбні взаємини та внутрішньо-родинні відносини;
- право власності. Одним із центральних розділів звичасвого права українців були норми та уявлення, що визначали і регулювали відносини власності, передусім земельної. Не дарма у свідомості нашого народу закарбувалося прислів'я, що вказує на важливість власницької природи українського етносу – за ґрунтом і право іде;
- договірні зобов'язання, в основі яких лежить взаємна довіра між суб'єктами правовідносин;
- злочини і покарання за завдану шкоду.

До основних санкцій, що застосовувалися у додержавний період, відносився громадський осуд з боку співплемінників.

Давнє українське звичасве право є результатом вікових зусиль колективної практики українського народу. Найголовніше його значення полягає в тому, що воно є продуктом, витвореним суспільством, і цілковито існує у народній свідомості. Відтак, воно завжди зберігає живий відбиток культури, духу етносу, який його створив. Незважаючи на багатовікову належність українських територій до різноманітних державних утворень, українське звичасве право повсюди відзначалося певною однотипністю, характеризувалося спадковістю норм і, таким чином, зберігало особливості правової культури народу.

Норми давнього українського звичасвого права, резонно стверджував професор О. Шевченко, виникали і набували чинності із правової свідомості народу і правової ролі громади, віче та козацької ради. Вони, народжуючись у зіткненні різноманітних інтересів, бачень і переконань, трансформувалися у волю всього народу і ставали обов'язковими [4, с. 38].

В умовах потестарної організації влади основним джерелом права у наших пращурів були саме норми звичасвого права, що базувалися на сукупності неписаних правил поведінки (звичаїв), котрі склалися в суспільстві в результаті їх неодноразового застосування. Згадку про них до утворення Руської держави можна знайти у літописах. Так, розповідаючи про побут місцевих племен, Нестор Літописець у «Повісті минулих літ» не надто коректно зазначав : «[Усі племена] мали ж свої обичаї, і закони предків своїх, і заповіти, кожне – свій норів. Так, поляни мали звичай своїх предків, тихий і лагідний, і поштивість до невісток своїх, і до сестер, і до матерів своїх, а невістки до свекрів своїх і до діверів велику пошану мали. І весільний звичай мали вони: не ходив жених по молоду, а приводили [її] ввечері; а назавтра приносили [для її родини те], що за неї дадуть. А деревляни жили подібно до звірів, жили по-скотськи: і вбивали вони один одного, [і] їли все нечисте, і

весінь у них не було, а умикали вони дівчат коло води. А радимичі, і в'ятичі, і сіверяни один обичай мали: жили вони в лісі, як ото всякий звір, їли все нечисте, і срамослів'я [було] в них перед батьками і перед невістками. Сей же обичай держали і кривичі, й інші погани, не відаючи закону божого, бо творили вони самі собі закон» [5].

Племена, перераховані Нестором, мали свій ареал розселення. Поляни проживали на Київщині у Центральному Подніпров'ї, древляни – в українському Поліссі, радимичі – у нинішній південно-східній Білорусі. Сіверяни жили в басейні річки Десни та по течіях Сейму, Сули, Псла і Ворскли. Вони локалізувалися на лівому березі Дніпра в нинішній Чернігівщині, Сумщині й Полтавщині. На правому березі Десни вони мешкали аж до річки Снов, а далі простягалися землі радимичів. І, нарешті, в'ятичі розселилися у верхній і середній течії Оки та Москви-ріки у сусідстві з місцевими уgro-фінськими племенами (переважно меря). Етнічне походження в'ятичів є спірним. Офіційною російською наукою в'ятичі традиційно вважаються східними слов'янами, але багато дослідників на основі вивчення їхніх решток (вони не піддалися кремації) і історичних свідчень дотримуються думки, що в'ятичі є фіно-угорським етносом. Так, академік Академії наук РФ, доктор історичних наук, професор, Голова Російського відділення Європейської асоціації антропологів Т. Алексеева піддає сумніву їхнє слов'янське походження і стверджує, що за антропологічними ознаками в'ятичі нічим не відрізнялися від фіно-угорського населення. За цими характеристиками вони дуже схожі «на ерзю, що відноситься до фіно-угорської групи народів, до якої входять також угорці, фіни, естонці, марійці, удмурти» [6]. Інший дослідник історії російської державності Б. Акунін також схиляється до думки про те, що в генетичному коді великоруського народу фінська складова є дуже істотною, а відмінності між українцями і росіянами видаються настільки різючими, що це дало підстави автору констатувати: «У типі обличчя, який нині вважається типово російським (на відміну, наприклад, від типово українського), багато винятково фінських характеристик ...» [7, с. 26]. Категорично заперечував спільність етногенезу українців і московитів (пізніше росіян), розмежовував здобутки їхньої правової культури патріарх національної історично-правової науки, професор Олександр Шевченко.

Описані Нестором Літописцем правила поведінки у формі племінних звичаїв своїм корінням сягали глибокої давнини і характеризувалися архаїчністю, проте не були статичними, вони розвивалися. Кожне із племен мало власну систему звичаєвого неписаного права. Літописець, що жив у Києві на початку XII ст., зміг побачити особливості звичаєвого права кожного із згаданих ним племінних утворень, показати відмінності між

звичаями полян, яким він очевидно симпатизував, і древлян, радимичів та в'ятичів. Відмінності не є випадковими, адже племена жили відокремлено впродовж багатьох десятиліть і віків, рідко пересікаючись один із одним.

Автор «Повісті минулих літ», сучасник уже християнізованої Русі, негативно відгукується про «поганські» (язичницькі) вірування місцевих племен, протиставляючи їх «закону божому». Він вбачав у відсутності єдиного для усіх закону одну із причин, що не сприяла їхньому об'єднанню та консолідації. У поданому нами літописному фрагменті містяться відомості про такі норми карного звичаєвого права як кровна помста («вбивали вони один одного») чи сімейного звичаєвого права як викрадення нареченої та багатоженство.

У текстах юридичних та історичних пам'яток права терміни закон, звичай (обичай) і покон часто вживаються як тотожні. Слова «закон» і «покон» походять від слова «кон», що означає початок, межу, кордон, певне місце в окремих кордонах, наприклад: поставити гроші на кон. Префікс «по» чи «за» виражає межу руху, наприклад: йти за обрій, пам'ятати поки жити. Відтак, у словах «закон» і «покон» простежується межа людської діяльності чи свободи; закон, покон і звичаєве право є тим порядком, якому людина має підкорятися у своїх діях. У руському праві на початках становлення держави вказані поняття ще не розрізнялися між собою. Відмінність між ними стала проглядатися лише після прийняття християнства у кінці X ст. і поширення норм візантійського права (В. Сергеевич).

Спираючись на свідчення арабських авторів X ст., історик руського права Ф. Леонтович наголошував на тому, що русини-язичники мали власну писемність і записували перші юридичні формули та тексти на «правоздатних дошках», у яких містилося господнє веління. У такий спосіб місцеве населення намагалось надати магічного значення написаним на дошках юридичним правилам безпосередню силу заповідей Божих [8, с. 100-101].

З утворенням Руської держави і появою слов'янської писемності, створеної Кирилом і Мефодієм у другій половині IX ст., звичаєво-правові норми повинні б отримати своє письмове закріплення. Проте однозначної відповіді на те, чи отримали вони свою фіксацію у письмовому вигляді, чи залишилися зводом усних правил, котрі частково потрапили до текстів договорів Русі з Візантією X ст. та лягли в основу «Руської Правди» поч. XI ст., не дали. Думки вчених з цього приводу розділилися у зв'язку з тим, що у письмовому вигляді до нас не дійшов звід звичаєвих правил Руської держави.

Вірогідність письмової фіксації звичаєвих правил у Русі є достатньо високою. На можливість письмового закріплення норм звичаєвого права вказує визнання українськими дослідниками факту хрещення Русі київським

князем Аскольдом у 860 р. і, як наслідок, появи на наших землях християнських місіонерів, які користувалися як грецьким шрифтом, так і новоствореним – церковно-слов'янським. На користь висловленої версії свідчать твердження дослідників про те, що у вказаний період на Русі уже існувала писемність [9, с. 506]. Про «деякі рудименти літератури» уже в VII чи VIII ст. говорить і Г. Вернадський, який вважає, що східні слов'яни, у тому числі і русини, могли використовувати або грецький алфавіт, або інший, адаптований до нього [10, с. 27-28]. Кінцем VIII ст. датує «роуську іоаннову писемність» С. Ляшевський, доводячи, що заслуга створення першої руської азбуки належить Святителю Іоану – єпископу грецькому, русину за походженням. Дослідивши текст «Повісті минулих літ», С. Ляшевський прийшов до висновку, що один із двох варіантів Договору Русі з Візантією 911 р. написаний мовною версією названого священика, тобто слов'янською мовою. На підтвердження своєї думки вчений апелює до ст. 13 тексту Договору, де міститься фраза, яка є побічним свідченням того, що русини, працюючи в Греції, у разі крайньої необхідності могли писати заповіти: «кому будетъ писал наследити именье» [11, с. 69]. У одній із статей Договору з греками 944 р. зафіксована умова, за якою прибулі із Русі до Константинополя посли чи купці повинні мати при собі не золоті та срібні печатки, як практикувалося раніше, а спеціальні грамоти, підписані князем. Ще одним авторитетним прихильником версії про існування писемності на Русі на початку X в. був академік Б. Греков. Учений стверджував, що Кирило і Мефодій не запровадили писемності, а лише створили слов'янську азбуку [12, с. 44, 476]. Варяги також у IX ст. могли принести писемність на Русь, адже відомо, що у Скандинавії використання рунічного шрифту було відоме за довго до прийняття християнства на Русі. І, нарешті, археологічні розкопки засвідчують не лише наявність писемності, а й присутність українського елемента у розмовній мові русинів. Інакше як можна пояснити такі написи на численних виробах із металу чи кераміки: «Коваль Людота», «Давидова чара», «Ярополче вино», «Гаврило» тощо [13, с. 314].

З розвитком держави, необхідністю її об'єднання, централізації та посиленням влади однієї особи – монарха, звичаєве право поступово здає свої лідерські позиції. Одноосібний володар за допомогою найближчого оточення починає диктувати свою волю населенню, спираючись на силу законодавчого акта. Не можемо не поділяти думку історика права М. Чубатого, який вбачає, що відмінності між звичаєм і законом пролягають у таких площинах:

по-перше, звичаєве право як джерело і як його норма знеособлені, воно не має автора, а є надбанням усього народу або його частини;

по-друге, не можна встановити витoki та час появи тих чи інших норм звичаєвого права. У правозастосовній практиці, як правило, спираються на його глибоку старовину;

по-третє, воно не передбачає каральних санкцій, а обмежується лише застосуванням громадського осуду до особи, що вчинила протиправне діяння;

по-четверте, норми звичаєвого права формуються практикою діяльності суспільства і, як правило, є неписаними, а писані норми – закон і інші обов'язкові приписи, що виходять від органів влади і зафіксовані ними у певній редакції [14, с. 12-13];

по-п'яте, застосування звичаю має локальний характер. Він може стати правовим, якщо буде визнаний суспільством чи його частиною. Для закону властива загальнообов'язковий характер його застосування.

Отже, давнє українське звичаєве право заклало фундамент свого формування в додержавну епоху. Згодом багато його норм потрапило до письмових правових пам'яток, набувши таким чином письмового вигляду і законодавчого характеру. Така тенденція характерна не лише для права доби Руської держави, а й для пізніших періодів розвитку вітчизняної системи права.

Література

1. Кульчицький В. С., Настюк М. І., Тищик Б. Й. Історія держави і права України [Текст] : навч. посіб. для юрид. спец. вищ. навч. закл. Л. : Світ, 1996. 295 с.
2. Мірошніченко М.І. Державність і право України: генезис у європейському контексті (З найдавніших часів до початку ХІХ ст.) : монографія. Київ : Атіка, 2006. 544 с.
3. Графский В. Г. Всеобщая история права и государства : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Норма, 2007. 752 с.
4. Шевченко О.О. Звичаєве право України IX–XIX століть : монографія. Київ, 2014. 186 с.
5. Повість минулих літ. URL: <http://ukrclassic.com.ua/katalog/usna-narodna-tvorchist-ta-davnya-ukrajinska-literatura/1877-povist-minulikh-lit-povnij-variant-tekstu?start=1> Бібліотека української літератури © ukrclassic.com.ua. (дата звернення: 12.12.2018).
6. Алексеева Т. «У древнего населения Москвы ...». *Известия*. 2007. 7 марта. URL: <https://www.erzan.ru/.../antropolog-tatyana-alekseeva-u-dre>. (дата звернення: 12.12.2018).

7. Акунин Б. Часть Европы. История Российского государства. От истоков до монгольского нашествия. Москва : АСТ, 2014. 500 с.
8. Леонтович Ф. История русского права. Одесса : Императорского Новороссийского университета. 1869. VIII, 5-151 с.
9. Чудинов В. А. Загадки славянской письменности. М., 2002. 528 с.
10. Вернадский Г. В. Древняя Русь. Тверь: ЛЕАН, 1996. 448 с.
11. Ляшевский С. Русь доисторическая: историко-археологическое исследование. М., 2003. 240 с.
12. Греков Б. Д. Киевская Русь. Москва: Госполитиздат, 1953. 567, [1] с.
13. Толочко О. П., Толочко П.П. Київська Русь. Серія «Україна крізь віки». У 15-ти тт. Т. 4 / За заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут археології, Інститут історії України. К.: Альтернативи, 1998. 352 с.
14. Чубатий М. Огляд історії українського права. Історія джерел та державного права. Мюнхен, 1947. 88 с.

Михайло КЕЛЬМАН
muchaylo_lviv@ukr.net

ВИМОГИ ДО ТЕКСТУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Цілком погоджуємося з думкою, що основу принципу правової визначеності становить формальна визначеність змісту правових норм, яку в загальній теорії права розглядають як одну з ознак правової норми. Формальна визначеність норми має два аспекти: зовнішній та пов'язаний із ним внутрішній. Тільки певний зміст правової норми може отримати зовнішню форму вираження в нормативно-правових актах [1, с. 623]. Отже, важливого значення набуває якість тексту, який закріплює правові норми.

Як відомо, правова норма може отримувати свій документально-текстуальний вияв у писаній формі – нормативно-правовому акті, нормативно-правовому договорі, судовому прецеденті тощо. Такий письмовий зовнішній вияв правова норма отримує за допомогою мовних, лексичних, логічних і процедурних засобів. Усі ці засоби можна об'єднати у певні групи і виділити юридико-технічні (формальні), змістовні і процедурні вимоги до нормотворчої діяльності, про що і піде мова далі.

Традиційний погляд на питання юридичної техніки як сукупності формальних вимог до текстів нормативно-правових актів не є на сьогодні однозначним. Як зазначає проф. М. Кельман, «сама постановка питання про юридичну техніку, уявлення про неї як про особливу галузь юриспруденції виникає в європейській правовій традиції під впливом школи природного права <...> засоби та прийоми юридичного мислення, які представники природничо-правової школи у своєму протистоянні догматичній юриспруденції вивели за межі юридичної науки як прикладне знання, як

техніку для юридичного позитивізму, становили основу методу дослідження і побудови права. Звернувшись до природничо-наукової гносеологічної установки і оголосивши обмеження догматичного правознавства сферою тлумачення і систематизації позитивного права, представники школи природного права ініціювали ставлення до догми права як до технічної юриспруденції» [2, с. 163]. Така галузь юридичних знань набуває особливого значення з ХІХ ст. у зв'язку із дослідженнями німецького вченого Р. Ієринга, який виступав проти поширеного у цей період формально-догматичного аспекту розуміння права, приділяючи належну увагу його моральній природі.

Таким чином, юридико-технічні вимоги до текстів нормативно-правових актів нерозривно пов'язані з їх змістовним наповненням. Так, однією з вимог принципу правової визначеності є передбачуваність для індивідів наслідків їх дій, однозначне тлумачення і застосування правових норм. Така ситуація може бути досягнута лише за умови, що нормативно-правові акти та інші письмові джерела права, які закріплюють правові норми, будуть відповідати певним стандартам, правилам та засобам формулювання юридичних текстів. Отже, неминуче постає питання їхньої юридико-технічної досконалості.

Р. фон Ієринг наголошував на тому, що технічна недосконалість законів не є лише «частковою недосконалістю», а й недосконалістю усієї правової системи, недоліком, що шкодить цілям і завданням права [3, с. 76]. Т. Капсаніна наголошує на тому, що питання юридико-технічної досконалості законодавчих актів держави є особливо актуальним в умовах постійного зростання кількості законодавчих актів, розширення сфери правового регулювання [4, с. 133].

Отже, питання юридико-технічної досконалості нормативно-правових актів і їх відповідності вимогам правової визначеності є актуальними питаннями, особливо в умовах проведення державно-правових реформ, що, як правило, супроводжується активізацією процесу правотворчості і має наслідком створення великого нового нормативно-правового масиву.

Вимоги, які ставляться до змісту правової норми у тексті нормативно-правового акта відповідно до принципу правової визначеності, називають змістовними [5, с. 181–185]. Серед цих вимог варто виділити доступність, зрозумілість, ясність, недвозначність, неможливість необмеженого трактування, формальність, стислість, офіційність, лаконічність, повноту тощо. У результаті дії цих вимог, правові норми, що знаходять своє відображення у тексті нормативно-правового акта, мають однаково тлумачитися і застосовуватися, бути зрозумілими і чіткими.

Проте звичайна констатація такої вимоги, як доступність та ясність правової норми, буде недостатньою, незрозумілою і сама собою нечіткою.

Необхідним є визначення переліку, розкриття змісту і класифікації вимог, що ставляться до правових норм, виражених у письмових джерелах, відповідно до принципу правової визначеності, обґрунтування необхідності їх існування. Спробуємо визначити і розглянути одну із цих вимог таке поняття, як «ясність». Воно визначається через простоту та доступність тексту нормативно-правового акта. Спробуємо визначити «ясність» *ad absurdum*: неясний правовий акт не буде давати повного уявлення про необхідну чи заборонену поведінку, не буде сприйматися індивідами, або буде сприйматися не таким чином, як того хотів законодавець. Виклад змісту правової норми у тексті нормативно-правового акта таким чином, аби вона була ясною для розуміння і сприймалася індивідами, є завданням нормотворця, тому порушення вимоги ясності, як правило, спричинені так званним суб'єктивним фактором – недосконалістю термінологічного апарату, недостатністю знань, непрофесійністю відповідальних осіб.

Слова та терміни, що застосовуються у нормативно-правових актах, мають бути використані у їх звичайному значенні, щоб вони могли легко сприйматися. Так, С. Погребняк наголошує на тому, що законодавчий акт не має бути перевантажений складними граматичними конструкціями, складнопідрядними реченнями, у ньому мають бути відсутні архаїзми, діалектизми, іноземні слова [6, с. 105].

Проте слід зазначити, що ступінь простоти та ясності правового документа визначається залежно від того, на кого саме він розрахований, яку сферу суспільних відносин регулює [7, с. 106]. Вимоги щодо відсутності складних спеціальних термінів поширюються на нормативно-правові акти, що регулюють найважливіші сфери суспільних відносин (закони) та/або широкі сфери суспільних відносин, поширюються на всіх, або на велику кількість осіб, які не вирізняються загальними (професійними, фаховими) ознаками. У нормативно-правових актах, що регулюють достатньо вузьку сферу суспільних відносин та адресовані певному, чітко визначеному колу індивідів, такі як, наприклад, правила поштової служби, правила перевезення вантажів залізничним транспортом можливе застосування спеціальних термінів та складного тексту [8, с. 131].

Прагнення до простоти розуміння, тобто ясності нормативно-правового акта не може завдавати шкоди точності, повноті та глибині формулювання положень у документі. Неприпустимим є застосування у тексті нормативно-правового документа положень, які є незрозумілими для юристів і потребують складного процесу тлумачення. І хоча юридичні терміни можуть бути досить складними, заміна спеціальних юридичних термінів словесними визначеннями призведе до втрати точності визначення думки законодавця, невизначеності та розпливчастості формулювань, нагромадженню

словесного матеріалу, сама собою спричинить неоднозначне тлумачення термінів.

Т. Кашаніна зазначає, що неприпустимим є використання у тексті нормативно-правового акта абстрактних формулювань, таких як «рішуче поліпшити», «підвищити увагу» [4, с. 132]. Т. Котарбинський рекомендує уникати слів, які він називає okazіональними, тобто слів, що набувають значення і змісту залежно від контексту: «тут», «я», «вчора», «завтра», «зараз» тощо [7, с. 147]. З цими думками можна повністю погодитися, адже переважна більшість правових норм спрямована на невизначене коло адресатів й універсальне застосування у всіх ситуаціях (за умови, що інше, звісно, не визначається у гіпотезі самої правової норми).

Розрізняють три ступені відсутності ясності правового документа: повна неясність — як приклад наводиться поняття «аморальний проступок»; двозначність — як приклад: «втрата довіри»; недостатня ясність — як приклад: «неодноразове невиконання» [4, с. 131].

Вважаємо виділення таких ступенів ясності недоцільним з огляду на те, що практичного значення воно, як таке, не має. Шляхи подолання недоліків «неясності» все одно будуть у вдосконаленні процесу правотворчості та у виявленні і виправленні таких помилок. Вважаємо, що неможливо допускати у нормативно-правових актах недостатню чи будь-яку неясність і виправдовувати це тим, що така неясність не є повною.

Однак юридичні тексти наділені виразами та термінами, що мають неоднозначне трактування, або оціночний характер суджень. Значна роль у подоланні невизначеності при застосуванні таких положень нормативно-правових актів належить нормо застосовним, зокрема, судовим органам. Тому роль суду в аспекті реалізації принципу правової визначеності полягає у забезпеченні єдності судової практики, про що йтиметься далі.

Підсумовуючи зазначене, слід наголосити, що нормативно-правовий акт, у якому правові норми були виражені ясно, за допомогою простих граматичних конструкцій із використанням слів у їх загальному значенні, буде тлумачитися і застосовуватися індивідами однаково. Особа, яка зрозуміла зміст нормативно-правового акта і, відповідно, сприйняла правовий текст, зможе передбачати наслідки своєї поведінки і буде у змозі реалізовувати правові норми.

Література

1. Эрлих Е. Основы социологии права. Антология мировой правовой мысли. Москва: Мысль, 1999. Т. 3. 829 с.
2. Кельман М.С. Юридична наука як об'єкт методологічного дослідження: монографія. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2011. 348 с.

3. Иеринг Р. фон. Юридическая техника / сост. А. В. Поляков. Москва: Статут, 2008. 231 с.
4. Кашанина Т. В. Юридическая техника: учебник. 2-е изд., пересмотр. Москва: Норма: ИНФРА-М, 2011. 496 с.
5. Пиголкин А. С. Язык закона. Москва: Юридическая литература, 1990. 269 с.
6. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Харків: Право. 2008. 240 с.
7. Kotarbinski T. Kurs logiki dla prawników. Łódź: 1974. 216 с.

Юлія КОРНЕЛЮК

yu.korneliuk@i.ua

ДЕФОРМАЦІЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ ТА ІНШІ ПРИЧИНИ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Правосвідомість – вид (форма) суспільної свідомості, що містить у собі сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій та уявлень, які характеризують ставлення людини, соціальних груп і суспільства в цілому до чинного чи бажаного права та діяльності, пов'язаної з ним [4, с.385].

Загалом дослідженням свідомості займається багато наук, серед яких – психологія, філософія та соціологія. Тому результати досліджень у цьому напрямі залежать від стану розвитку цих наук. Також не можна розглядати свідомість поза релігією. Навпаки, ґрунтовні знання Біблії, допомагають увійти в глибинні процеси, які відбуваються у людині. Зрозуміло, що існування атеїстичної ідеології в Україні впродовж багатьох десятиліть дуже негативно вплинуло на розвиток психології, філософії та соціології, особливо з проблем, які стосуються природи людської свідомості. Лише сучасні наукові праці, позбавлені ідеологічних напруг і заборон, дали можливість для справжнього творчого та наукового пошуку [5, с. 7].

Соціальна стабільність у суспільстві і державі, вираженням якої є законність і правопорядок, значною мірою обумовлена правовою свідомістю населення, яке сприймає приписи закону, дотримується їх у своїй поведінці, користується правами і свободами, не заподіюючи при цьому шкоди іншим суб'єктам права.

Характеризуючи явище правового нігілізму та форми його прояву, слід зазначити, що між останніми та правосвідомістю існує нерозривний зв'язок. Так, особа, вчиняючи протиправне діяння, тим самим, демонструє негативне ставлення до права та приписів закону, неповагу до правових норм, тобто наявні всі ознаки правового нігілізму. Разом із тим, вчинивши злочин, така особа може поширювати нігілістичне ставлення до правових принципів і традицій серед свого оточення, а можливо, і серед решти правосвідомих та

законослухняних громадян. Викладене дозволяє стверджувати, що існує прямий вплив (негативний) різноманітних форм прояву правового нігілізму на правову свідомість всього суспільства чи переважної його більшості.

Необхідно зазначити, що право і правосвідомість нерозривно пов'язані між собою. Це пов'язано з тим, що:

- по-перше, правосвідомість передуює праву, адже воно виражає погляди певної частини суспільства або суспільства в цілому;

- по-друге, стан законності, правопорядку в державі, а також рівень дотримання населенням загальнообов'язкових правил поведінки, встановлених державою, прямо залежать від рівня правосвідомості населення;

- по-третє, правова система, що склалася в державі, певним чином впливає на формування і розвиток правової свідомості населення.

Отже, правосвідомість людей формується під впливом багатьох чинників, таких як історичні передумови, соціально-економічне, політичне становище держави, інших явищ дійсності. Нерідко так звана “позитивна” правосвідомість громадян перетворюється у деформовану.

Деформації правосвідомості – спотворене уявлення про сутність права, неусвідомлення його цінності [6, с. 102]. Більш ширше визначення цього поняття дає А.С. Ткачук. Так, науковець зазначає, що деформація правової свідомості припускає деякий початковий запас правових за своєю природою поглядів, знань, установок, які з різних причин перетворилися на якісь інші, неправові конструкції або залишилися правовими лише номінально або частково. Деформація правової свідомості – це соціально-правове явище, що характеризується зміною його стану, під час якої у носіїв формуються певні ідеї, уявлення, погляди, знання, почуття і настрої, переживання та емоції, які викривлено відображають дійсність і виражають негативне ставлення до діючого права, законності і правопорядку [7, с. 57]. Як справедливо зазначає Ю. Калиновський, деформації правосвідомості “являють собою спотворення форми та змісту правових установок, навичок і звичок” [3, с. 218-219]. Крайнім ступенем викривлення правової свідомості індивіда є злочинна правосвідомість, яка заперечує вихідні ідеї права.

Найбільш небезпечною формою деформації правосвідомості є “переродження” правосвідомості, коли, наприклад, суб'єкти правовідносин, зневірившись у можливостях легітимного розв'язання конфліктної ситуації в межах правового поля, переходять до свідомих дій, спрямованих на порушення чинного законодавства [1]. Особливу небезпечність становлять такі види «переродження» правосвідомості, наслідком яких є організована злочинність і корупція, що завдають значної шкоди процесу реалізації принципів верховенства права, недоторканності основних прав і свобод

людини, становлення демократичної, правової держави, підвищення рівня правової культури особистості і суспільства в цілому [2, с. 548].

Викладене дає підстави стверджувати, що основною причиною поширення деструктивних явищ дійсності є деформація правосвідомості, найпоширенішою формою якої являється правовий нігілізм. Поряд із останнім в Україні досить розповсюджені правовий ідеалізм, правовий інфантилізм, правова демагогія, яка особливо дається взнаки під час виборчої кампанії.

Література

1. Євченко О.О. До проблеми подолання деформації правосвідомості учасників трудових правовідносин. URL: <http://www.nspp.gov.ua/?s=38&id=2081>.
2. Загальна теорія держави і права: підручник. за редакцією М.В. Цвіка. Х. : Право, 2009. 584 с.
3. Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність: Монографія. Харків: Право, 2008. 288 с.
4. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права: Підручник. К.: Кондор, 2006. 477 с.
5. Проблеми правосвідомості особи: навч. посібник / С.С. Сливка, О.В. Грищук, Т.З. Гарасимів [та ін.]. за ред. О.М. Балинської. Львів; ЛьвДУВС, 2010. 508 с.
6. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: Підручник. К.: Алерта; КНТ ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
7. Ткачук А.С. Деформації правосвідомості: їх сутність та наслідки. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. праць. Одеса, 2011. № 43. С. 56–63.

Юлія ЛИСАК
Vika_Ch07@ukr.net

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Упродовж останнього часу невпинне погіршення екологічної обстановки у планетарному масштабі зумовлює поглиблення й розширення світоглядних уявлень про діалектичну єдність та взаємодію суспільства і природи, забезпечення екологічної рівноваги у природних та антропогенно змінених екосистемах. Це сприяє екологізації суспільної свідомості та культури, розвиток яких може здійснюватися завдяки новим науковим дослідженням і екологічним знанням, поширенню екологічної інформації, розвитку екологічного законодавства та міжнародній співпраці.

Конституційні положення про людину, її життя і здоров'я як найвищу соціальну цінність, сприяння держави у консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності – найбільш вагомими правовими засадами культури, які відображають її зміст.

У зв'язку з цим, як свідчать довідково-енциклопедичні джерела, в умовах сучасної кризи екологічна культура вперше в історії людства виконує нову функцію – самозбереження суспільства. Виховання і формування екологічної культури є комплексною соціальною проблемою [1, с. 223], а отже, і екологічна культура є непересічною соціальною цінністю та об'єктом дослідження вчених крізь призму екології, філософії, соціології, етики, естетики, політології, права та законодавства. Це дозволяє вченим застосовувати різногалузеві підходи й методи, визначати напрямки підвищення її рівня та значимості для регулювання суспільних відносин.

Залишається актуальною і на сьогодні думка В.В. Петрова про те, що зміст екологічної культури відображається у Конституції [2, с. 94], а отже, серед найбільш вагомими правових засад екологічної культури вважаємо конституційні положення про людину, її життя і здоров'я як найвищу соціальну цінність (ст. 3), обов'язок держави із забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги (ст. 16), забезпечення прав кожного на безпечне довкілля, відшкодування заподіяної порушенням цього права шкоди й на вільний доступ до екологічної інформації (ст. 50) та покладання обов'язків не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані збитки (ст. 66).

В залежності від суб'єктного складу суспільних екологічних відносин та з огляду на систему екологічного права особливої актуальності набуває екологічна культура законотворчої діяльності, управління, господарської діяльності, навчального процесу, наукової діяльності, правозастосовної діяльності, залучення громадськості до прийняття екологічно важливих рішень та іншої взаємодії з громадськістю, тому еколого-правова культура є її частиною правової культури. Так, у відповідності до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [3] підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням в галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі в дошкільних дитячих закладах, в системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів.

Система права та законодавства сприяє формуванню екологічної правосвідомості, яка є стрижнем та основним елементом еколого-правової

культури [4, с. 51] на різних рівнях – державному, політичному та ін. Свідченням цьому є закріплення у Конституції України, Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», в ряді інших законодавчих та підзаконних нормативних актів екологічних прав та обов'язків громадян, а також обов'язку держави, її органів та службових осіб забезпечувати реалізацію та захист цих прав.

Однією з основних цілей національної екологічної політики поряд із досягненням безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища зазначається не менш важлива – підвищення рівня громадської свідомості з питань охорони навколишнього природного середовища, про що свідчить Концепція національної екологічної політики України.

Екологічне законодавство свідчить про рівень еколого-правової науки, а отже, і правосвідомості, та залежить від рівня правосвідомості законодавця, а всі інші особи мають прагнути досягти цього рівня у власній правосвідомості [5, с. 2], що сприятиме підвищенню рівня еколого-правової культури кожної людини. В.В. Петров наголошував на тому, що без перебудови свідомості людини, без еколого-правового виховання важко говорити про дотримання передбачених законом правил екологічної безпеки [2, с. 26].

Однак, чинне екологічне законодавство недостатньою мірою приділяє увагу проблемі розвитку еколого-правової свідомості населення, його духовної культури. Наприклад, перераховуючи основні принципи охорони довкілля, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» вказує на необхідність формування у населення екологічного світогляду (п. «ж» ст. 3), не згадуючи про екологічну культуру та екологічну свідомість. Водночас Основи законодавства України про культуру не розглядають у якості однієї із складових культури людини екологічну культуру, чим не враховують положень екологічного законодавства та не відповідають положенням Закону України «Про охорону культурної спадщини». На наш погляд, зазначені Основи потребують доповнення також і з огляду на принцип сталого розвитку, процес реалізації якого в умовах сучасної світової фінансової кризи набуває нової якості.

Продовжує залишатись актуальною і необхідність вдосконалення системи еколого-правової освіти у вищих навчальних закладах нашої держави, адже без високого рівня еколого-правових знань у майбутніх правників неможливо буде досягти високої результативності (з точки зору правового забезпечення) режиму використання природних ресурсів, якості навколишнього природного середовища та екологічної безпеки людини й суспільства в цілому.

Еколого-правові знання повинні формувати відповідну практику застосування екологічного законодавства, оцінка якого свідчитиме про рівень цієї свідомості та правової свідомості в державі, в окремих її інституціях та у посадових і службових осіб на сучасному етапі розвитку. Бажано удосконалити екологічне законодавство, привівши його у збалансовану, логічну і зрозумілу для людей правову систему [5, с. 2]. В рамках В. В. Петров важливого значення надавав такому суб'єктивному фактору як психологічне відношення до охорони та використання природних благ, подолання споживацької психології у використанні природи [2, с. 95], що, зрештою, може свідчити про те, що передумовою формування екологічної та еколого-правової культури є високий рівень екологічної правосвідомості, а наслідком – наявність екологічного світогляду кожної людини, окремих соціальних груп, екологічної ідеології всього суспільства.

Важливого значення на сьогодні набуває орієнтація екологічної політики нашої держави на гармонізацію національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, на імплементацію міжнародно-правових норм, які приймаються світовим співтовариством, у чинне законодавство України. Можна з впевненістю сказати про те, що першочерговим завданням державної екологічної політики має залишатися вдосконалення системи еколого-правової освіти, яка була б спрямована на всебічне усвідомлення небезпеки поглиблення екологічної кризи та потреби пошуку світоглядних, культурних, наукових, освітянських, інформаційних, державно-правових, економічних, соціальних та інших гарантій реалізації екологічних прав.

Література

1. Екологічна енциклопедія: У 3 т. Редколегія: А.В. Толстоухов (гол. ред.). К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. Т. 2: Є – Н. С. 543.
2. Петров В. В. Экология и право. Москва, 1981. 224 с.
3. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1264-12>
4. Кравченко С.Н. Социально-психологические аспекты правовой охраны окружающей среды. Львов, 1988. 155 с.
5. Позняк Е.В. Без екологічної свідомості суспільство неповноцінне. *Юридичний вісник України*. 1996. 5 – 12 червня. С.2–5.

ПРО ОБҐРУНТОВАНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ПОЗИЦІЙ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ ОРГАНАМИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПИ

Останнім часом в Україні все наполегливішими стають спроби проросійських політичних сил визнати неконституційними ті закони, які забезпечують застосування української мови як державної. Зокрема, 21.06.2019 до Конституційного Суду України (далі – КСУ) надійшло конституційне подання 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 (далі – конституційне подання від 21.06.2019) [1]. Суб'єкт права на конституційне подання – 51 народний депутат України, намагається довести, що вказаний Закон про державну мову нібито порушує права національних меншин на використання рідної мови, чим дискримінує російськомовних громадян України, а тому, вимагає від КСУ визнати цей Закон неконституційним. Відтак вважаємо за необхідне звернути увагу українських громадян та наукової спільноти на кілька рішень органів конституційної юрисдикції України [2], Латвії [3] та Франції [4], які, містять протилежні юридичні позиції – необхідність посилення значення саме державної мови у сфері публічних відносин, які обумовлені легітимною метою – консолідації політичної нації.

Після початку нової російсько-української війни у 2014 році український парламент VIII скликання прийняв низку законодавчих актів, що мали б зменшити сферу застосування російської мови (яка в Україні, відповідно до її Конституції, є однією з мов національних меншин) в інформаційному просторі, а також збільшити обсяг застосування української мови як державної на радіо і телебаченні. Такими законодавчими актами стали: Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 та Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації» від 23.05.2017, що встановив обов'язковий (мінімальний) обсяг мовлення державною мовою для телерадіоорганізацій різних категорій мовлення. Закон про державну службу запроваджує обов'язкове застосування української мови службовими особами органів влади у своїй практичній

діяльності. Хоч це й була запізнена реакція держави на військову та інформаційну агресію Росії, однак усвідомлення необхідності зміни у мовній політиці мало наслідком запровадження законів, які зменшили б можливість інформаційного впливу будь якої пропаганди, що загрожує державному суверенітетові України в період російсько-української війни.

Наступним кроком стало прийняття парламентом Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. (далі – Закон про освіту), у якому міститься стаття 7 «Мова освіти» [5], що викликав значний суспільний резонанс і необґрунтовану критику зі сторони Угорщини та Росії. 06.10.2017 у Конституційному Суді України було зареєстровано конституційне подання 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. У вступній частині конституційного подання суб'єкт права на конституційне подання зазначив, що Закон про освіту загалом не відповідає Конституції України і є дискримінаційним. Однак у 4-х з 5-ти пунктів суб'єкт права на конституційне подання доводив неконституційність саме ст. 7 «Мова освіти» Закону про освіту, яка містить основні приписи, що визначають мову освіти [6]. Тобто, намагання української держави забезпечити статус української мови як державної, зокрема у сфері освіти, викликало негативну реакцію частини українського політичного істеблішменту і заяви про дискримінацію національних меншин України у сфері освіти. Справа за цим конституційним провадженням тривала з 2018 до 2019 року*. 16 липня 2019 КСУ оголосив своє рішення згідно з яким Закон про освіту був визнаний таким, що відповідає Конституції України, повністю відкинувши аргументи скажників про «дискримінаційні положення» статті 7 Закону про освіту 2017 року [2]. Вказане рішення має важливе значення з огляду на юридичні позиції КСУ, який дуже змістовно обґрунтував значення української мови для консолідації української політичної нації. Доповідачем у справі був суддя КСУ Сліденко І.Д.

У той самий час (2018-2019 рр.) відбувалося слухання аналогічної справи в Конституційному Суді Латвії. Тут суб'єкт права на конституційне подання (12 депутатів Сейму) вимагав від Конституційного Суду визнати неконституційними зміни до Закону Латвії про освіту від 22 березня 2018 року, якими збільшувався обсяг застосування державної мови в освіті

*Один з авторів публікації, Марковський В.Я., був залучений КСУ для участі в цьому конституційному провадженні. Він надіслав свій науково-експертний висновок до КСУ, який власне містив контраргументи щодо вказаного конституційного подання. Див. Матеріали справи № 1-75/2018 (4072/17) до Рішення КСУ № 10-р/2019 <ccu.gov.ua/dokument/10-r2019>, visited 12 October 2019.

національних меншин, вважаючи такі положення дискримінацією російськомовних [3]. Звертаємо увагу на те, що аргументи на які посилалися скажники в Конституційному Суді Латвії дуже схожі з тими, якими послуговувався суб'єкт права на конституційне подання у справі щодо конституційності українського Закону про освіту. Наприклад, 12 членів сейму Латвії (далі – скажник) посилаючись на висновок Венеційської Комісії щодо українського Закону про освіту, намагалися переконати Конституційний Суд Латвії, що ці висновки стосуються також і мовної ситуації в Латвії [3, с.5]. На думку скажників, у вказаному висновку містилися аргументи щодо неприйнятності звуження права російської нацменшин на освіту рідною мовою. Очевидно, що аргументація скажників до Конституційного Суду Латвії є вельми схожою з аргументами, що їх на скору руку і з помилками підготували бувші регіонали у конституційному поданні щодо Закону про освіту.

Водночас органи конституційної юрисдикції Латвії і України також послуговувалися схожими аргументами формуючи власні юридичні позиції щодо конституційності законодавчих змін з метою забезпечення державної мови як одного з елементів конституційного ладу. Конституційний Суд Латвії у мотивувальній частині свого рішення чітко пояснює законність мети збільшення обсягу навчального процесу державною мовою в освіті національних менш. По перше – це подолання наслідків радянської окупації держави, яка призвела до неприродної міграції росіян на окуповану територію, і які не переймалися вивченням латвійської мови, по-друге – русифікація, що її проводила радянська влада щодо місцевого населення і яка здійснювалася через створення привілеїв саме для російської мови. Відтак існує законна мета – подолання вказаних наслідків: відновлення мовної ідентичності латвійської нації та інтеграції частини російськомовного населення, що недостатньо знає державну мову, в латвійське суспільство [3].

Вказані аргументи органу конституційної юрисдикції Латвії мали б доповнити арсенал аргументів учасників конституційного провадження щодо конституційності Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019, яке невдовзі розпочнеться. Відтак важливим завданням вважаємо показати безпідставність аргументації «поборників» прав меншин з колишньої Партії регіонів. Так, одним із аргументів, що міститься в аналізованому конституційному поданні від 21.06.2019 і спрямованому на збереженні статус-кво російської мови в Україні, є апелювання до Європейської хартії міноритарних мов або мов меншин (далі – Хартія), ратифікованої українським парламентом в 2003 р. На думку суб'єкта права на конституційне подання Хартія містить

положення, що гарантують, так би мовити, захист мов меншин, зокрема, російської мови. Очевидна безпідставність таких тверджень випливає з преамбули вказаної Хартії, яка спрямована на захист і підтримку тих мов, що опинилися під загрозою зникнення. Російська, вочевидь, до таких не належить. Водночас нагадаємо, що ціла низка держав членів ЄС і НАТО відмовилися ратифікувати вказану Хартію, це зокрема, Бельгія, Франція, Литва, Латвія та Естонія. Ці держави вчинили саме так з огляду на суперечливість її положень та загрозу, яку та становить для консолідації політичних націй (див. книгу Іво Больман: Мовні війни в Європі). Однак, ми хочемо звернути увагу саме на рішення Конституційної Ради Франції щодо Хартії. Надзвичайно важливим тут нам видається аргумент сформульований Конституційною Радою Франції у справі про відповідність Конституції Франції вказаної Хартії. Орган конституційної юрисдикції Франції вирішив, що цей акт європейського права – Хартія, обмежує конституційний принцип неподільності Республіки, рівності перед законом і єдності французького народу [4]. Після початку російської агресії в Україні та заяв Росії про намір захищати російськомовне населення по всій Європі, застереження Конституційної ради Франції про загрозу принципу цілісності республіки через розширення застосування мов меншин у публічній сферах вже нікому не здаються безпідставними. Сподіваємось, що ці факти спонукатимуть зацікавлені сторони та суддів КСУ, зважити на вказані обставини при розгляді справи щодо конституційності Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019.

Вельми цікавим є і той факт, що чинний голова КСУ – С. Головатий є Суддею-доповідачем у цій справі. Цей визначний український юрист у своїх багатьох публікаціях дуже чітко сформулював власну громадянську позицію щодо мовної агресії Кремля [7, с. 41] та необхідності захисту української мови як надважливого інституту української державності (*condition sine qua non*) [7, с. 12]. Усе це активізує науковий інтерес до конституційного провадження щодо конституційності Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019, за чим будемо уважно слідкувати та інформувати українських громадян.

Література

1. Конституційне подання 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 05.09.2017 № 2145-VIII (далі - Конституційне подання від 21.06.2019).

- Офіційний сайт КСУ, URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/kp_51.pdf (дата звернення 14.11.2019).
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту» від 16 липня 2019 №10-р/2019, Справа № 1-75/2018(4072/17). Офіційний сайт ВРУ, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-19> (дата звернення 14.11.2019).
 3. Latvijas Republikas Satversmes. Spriedums Latvijas Republikas vārdā Rīgā 2019. gada 23. Aprīlī lietā Nr. 2018-12-01. Latvijas Republikas Satversmes, URL: <https://likumi.lv/ta/id/306393-par-2018-gada-22-marta-likuma-grozijumi-izglitibas-likuma-1-panta-pirmas-dalas-otras-dalas-vardu-pirmsskolas-izglitibas>, (дата звернення 11.11.2019).
 4. The constitutional council (France): Decision no. 99-412 DC of 15 June 1999 European Charter for regional or minority languages, para. 10. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/decision/1999/99412DC.htm>, (дата звернення 11.11.2019).
 5. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 № 2145-VIII. «zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19», (дата звернення 11.11.2019).
 6. Щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII : Конституційне подання 48 народних депутатів України від 06.10.2017 № 1710061, URL: ccu.gov.ua/sites/default/files/3_4072.pdf, (дата звернення 11.11.2019).
 7. Головатий С. Українська мова – інститут державності. *Право України*. 2016. № 3. С. 11–62.

Микола ПОЛІКОВСЬКИЙ,
Марія-Карина ПУНЯК
karina.punyak1@gmail.com

ПРАВОВИЙ ВИМІР ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Досвід останніх збройних конфліктів у світі показує, що одними з найважливіших механізмів сучасної гібридної війни стають не тільки кардинальні зміни у військовій справі, але й глобальна інформаційна революція, яка нині активно розвивається за своїми законами. У розвинутих країнах світу уже сформувалося сучасне інформаційне суспільство. В Україні так само поступово формується інформаційне суспільство.

Одним з перших у відкритій пресі про феномен інформаційних війн написав М. Маклюєн в 1960-і рр. Уже тоді було зрозуміло, що тогочасна

холодна війна уже провадиться за допомогою певних інформаційних технологій, оскільки в усі часи переможні війни велися за допомогою найкращих, передових, випробуваних і ефективних технологій.

З огляду на гостроту, практичне і теоретичне значення, актуальність порушеної у тезах проблеми не викликає сумнівів.

Перший досвід ведення інформаційної боротьби в оперативному масштабі, як однією із складових військового протиборства, був започаткований у США у війні в зоні Перської затоки ще у 1991 році.

Успіх застосування найсучаснішої інформаційної зброї не тільки окрилив США в розумінні ролі інформаційної боротьби, але подав приклад й іншим державам, щодо її практичного, масштабного застосування.

Визначення інформаційної війни подається, зокрема, у працях М. Лібікі, у яких автор визначив сім різновидів інформаційної війни: командно-управлінська, хакерська, економічна, психологічна, розвідувальна, електронна та кібервійна.

Водночас, глобальний контекст інформаційних воєн був розкритий американським футурологом Елвіном Тоффлером в його праці «Метаморфози влади» (1990). «Інформаційні війни, - підкреслював Тоффлер, - вирують в наших душах, адже мова йде про те, як люди думають, як приймають рішення та яку використовують систему знань і уявлень. Уява при цьому є настільки ж важливим чинником, як і інформація взагалі».

Інформаційний вплив – це поширення певних ідей, поглядів чи ідеології, є засобом певної політики, головним інструментом його є засоби масової інформації (ЗМІ) та різні комунікації, насамперед, соціальні мережі. Як відомо, інформаційний вплив започаткував свою історію з початком історії суспільства, першою науковою школою, що комплексно і спеціально досліджувала проблему інформаційного впливу, стала американська школа вивчення ЗМІ.

Таким чином інформаційна війна - це планомірний масований ефективний інформаційний вплив на всю інфокомунікаційну систему противника і нейтральні держави з метою формування сприятливого глобального інформаційного середовища для проведення будь-яких політичних і геополітичних операцій, військово – універсальних та інших, які забезпечують максимальний контроль над ураженим простором.

Правомірним виглядає також визначення інформаційної війни як війни громадянської, оскільки інформаційні технології зазвичай господарюють у нас вдома, змушуючи кожного бути підвищено сприйнятливим до одних привабливих ідей, щоб залишатися глухим, сліпим і байдужим до інших ідей та ідеологій. Завдання агресора полягають в тому, щоб нівелювати цілі,

погляди і світогляд людей, зсередини руйнуючи соціум потерпілої країни. При цьому найбільша небезпека полягає в тому, що «інформаційний ворог» невидимий, він у віртуальній реальності, фізично недоступному середовищі.

Словом, усередині країни ворогом поступово формується підступна “п'ята колона” з прихильників, до прикладу, ”руського міра” і “корисних ідіотів”.

Під впливом одержавлених ЗМІ видимий світ перестав бути реальністю, перетворившись у віртуальний, цілком сконструйований штучний світ вимислу, який майстерно створено професійними технологами, до прикладу, російськими «ботофермами», хакерами, навіть інформаційними військами, спеціально сформованих В. Путіним для ведення кібератак, нетрадиційної гібридної війни проти колективного Заходу України. Інформаційна війна - це перш за все навіювання певних уявлень, поглядів, страхів населенню країни – жертви агресії. Цікаво, що концепція інформаційної війни багато в чому виникла за аналогією з ефектом гіпнотичного навіювання (сугестії) стосовно окремої людини.

Мета інформаційної війни - послаблення духу моральних і матеріальних сил супротивника або конкурента та посилення власних. Включає різноманітні заходи пропагандистського впливу на свідомість людини в ідеологічній та емоційній сфері в потрібному агресорові(замовникові) напрямі.

Основні методи інформаційної війни – блокування максимальне спотворення інформаційних потоків та процесів прийняття рішень супротивником.

Інформаційна зброя - це засоби спотворення, знищення та розкрадання інформації; подолання систем захисту; обмеження доступу окремих користувачів; дезорганізації дії технічних засобів, комп'ютерних систем. До того ж, можна вважати також, що інформаційна зброя - це використання інформаційних технологій та інформації для руйнівного впливу на інформаційні системи, життєдіяльність і менталітет противника.

Інформаційну зброю вважають могутнішою за ядерну, оскільки вони мають різні цілі ураження, причому інформаційна зброя має яскраво виражений наступальний характер, оскільки ефект інформаційного удару закладений в її превентивності.

Інформаційна зброя (психотропна зброя) – сукупність спеціалізованих (фізичних, інформаційних, програмних, радіоелектронних) методів і засобів тимчасового блокування або спотворення, безповоротного виводу з ладу функцій або служб інформаційної інфраструктури.

Серед реальних та потенційних загроз національній безпеці України в інформаційній сфері законодавець визначає інформаційну безпеку, як елемент або підсистему національної безпеки. Так ч. 1 ст. 17 Конституції України встановлює, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України».

Інформаційна безпека в правовому вимірі є невід'ємною складовою сучасної системи оборони України. Так ч.1 ст. 1 Закону України «Про оборону» визначає, що оборона України - система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту. А ст. 3 цього Закону визначає заходи підготовки держави до оборони серед яких передбачені такі:

- захист інформаційного простору України та її входження у світовий інформаційний простір, створення розвинутої інфраструктури в інформаційній сфері;

- здійснення заходів з кібероборони (активного кіберзахисту) для захисту суверенітету держави та забезпечення її обороноздатності, запобігання збройному конфлікту та відсічі збройній агресії.

Дослідження безпекових питань Української держави з правничої точки зору пов'язане з формуванням якісної системи інформаційної безпеки, що відповідатиме сучасним вимогам та нагальним потребам України як повноправного члена й надійного партнера європейської спільноти. Звернено увагу, що обравши євроінтеграційний курс та визначивши вступ до НАТО своїм стратегічним пріоритетом, Україна має орієнтуватися передусім на стратегію розвитку країн-учасниць ЄС та НАТО в інформаційній сфері. Для нашої держави імплементація європейських стандартів правового забезпечення інформаційної безпеки держави є пріоритетним засобом інтеграції в європейський правовий простір.

Із введенням російських військ на територію Криму РФ розгорнула неприховану, масовану інформаційну війну проти України – замовні журналісти – нерідко спотворюють реальні факти та видають брехню за правду.

В умовах інформаційної війни, щоб не сприймати пропаганду ворога, потрібно припинити дивитися відео, відзняте ворогами. Гібридна війна, зокрема війна на Сході – це не телешоу, це страшний бік нашого спільного життя. Треба пам'ятати: ворогам вірити не можна. Тому кожен повинен долучатися до перемоги в міру власних сил. І, вимикаючи телевізор і комп'ютер, треба увімкнути голову, тверезо і критично сприймати інформацію, відкидаючи перекручену і неправдиву.

Можна стверджувати, що в період інформаційної війни російський агресор маніпулює українців свідомістю для широкомасштабної експансії і реально загрожує національній безпеці України, ставлячи під загрозу саме панування національної державності. Тому необхідна адекватна інформаційна протидія ворогові світової цивілізації.

Розгорнута загалом інформаційна та гібридна війна передусім проти України привернула увагу багатьох країн. Але особливий інтерес вона викликала у політиків і науковців країн Східної Європи, оскільки вони виразно відчують таку ж вразливість до зовнішніх дій у власних фізичному, інформаційному і віртуальному просторах.

Особливу увагу звернули на цю ситуацію владні еліти сусідів Росії: Латвії, Литви, Естонії, Польщі, а також Білорусії і Казахстану. Всі вони легко приміряли цю ситуацію на себе і зробили відповідні висновки. Збільшується фінансування на оборону. Литва змінює стратегію національної безпеки, у Латвії стурбовані через значне фінансове підживлення ззовні агресивного російськомовного населення, в Естонії запустили російськомовний телеканал, щоб активно протистояти російській пропаганді. До речі, Естонія виявилася першою країною, сайти якої стали жертвами масованої кібератаки в 2007 р. з боку інформаційних військ Кремля.

Швеція також відстежує і докладно аналізує російську пропаганду. Наприклад, стосовно ситуації в Криму акцентувалося на такому. Російські збройні сили використовували в таких чотирьох нетрадиційних напрямках: для загрози Україні; для відволікання уваги; для допомоги місцевим сепаратистським силам при захопленні влади; для реального захоплення і утримання Криму.

Таким чином, щодо України ведеться неймовірно потужна інформаційна війна, однак українська влада не вдається до контр наступальних дій, а обмежується лише обороною. На нашу думку, наша держава повинна не лише оборонятися в інформаційній війні, а й вести наступальні дії, руйнуючи задуми відношенню до агресора. Крім того, необхідним є вироблення сучасної стратегії та тактики ведення боротьби в інформаційному просторі та сформувати структуру, яка буде займатися аналізом та збором необхідної інформації для ефективної боротьби на випередження дій супротивника. І це все за допомогою і координацією зусиль з колективним Заходом, нашими союзниками і партнерами.

Література

1. Петрик В Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи. URL www.justinian.com.ua/article.php.

2. Богуш В.М. Інформаційна безпека держави [Текст] /В.М. Богуш, О.К. Юдін. К.: МК-Прес, 2005. 432 с
3. Очима країн Східної Європи URL: magazine.lviv.ua/2015/Pocherpcov_Inf_vijna_protvy_Ukr_ochyma_shidn_Eurovy.
4. Маклуен М. Інформаційна війна. URL: uk.wikipedia.org/wiki/інформаційна_війна.

*Микола ПОЛІКОВСЬКИЙ,
Ольга СИДІЙ
sydii.olha@gmail.com*

ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Сучасна демократична держава обов'язково ґрунтується, передусім, на принципах рівності, справедливості і свободи. Ця особливість демократичного політичного режиму передбачає захист основних прав, свобод та інтересів всього населення. З цією метою законодавець виставляє ряд обмежень щодо права і свободи об'єднання громадян у політичні партії. Ця конституційна норма є відтворенням плюралістичної сутності новітнього демократичного політичного режиму та є спрямованою на забезпечення реального впливу різних соціальних груп в складному політичному процесі. В Україні, як "молодій демократії", триває процес партійного будівництва (нині зареєстровано Міністерством Юстиції України понад 300 партій) і тому аналізована нами тема має підвищену актуальність.

Останні роки спостерігається значне збільшення обсягу та кількості нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання діяльності політичних партій чи заборону їх діяльності [1, с. 296]. Як наслідок, вимоги до їх зовнішньої поведінки та діяльності, а також до їх внутрішньої організаційної структури стають все більш визначеними та чітко прописаними у відповідних законах держав.

Причинами таких різних обмежень є можлива потенційна спрямованість діяльності певної політичної партії на: 1) пропаганду порушення суверенітету та територіальної цілісності держави; 2) незаконне захоплення державної влади; 3) зміну конституційного ладу насильницьким шляхом; 4) пропаганду війни, насильства на основі розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі.

Частого осуду та законодавчих обмежень після Другої світової війни зазнавали партії, що мали на меті забезпечення домінування одного етносу,

релігії чи раси. Така позиція спричинена негативним впливом та діяльністю партій тоталітарних держав-суперників в першій половині XX ст., а саме Всесоюзної комуністичної партії (більшовиків) - ВКП(б) (Комуністичної партії Радянського Союзу) та Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини та інших подібних партій..

До прикладу, сучасний досвід заборони політичних партій є в Чехії. Чеський суд заборонив ультраправу Робітничу партію. До речі, це перша заборона діяльності політичної партії з моменту заснування Чехії, як окремої самостійної держави, в 1993 році. Вищий адміністративний суд Чехії заявив, що Робітнича партія, створена у 2003 р., є загрозою для чеської демократії. Суд назвав партію ксенофобською, антисемітською та гомофобною і заявив, що вона поділяє ідеологію гітлерівської нацистської партії та підтримує зв'язки із расистськими групами. "Цю ухвалу потрібно розуміти як превентивну, щоб підтримувати конституційний та демократичний порядок у майбутньому", - заявив суддя Войтех Симічек, коментуючи рішення суду. Відзначаючи, що партія відображає певні настрої чеського суспільства, він додав: "Робітнича партія - це не зовнішній ворог суспільства, а одне з його обличчя".

Однією із підстав заборони діяльності політичної партії може бути її фінансування громадянами інших держав чи фінансові махінації. Так, Націонал-демократичну партію Німеччини у 2012 р. оштрафували на 1,27 мільйони євро за надання фальшивих фінансових звітів. Партійні функціонери у звітних документах суттєво занижували суми, отримані від держави в якості державного фінансування.

У більшості демократичних європейських країн політичні партії конституційно визначені як інститути, які відіграють істотну роль у демократичній політичній системі, сприяючи формуванню, визначенню, розвитку та/або вираженню народної волі.

З точки зору теорії конституційного права заборону політичної партії слід розглядати, як один із різновидів конституційно-правової відповідальності, що спрямована на захист основних конституційних цінностей та фундаментальних прав людини. Прикладом є Словаччина, де, як і в післявоєнній італійській конституції закріплено, що громадяни, маючи право на об'єднання в політичні партії, не можуть в своїй програмі декларувати пропаганду підриву національної безпеки.

Виходячи з усього вищевикладеного варто наголосити, що заборона політичних партій у певних випадках є особливою ефективною санкцією конституційно-правової відповідальності, спрямованою на захист демократичного конституційного ладу, національної безпеки та суверенітету держав.

Література

1. East European Politics Вип. 3, 2014 - Party Regulation and Party Politics in Post-communist Europe, Фернандо Касаль Бертоа, С. 427.
2. Макарчук В.С., Загальна історія держави і права зарубіжних країн, 2004, с. 616.
3. The New York Times, лютий, 2010 - Czech Court Bans Far-Right Party, Dan Bilefsky.

*Микола ПОЛІКОВСЬКИЙ,
Яна ТУРБАЛ
turbal.yana@gmail.com*

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН ТА ЗАХИСТ ЇХНІХ ПРАВ

Актуальність піднятої проблеми обумовлена тим, що масова зовнішня трудова міграція характерна для українців. Відтак, правового врегулювання потребують багато питань у цій сфері. Причому з кожним роком число працюючих українців за кордоном зростає, а їх звичайна дискримінація доведений факт. Тому держава має вживати термінові заходи щодо поліпшення, перш за все, правового захисту заробітчан. Серед причин виїзду за кордон фахівці називають такі: 1) низький рівень заробітної плати; 2) незадоволення робочими вакансіями; 3) відсутність робочих місць.

Українці працюють у Великій Британії, Франції, США, Канаді, ФРН, Туреччині, Португалії, Швеції, Польщі та інших країнах. Потік трудових мігрантів з України є досить потужним – у різні роки сягає семи млн осіб і набуває подальшого розмаху. Проте офіційна статистика стосовно трудящих-мігрантів з України не віддзеркалює реальної картини трудової міграції, оскільки переважна більшість українських громадян працевлаштовується самостійно і часто нелегально.

На громадян України, які працюють за кордоном, розповсюджується трудове законодавство іноземної держави та міжнародні договори, які регулюють ці правовідносини. Відповідно до Конституції, Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами (ст. 25). Відповідно до Консульського статуту України від 2 квітня 1994 р. № 127/94, консульські установи України захищають за кордоном права та інтереси України, юридичних осіб і громадян України.

Трудові відносини громадян України, які працюють за кордоном, регулюються правом України у разі, якщо: 1) громадяни України працюють у закордонних дипломатичних установах України; 2) громадяни України

уклали з роботодавцями - фізичними або юридичними особами України трудові договори про виконання роботи за кордоном, у їх відокремлених підрозділах, якщо це не суперечить законодавству держави, на території якої виконується робота; 3) це передбачено законом або міжнародним договором України (ст. 53 Закону України "Про міжнародне приватне право").

Крім того, громадяни України мають право на укладання трудових контрактів з іноземними наймачами, що перебувають за кордоном, для виконання роботи на території України. Це право випливає з економічної волі індивіда, що лежить в основі демократії, правової держави, справді громадянського суспільства. Це важливе положення як частина економічної незалежності індивіда означає свободу продажу громадянином за своїм розсудом своєї робочої сили як товару.

Разом з тим, у більшості випадків українці працюють в іноземних наймачів за кордоном за трудовим договором. Під час влаштування на роботу трудові відносини виникають і регулюються трудовим законодавством відповідної іноземної держави. Доступ до праці постійно проживаючого громадянина України, обсяг його трудових прав і обов'язків залежить від права конкретної країни (зокрема, від норм, що визначають правовий статус іноземців), а також чинного в цій країні трудового права. Вітчизняне законодавство громадян в галузі праці в цьому випадку не діє. Однак для громадян України, що постійно проживають за кордоном під час повернення їх на батьківщину варто передбачити правові гарантії щодо пенсійного та соціального забезпечення, варто зараховувати стаж роботи за кордоном до загального стажу, що надає право на різні соціальні виплати, у разі сплати відповідних внесків.

Велика кількість громадян України працюють за кордоном офіційно, однак, кількість осіб, що працюють нелегально в декілька разів більша. Деякі держави висловлюють занепокоєння з приводу широкого проникнення українців на чорний ринок робочої сили. Нелегальній міграції сприяє комерційна діяльність різноманітних посередницьких організацій, що з'явилися у відповідь на наявний попит громадян на такі специфічні послуги, які активно займаються питаннями працевлаштування громадян України за кордоном.

До речі, ця проблема стала предметом розгляду Верховної Ради України, де було підтверджено, що міграція українців сьогодні перетворилася на гостру проблему державного рівня. До того ж, більшість українців працюють у статусі нелегальних мігрантів, тому захист їхніх прав для дипломатичних установ значно ускладнюється. Серед причин міграційних процесів називались головні – соціально-економічні, а також низькі доходи громадян в Україні. За рейтингом ООН, за рівнем ВВП Україна посідає 102 місце у

світі. Високий рівень безробіття – також є причиною пошуку кращої долі за кордоном. Найбільш зацікавлені іноземні країни у напливі висококваліфікованої робочої сили. Як відомо, Україна витрачає значні кошти на підготовку кваліфікованих спеціалістів, а знаходять вони своє застосування в країнах, що економлять кошти на підготовку та перепідготовку таких фахівців. Підкреслювався і позитивний аспект трудової міграції – держава отримує додатково приплив валюти: зазвичай від 7 до 9 млрд доларів від заробітчан щороку «заходять» в Україну, перекриваючи навіть іноземні інвестиції.

За Конституцією України, кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується (ст. 43). Для реалізації цього принципу громадяни України мають право, зокрема, укладати трудові договори з іноземними наймачами як на території України, так і за кордоном.

Для визначення правових норм, яке регулюватиме подібні трудові відносини, у ст. 8 КЗпП України закріплена норма про те, що трудові відносини громадян України, які працюють за її межами, а також трудові відносини іноземних громадян регулюються законодавством держави, у якій здійснюється працевлаштування (наймання) працівника, і міжнародними договорами України. Крім того, ст. 53 Закону України «Про міжнародне приватне право» передбачає два випадки, коли праця громадян України за кордоном буде регулюватись правом України: а) громадяни України працюють у закордонних дипломатичних установах України; б) громадяни України уклали з роботодавцями – фізичними або юридичними особами України трудові договори про виконання роботи за кордоном, у їх відокремлених підрозділах, якщо це не суперечить законодавству держави, на території якої виконується робота.

Законодавчим актом, що регулює сферу зовнішньої трудової міграції, є Закон України «Про зовнішню трудову міграцію». Згідно з його положеннями, визначено, що зовнішня трудова міграція – це переміщення громадян України, пов'язане з перетинанням державного кордону, з метою здійснення оплачуваної діяльності в державі перебування. Стаття 4 цього Закону визначає, що державна політика у сфері зовнішньої трудової міграції базується на принципах забезпечення прав та законних інтересів трудових мігрантів і членів їхніх сімей. Права трудових мігрантів, зокрема, на належні умови праці, винагороду, відпочинок і соціальний захист, регулюються законодавством держави перебування та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. У свою чергу, право трудових мігрантів на відшкодування шкоди, заподіяної під час трудової діяльності в державі перебування (каліцтво, професійне

захворювання або інше ушкодження здоров'я), регулюється законодавством держави перебування та умовами трудового договору (контракту).

Громадяни України виконують роботу за кордоном, перебуваючи у службових відрядженнях, працюючи в посольствах, консульствах, представництвах. Під час виконання трудових обов'язків на них поширюється законодавство України, як і на спеціалістів, які працюють за кордоном на підставі угод між організаціями різних держав, які, своєю чергою, укладаються на виконання міждержавних договорів економічного, науково-технічного та іншого співробітництва. При цьому працівники залишаються у трудових відносинах з організацією, що відрядила їх за кордон.

Діяльність, пов'язана з посередництвом у працевлаштуванні на роботу за кордоном, провадиться лише на підставі ліцензії, що видається в порядку, встановленому законодавством. У разі провадження зазначеної діяльності без ліцензії до суб'єктів господарювання застосовуються санкції у вигляді штрафів у розмірах, встановлених законом. Вказані особи залучають іноземних працівників певної спеціальності на підставі установлених квот. При цьому використовується законодавство України й іноземної держави.

Досить складною є процедура отримання дозволів на працевлаштування керівників і спеціалістів, запрошених для роботи у фірми з іноземним капіталом, представництва, банки, групи радників, консультантів в окремі держави Східної Європи, приміром, до Республіки Польща. Легальне отримання роботи у багатьох державах Центральної Європи для громадян України є неможливим через достатню насиченість ринку робочої сили. Так, отримати дозвіл на роботу в зазначеному регіоні, наприклад, ФРН, мають можливість лише громадяни країн ЄС. До того ж Україною та ФРН 1995 р. підписано міжурядову угоду (чекає на ратифікацію) про співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю, яка містить розділ про запобігання проникненню нелегальних робітників в обидві країни. Отримати дозвіл на роботу у Великобританії, як і в інші англосаксонські держави "сім'ї загального права", може лише фахівець з рідкісної професії.

Громадяни України, працюючи за кордоном, мають право на винагороду за працю. Отримуючи заробітну плату у валюті, вони ввозять її відповідно до вимог Інструкції про переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 27 травня 2008 р. (zareestrovana u Ministerstvi yustitsii Ukraini 11 chervnya 2008 r. za №510/15211).

Порядок відкриття і функціонування валютних рахунків у банківських установах України встановлюється Національним банком України і визначений, зокрема, в Інструкції про порядок відкриття, використання і

закриття рахунків у національній та іноземній валютах, затвердженій постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 р. (зареєстрована у Міністерстві юстиції України 17 грудня 2003 р. за № 1172/8493).

Пріоритетним напрямом роботи Департаменту консульської служби МЗС України є консульське забезпечення захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб України за кордоном. Основними актами, які визначають правові засади забезпечення права громадян України на захист їх законних інтересів, в тому числі за кордоном, є Конституція України, Закон України «Про звернення громадян», Консульський статут України. Практична реалізація консульського захисту прав і законних інтересів громадян України за кордоном полягає у наступному: 1) виявлення випадків порушення прав та законних інтересів юридичних і фізичних осіб України за кордоном та, в разі підтвердження таких фактів, вжиття заходів для відновлення таких прав і інтересів через застосуванням правових механізмів, передбачених законодавством іноземної держави, двосторонніми та багатосторонніми договорами, учасниками яких є України та іноземна країна, міжнародними юридичними прецедентами та звичаями; 2) недопущення будь-якої дискримінації фізичних та юридичних осіб України за кордоном у порівнянні з громадянами країни перебування; 3) надання сприяння, консультативної та методологічної допомоги фізичним та юридичним особам України за кордоном в одержанні інформації щодо особливостей законодавства іншої країни, у реалізації права наших співвітчизників на звернення до компетентних органів країни перебування; 4) вжиття заходів, у випадках затримання або арешту громадян України, з метою забезпечення неупередженого розгляду їх справ компетентними та судовими органами країни перебування, надання необхідної консультативної допомоги, моніторингу судових слухань, перевірки умов тримання громадян України у місцях позбавлення волі та наявності у них скарг на умови тримання, можливості користування належним кваліфікованим правовим захистом тощо; 5) вжиття заходів, в межах компетенції, для встановлення місцезнаходження фізичних осіб України за кордоном; 6) співпраця з міжнародними і громадськими організаціями та благодійними фондами з метою вирішення питання повернення в Україну наших співвітчизників, які потрапили в скрутне становище за кордоном; 7) поширення інформації, що спрямована на підвищення рівня знань про міграційне та трудове законодавство конкретної іноземної держави, дій у типових проблемних ситуаціях.

Отже, чому українці емігрують за кордон? Найвагоміший чинник-економічний, тобто пошук вищої оплати праці, пошук кращих умов життя.

Для країн, куди спрямовані потоки трудової міграції, таке явище є позитивним, адже вони використовують працю людей, котрі отримали належну освіту в Україні. Тобто саме Україна з державного бюджету оплачувала навчання цих громадян, тобто відбувається таке явище, як відплив умів-учених, фахівців. Позитивною рисою зовнішньої міграції є те, що більшість зароблених громадянами коштів, повертаються в Україну, частково й громадяни повертаються, збагачені новим досвідом і професійними навичками. Таким чином, громадяни України користуються певними правами за кордоном, гарантовані державою. Для забезпечення більш комфортного перебування на території іншої держави, передбачений консульських захист прав українців.

Література

1. Міжнародне приватне право [Текст] : підручник / Г.С. Фединяк, Л.С. Фединяк. 3-є вид., доп. і перероб.- К. : Атіка, 2003. 543 с.
2. Зовнішня політика України [Текст] / Л. Д. Чекаленко; ред.: М.А. Кулініч, В.Г. Ціватий. К. : LAT & K, 2015. 477 с.
3. Консульський захист громадян. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/consular-affairs/cons>

Валентина САБАДИРЬ
sabad.12v@gmail.com

ПРАВОВИЙ СТАТУС МЕДІАТОРА ПРИ ВИРІШЕННІ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ

Умови сьогодення передбачають різні способи (методи) вирішення конфліктів, які умовно можна поділити на дві групи: традиційні (вирішення спору шляхом судового розгляду) та нетрадиційні (так звані «альтернативні» способи вирішення спорів, основним завданням яких є досягнення згоди між конфліктуючими сторонами завдяки участі третьої незалежної сторони). Альтернативні способи врегулювання спорів останній часом набувають все більшої актуальності впровадження та необхідності закріплення їх на законодавчому рівні з метою ефективного функціонування поряд з судовими процедурами. До таких способів потрібно віднести й медіацію.

У проекті Закону України «Про медіацію» медіація – визначається як позасудова процедура врегулювання конфлікту (спору) шляхом

переговорів сторін конфлікту (спору) за допомогою одного або декількох медіаторів [1].

Медіація на сьогоднішній день є порівняно новим явищем для українського законодавства і тому широких наукових досліджень у цій сфері не проводилось. Водночас значний внесок у розвиток даного інституту зробили такі науковці, як: В.М. Баранова, О.М. Боброва, Є.О. Борисова, С.В. Васильчак, В.В. Землянська, Г.І. Єрьоменко, Т.О. Подковенко, Ю.Д. Притика, О. Середа, О. Спектор, В. Цимбалюк, С. Фурса та інші.

Згідно із законопроектом 2015 року, медіатор – це особа, яка відповідає вимогам, встановленим законом та медіаційним застереженням (угодою про медіацію), яка має статус медіатора відповідно до закону і яку сторони спору обрали для проведення медіації [1].

Законопроект № 2480 від 27.03.2015 року свідчить, що медіатором може бути фізична особа, яка досягла двадцяти п'яти років, має вищу або професійно-технічну освіту та пройшла професійне навчання медіації. Додаткові вимоги щодо набуття статусу медіатора за спеціалізацією можуть встановлюватися законами України, організаціями, що забезпечують проведення медіації, об'єднаннями медіаторів [1].

Варто погодитися з думкою М.О. Омелінської, що саме залучення до розв'язання трудових конфліктів професійного медіатора та визначення його правового статусу на законодавчому рівні є запорукою справедливого та безпечного, гуманного розв'язання розбіжностей, сприяє мирному й адекватному врегулюванню конфлікту та саме головне – збереженню трудових відносин між колективом і власником [2, с. 25].

Н. В. Дараганова наголошує, що головна функція посередника (медіатора) при вирішенні індивідуального трудового спору за допомогою медіації полягає у сприянні та забезпеченні переговорного процесу між сторонами. Медіатор допомагає сторонам обрати конкретні шляхи та способи вирішення спору. Важливим аспектом медіації є її добровільність, коли сторони індивідуального трудового спору беруть участь у медіації добровільно як під час прийняття рішення про медіацію, так і в процесі її проведення та досягнення домовленостей і виконання рішень. Кожна зі сторін спору має право самостійно обрати медіатора. Приватний (конфіденційний) характер медіації також є важливою ознакою медіації. Розгляд індивідуального трудового спору за такою процедурою є більш простим, а отже, і більш зручним для сторін трудового спору, на відміну від судового розгляду [3, с. 77].

Важливим аспектом медіації є можливість її застосування на ранній стадії спору, що значно пришвидшує його врегулювання. При медіації має

місце скорочення витрат сторін, іноді достатньо значних, за рахунок відсутності судових витрат. Окрім того, процедуру медіації можна застосувати як до судового розгляду, так і під час судового провадження по справі. За ініціативи будь-кого з учасників медіація може бути перервана або припинена у будь-який час [4, с. 71].

І.Г. Ясиновський звертає увагу на відсутність чіткого визначення процесуального статусу медіатора у процесі вирішення трудового спору. Така ситуація суперечить принципу добровільності медіації. На думку науковця, важливим є законодавчо закріпити процедуру медіації як самостійну форму врегулювання колективного трудового спору та визначити правовий статус незалежного професійного медіатора [5, с. 71].

Отже, медіація є найпоширенішим та найбільш ефективним способом розв'язання трудового конфлікту. Запровадження в Україні інституту медіації є одним із заходів децентралізації державної влади, що надає громадянам реальну можливість обирати інші, несудові засоби для вирішення їхніх правових конфліктів при збереженні судової системи як основного механізму вирішення спорів у суспільстві.

Українське законодавство має досить перспективний фундамент для застосування інституту медіації, а саме – наявність правових норм, що передбачають можливість виникнення процедури медіації. Чинне трудове законодавство слід доповнити нормами щодо врегулювання процедури медіації, а також визначення правового статусу медіатора у трудових спорах шляхом або доповнень положень до КЗпП України, або розробкою Закону України «Про трудову медіацію», який опирався б на положення всіх інших законопроектів про медіацію у загальному вигляді.

Література

1. Проект Закону про медіацію № 3665 від 17.12.2015.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463.
2. Омелінська М. Медіація при вирішенні колективних трудових спорів.
URL: <http://ukrmediation.com.ua/files/%20%20%20%20%20спорів.pdf>
3. Дараганова Н.В. Медіація як один із альтернативних способів вирішення індивідуальних трудових спорів. *Юридична наука*. 2011. № 6. С. 77-83.
4. Войнаровская О. Медиация в трудовых спорах.
URL: http://jurliga.ligazakon.ua/blogs_article/338.htm
5. Ясиновський І.Г. Імплементация процедури медіації в українське законодавство: теоретико-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / І. Г. Ясиновський. К., 2016. 295 с.

ФОРМА СУДОВОЇ ПРОМОВИ І МИСТЕЦТВО ВИСТУПУ В СУДІ

Серед принципів судової промови, які впливають на розвиток змісту, згідно з теорією виокремлюють логічні, етичні та психологічні принципи. Відомі ритори виголошували свої міркування щодо становлення та місця судової промови в риторичному мистецтві, в суспільній сфері, розвиваючи власні ідеї та продовжуючи вчення попередників в цьому руслі. Усі ці дослідження загалом залежали від ходу історії та подій, які відбувалися в ту чи іншу культурну епоху.

Незаперечним є той факт, що судова промова повинна бути ретельно підготовленою вже до приходу судового оратора в судову залу. Успіх промови залежить водночас і від професійної майстерності судового оратора, і від культури мови. Ритор, який проголошує промову, повинен бути водночас красномовним, фаховим, а також чітко дотримуватися правил, які допомагають спершу скласти успішну промову, а потім не менш успішно виступити з нею в залі судового засідання [1].

Змістом конкретної судової промови вважається певне міркування, доводи, висновки, позиції, пропозиції та ідеї. Вони всі пов'язані з відношенням людей до результатів досліджень, зі сприйняттям певної інформації, станом переконливості чи невпевненості стосовно правильності висновків.

Судова промова, на думку науковців, виконує комунікативну та інформативну функції. Судовий оратор зобов'язаний у ході власної професійної кар'єри з'ясувати основні принципи формування вміння вільного спілкування у будь-якій ситуації, в тому числі у суді; усвідомити принципи і правила ефективного мовного впливу; узагальнити правила і прийоми ефективного риторичного впливу публічної мови; відпрацювати практичні мовленнєві навички; визначити орієнтири на практичне оволодіння риторикою – мистецтвом суперечки і правилами її ведення. Водночас оволодіння цими знаннями і вміннями повинне супроводжуватися вивченням історичних джерел з риторики та судового красномовства світового рівня [2, с. 221].

Науковці вважають, що судова промова покликана переконати слухачів, донести правильність і обґрунтованість висновків судового оратора, вплинути на прийняття відповідного рішення судом. В цьому полягає її основна мета.

Софісти були прекрасними ораторами, володіли законами логіки, мистецтвом спору, вміли впливати на слухачів. Але їх ораторська майстерність носила чисто формальний, показний характер. Вважаючи, що поняття і сама істина відносні, софісти розуміли мету ораторського мистецтва не як з'ясування істини, а як переконання слухачів у чому-небудь і висловлювали думку, що будь-яке положення можна довести і спростувати.

Значення судового красномовства зростає в середині II ст. до н.е. в Стародавньому Римі. Теорія судової промови розробляється на базі грецької спадщини. Судова мова у той час ділилася зазвичай на п'ять частин: 1) вступ; 2) виклад обставин справи; 3) надання доказів на користь своєї точки зору; 4) спростування доказів супротивника; 5) висновок. Початок мовлення повинен був привернути увагу суддів і налаштувати їх прихильно, тому його необхідно було ретельно пропрацювати, однак він мав бути скромним за формою. Для аргументації існував цілий ряд правил. Всі найбільш дієві прийоми оратор залишав на заключну частину. Для кожної композиційної частини існували відповідні мовні прикраси. Звернення у вступі промови можна було вживати тільки у виняткових випадках [3, с.376].

У цьому сенсі надзвичайно показовими є промови Цицерона. Він багато працював над голосом, щоб усунути його природну слабкість і надати йому приємного звучання та сили. Завжди ретельно готувався до виголошення промов, постійно удосконалював свою ораторську майстерність. Найбільш корисним для оратора Цицерон вважав уміння поєднувати етику і логіку, філософію, історію і літературу, оскільки знання логіки допомагає логічно правильно побудувати промову, знання етики - вибрати той прийом, який викличе потрібну реакцію у слухачів. Філософія, історія та література роблять цікавим те, що вже відомо.

Глибокому змісту промов Цицерона відповідала яскрава форма. Цицерон писав: «Щоб запалювати серця, мова повинна горіти» [4]. І всі його судові промови, сильні за своєю аргументацією, дивовижні за формою, чарували і підпорядковували собі слухачів. Він умів викликати в них почуття жалю до підсудного, вмів дотепним зауваженням ввести противника в сум'яття, змусити суддю посміхнутися тощо. Квінтіліан так оцінив ораторську майстерність Цицерона: «Небо послало на землю Цицерона, мабуть, для того, щоб дати нам приклад, до яких меж може дійти могутність слова ... Цілком справедливо сучасники проголосили його царем адвокатури» [5, с. 43].

Кожна судова промова має свої характерні ознаки, які відрізняють її від інших понять в риториці. Вважається, що з позицій риторики судова промова має обмежену сферу використання, її в професійному значенні виголошують лише прокурор та захисник. Судова промова існує лише в

усній формі, тому слово ставиться на перше місце. Судова промова сприймається як виступ перед слухачами в аудиторії і покликана налагодити контакт з ними. За своєю природою промова судового риторика є своєрідним монологом, що налаштований на публіку, але іноді дозволяється виголошення реплік, тому судова промова під час таких застосувань перетворюється на діалог.

Література

1. Каустов А.В. Роль риторичних стратегій в організації полемічного дискурсу: зіставний аспект (на матеріалі англійської та української мов). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія 6. Філологія*. 2016. № 21. Т.2. С. 142-144.
2. Молдован В.В. Судова риторика: навч. пос. Київ: Кондор, 2008. 328 с.
3. Онуфрієнко Г.С. Риторика: навч. посібн. Київ: Центр учб. літератури, 2008. 592 с.
4. Цицерон – Вікіцитати. URL: <https://uk.wikiquote.org/wiki/Цицерон>
5. Гузенко І. Навчальний посібник з курсів «Основи риторики» і «Професійна риторика». Львів: ЛДУФК, 2006. 76 с.

*Богдан СЛИВКА,
Степан СЛИВКА
tfp2014@i.ua*

ДИДАКТИЧНИЙ ВПЛИВ НА ВИБІР ПРОФЕСІЙ: РЕТРОСПЕКТИВНА РОЗСУДЛИВІСТЬ

Розсудливість передбачає здатність до раціонального прогнозування і складних способів міркування, за допомогою яких, наприклад, одне рішення зважується проти іншого, а негайна вигода порівнюється з більшим, проте відтермінованим набутком [1, с. 301]. Раціональне прогнозування, передбачення вигоди чи вигідного свого місця у суспільстві пов'язано з багатьма факторами, які врахувати учням школи, де відбувається первинний вибір професії, досить складно. У цьому процесі ведучу роль відіграють умовні природні синергетичні компаси.

Кожна людина має своє місце у просторі, часі, і русі, тобто у Всесвіті. Це місце вона займає згідно спрямування своєрідного духовного компасу, який діє синергетична думка, почуття, бажання кожної людини повинні постійно здійснювати природний пошук певних методологічних елементів, які є в основі вибору місця в житті. Адже природно-правовий простір обживається мікрокосмосами, тобто людьми, які повинні сприяти

макрокосмосу у його бутті. Фактично за допомогою синергетичних впливів кожна людина займає те положення у Всесвіті, яке здійснюється шляхом розумного, онтологічного розшиву дій, думок, почуттів і бажання. Цей природний розрив застерігає, відволікає від сиборитизму, тобто від прагнення розкішного життя, яке не приносить користі суспільству. Мова йде про науку, яку деякі люди не відносять до корисної праці і вважають її відпочинком чи бугтям за рахунок інших, особливо тих, хто займається фізичною працею.

Сучасні дослідники все частіше здійснюють свої наукові розвідники в царині початкових умов життя-простору, часу і руху. При цьому використовують універсальні закони, тобто закони діалектики та альтернативи цих законів. З цього приводу існує доволі велика кількість публікацій. Однак нас цікавлять закони розвитку людини, суспільства і держави, які повинні діяти синхронно, синергетично на основі онтологічної методології з природним педагогічним обґрунтуванням. Як цього досягнути? Це питання турбує кожного науковця різних сфер дослідження. В даному випадку вважаємо, що основне питання міститься у виборі професії, фаху згідно своїх природних задатків.

Потрібно задуматися над проблемами навчання, виховання і розвитку, які сприяють у розкритті основ таємниці буття людини, її творіння. Іншими словами, будемо намагатися розкрити хоча б деякі таємниці природного пошуку фаху шляхом нетрадиційної дидактики внутрішнього світу людини. Такі зауваження потребують висвітлення понять: вибір, професія, фах, наукове самовизначення, педагогічна синергетика та інші.

Вибір – у філософії, психології, педагогіці – дія або процедура, до якої вдається людина у визначенні спрямування або змісту своїх дій за умови, що існує кілька варіантів такого визначення, як правило, філософи визначають, що у людини майже завжди існує можливість здійснити вибір. Якщо від вибору залежить подальша доля людини, то такий вибір називають “життєвим вибором”. Це одне із найважливіших понять філософії екзистенціалізму: оскільки людина закинута в світ, не призначена та не приречена ні до чого конкретного, то вона завжди перебуває в ситуації вибору своїх дітей хоча може цього і не усвідомлювати. Вибір часто ототожнюється із свободою що не завжди виправдано, проте реальна можливість вибору не завжди робить людину вільною, оскільки всі його варіанти можуть бути неприйнятими [2, с. 32].

Ідеться про те, що людина завжди повинна робити один вибір із багатьох факторів за певною ознакою. Це є один шлях дії людини як образу Божого, який намагається набуття подоби Божої. З таким розумінням поняття вибору людина йде за онтологічним вибором, де панує духовність,

душевність, моральність, а не матеріальна повсякденність. Звичайно, повсякденність теж є потребою, але з наявністю чеснот. Наприклад, потребу в їжі можна задовольнити моральним її здобуттям, або аморальним (шляхом крадіжки). Тому вибір у науці може бути притаманний лише той, який задовольняє духовні, душевні потреби, а не очікувані матеріальні доходи. Це стосується вибору професії, фаху.

Професія – це соціальний феномен, що існує у вигляді специфічних, як правило, інституціолізованих форм-свідомості, діяльності. Відносин, а також норм, цінностей та організацій, що пов'язані із систематичним виконанням індивідами суспільно корисних дій. Фактично це конкретна форма інтелектуальної чи фізичної трудової діяльності, рід занять. Професія містить у собі багато галузей, спеціалістів тому із поняття професія випливає поняття спеціальність, як окрема галузь, як професія вузького профілю, різновид професії, знавець своєї справи, який має відповідну освітню кваліфікацію. Кілька спеціальностей можуть визначати фах. Наприклад, людина за професією – вчитель за фахом вчитель фізики й математики, за спеціальністю – математик. Хоча ці поняття чітко нерозмежовані в науці. В цілому у професії спеціальності та фаху основну роль відіграє покликання, схильність, особливо цінним є духовне покликання. Звідки воно виникає мало хто задумується. Але духовне покликання належить до Божого промислу, Його задумів, планів у розстановці людей згідно отриманих талантів. Людина здебільшого не знає про наявність кількості талантів і намагається вирішувати трудову долю самотужки. Однак після невдалих спроб вона однаково попаде у природне призначення. Звичайно при цьому треба прислуховуватися до себе і не вирішувати важливі стратегічні плани необдуманною впертістю самовпевненістю. Звідси випливає поняття наукового самовизначення.

Наукове самовизначення починається з самопізнання і самооцінки. Йдеться про те, що людина у шкільні роки повинна пізнати себе, вибрати собі майбутнє місце в суспільстві. Пізнання себе є складним явищем, оскільки треба усвідомити, що людина є образом Божим, який прямує до подоби Божої. Тоді оцінити свою поведінку, знання та спів ставити себе з іншими особами. Оцінка здійснюється стосовно майбутнього зайняття місця в світі, у виборі професії, спеціальності фаху. Основна відповідь – чи зумію я на цьому місці продовжувати досягати подоби Божої. Хоча абсолютної оцінки досягнути не можливо, але потрібно і недооцінити, і не переоцінити себе.

Звичайно, зрідка можна знайти людину, яка заявляє, що вона буде науковцем, професором бо не знає цього фаху. Тому наукове самовизначення зводиться до вибору навчальної дисципліни, з якою хотів

би пов'язати своє життя. Навіть, якщо йде мова не про теоретичні науки, а практичні, наприклад, техніка, мистецтво, спорт та інші, то і там є місце до наукового самовизначення в майбутньому. Спочатку треба здійснити чи є таке захоплення постійним чи викликає задоволення, чи є наявні знання та цікавість до них.

Практика показує, що вибір теми дисертації треба починати із тих шкільних зацікавлень у певній галузі знань. Наприклад людина все життя мріяла про досягнення в спорті, володіла відповідними знаннями як досягнути високих успіхів, то вона має більше можливостей досліджувати онтологічні властивості у певній науці. Тобто набір всіх знань стає у пригоді, бо ким молода людина має стати, тим вона і стане, головне дихати ритмом Бога, ритмом суспільства та ритмом свого менталітету. Це означає, що не потрібно виходити за межі невидимої своєї природи, духовної основи своєї родини.

Вибір професії це Божа турбота. За допомогою, благодаті (як Божої присутності) людина схиляється до тієї професії, яка закладена самій її природі, у підсвідомості, про яку складно догадатися. Адже Богу не байдуже чим людина буде займатися: те, що людина робила протягом земного життя, те вона буде робити й на небесах. Але уявити собі цю діяльність складно.

Література

1. Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей. Пер. з фр. Т-4. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. 440 с.
2. Петрушенко В. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції. Львів: "Магнолія 2006", 2011. 352 с.

Богдан СТЕЦЬОК

bohdan1702@ukr.net

Олександра БЕЛІЧЕНКО

beli.alexandra14@gmail.com

ПОГЛЯДИ М. ЛАНГЕ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЮРИДИЧНОГО ПРОЦЕСУ ЗА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ

На сьогодні постать М. Ланге, як історика права, є мало дослідженою, а на спеціалізованому російському сайті він висвічується як відомий російський вчений-юрист. Проте М. Ланге є вихідцем з України, де навчався та довгий час працював на її території, тому без перебільшення його можна вважати видатним дослідником української історії права.

На сьогодні внесок М. Ланге в розвиток вітчизняної історико-правової науки є малодослідженим, виняток становить тільки наукова стаття історика права В.А. Греченка [1], яка присвячена його історико-правовим поглядам.

Основні аспекти його досліджень з історії права пов'язані з вивченням Руської Правди, а також давньоруського кримінального права та судочинства. У 1860 році вчений видає фундаментальну наукову працю «Исследование об уголовном праве Русской Правды», де автор ґрунтовно аналізує, крім кримінального права, оригінальність функціонування судочинства в тогочасний період. Важливо зазначити, що М. Ланге переконливо доводить такі постулати, як про слов'янське, а не норманське походження правової пам'ятки Київської Русі [1, с. 311]. Обґрунтував тезу про гуманізм давньоруського судочинства та кримінального права на відміну від європейської середньовічної процесуалістики. Проте викликає сумнів його переконання про негативний вплив європейської теорії на розвиток російського законодавства.

Беззаперечно можна стверджувати, що М. Ланге вперше у своїй роботі аргументовано та детально характеризує учасників юридичного процесу за Руською Правдою, проводить аналіз основних стадій цього процесу та процесуальних доказів. М. Ланге акцентує увагу на такій особливості тогочасного процесу, як зацікавленість самих позивачів у порушенні кримінальної справи. Зокрема, потерпіла сторона сама повинна була відшукувати винуватого, вести його на «звід», а також для переконливості доказів піддавати його тортурам через випробування залізом, знаходити свідків. Після проведення всіх необхідних процесуальних дій приватними особами тоді позивач і відповідач могли звертатися до продовження судового розгляду [2, с. 37]. Вчений вперше довів, що будь-яка справа про вбивство могла розпочинатися при умові наявності трупа вбитої людини. В загальному, як вказують джерела процесуального права Київської Русі, слідчі дії могли починатися такими способами, як піймання з «толичним», виявленням або вказівкою на сліди злочину та через наклеп.

Позитивним у роботах вченого є те, що М. Ланге приділяв значну увагу понятійному апарату тексту Руської Правди. Зокрема, він переконливо вивів функціонал терміну «звід». У системно-лексемній основі Руської Правди термін «звід» виступає в значенні стародавнього інституту давньоруського права.

Вчений дотримувався поглядів тієї частини науковців, котрі вважали, що «звід» є первинною стадією провадження справи [3, с. 246]. Зокрема, він писав, що «зводом називалася перевірка посилення однієї особи на іншу, тобто звід є ніщо інше, як очна ставка» [4, с. 15]. Це твердження суперечило висновкам окремих дослідників історії права, котрі вважали, що «звід» не є

віндикаційним процесом, ні початковою стадією процесу, ні очною ставкою, ні особливим порядком провадження - «по тяжбе». На їх думку, «звід» - це своєрідне явище, яке не можна розкласти на частини, і яке змінювалося у часі у міру розвитку процесу. Процес міг початися і без «зводу». Тільки у деяких випадках він був чимось середнім між «попереднім слідством» і початковою стадією судового розгляду [5, с. 515-518]. Проте сьогодні більш усталеною є думка, що «звід» був другою стадією досудового процесу [6, с. 237].

Також науковець М. Ланге довів, що «звід» переслідував дві мети. Перша - встановити стосунки сторін: визначити, чи має позивач право пред'являти претензії на предмет суперечки, і установити відповідача за пред'явленням позовом. Друга - відновити втрачене право потерпілих.

У дослідженнях вчений дає характеристику судовій стадії юридичного процесу. Він вказує на те, що в період, коли діяли норми Руської Правди, компетенція княжого суду поширювалася на всі верстви населення незалежно від соціального статусу чи матеріального цензу [7, с. 75]. В цей період, як вказує вчений, існувало дві судових інстанції - «суд місцевий - посадський і суд загальний - княжий», і судовий розгляд здійснювався безпосередньо на княжому дворі [7, с. 76].

М. Ланге у своїй праці детально аналізує особливості таких учасників юридичного процесу, як мечники та послухи. На думку вченого, мечники при посадниках виконували обов'язки своєрідних судових виконавців і приводили на судовий розгляд обвинувачену процесуальну сторону [7, с. 74].

Науковець у своєму дослідженні розкрив сутність огляду місця злочину та вбитих за давньоруським законодавством. Він вказував, що огляду могли підлягати не тільки трупи, а й поранення чи каліцтва, що були нанесені потерпілій стороні.

У роботі М. Ланге значну увагу приділяє системі доказів та доказуванню за Руською Правдою. Вчений констатує, що доказом винності особи у скоєнні злочину вважалося особисте зізнання, оскільки інші різновиди доказування застосовувалися у випадках, коли особа не визнавала своєї вини [7, с. 258]. Він виділяє ті випадки, коли давався дозвіл на випробування залізом. Зокрема, коли не було «поличного», якщо скоєно вбивство чи ціна «тяжії» була не меншою, ніж півгрівни золота, а також якщо позивач зводив на когось підозру за словами сторонніх людей, а обвинувачений не міг довести своєї правоти за допомогою «послухів» [7, с. 263].

Отже, наукові розробки М. Ланге з питань історії судочинства Київської Русі є значним внеском в дослідження українського процесуального права.

Література

1. Греченко В.А. Історико-правові погляди М.І. Ланге. *Право і Безпека*. 2013. № 3. с. 11-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2013_3_4
2. Ланге Николай Иванович. Энциклопедический словарь: в 86 т. - Т. XVII (33): Култагой - Лёдь/под ред. К.К. Арсеньева и засл. проф. Ф.Ф. Петрушевского; издатели: Ф.А. Брокгауз (Лейпциг), И.А. Ефрон (С.-Петербург). СПб.: Семеновская Типо - Литография (И.А. Ефрона), 1896. – 482 с.
3. Чисніков В.М. Ланге Микола Іванович. Енциклопедія історії України: у 10 т./ред- кол.: В.А. Смолій (голова) та ін. - К.: Наук. думка, 2009. - Т. 6: Ла-Мі. - 784 с.
4. Фельдштейн Г.С. Лекции по уголовному судопроизводству. М.: Тип. В. Вахтера, 1915. 432 с.
5. Леонтович Ф.И. Русская Правда и Литовский Статут, в видах настоятельной потребности включить литовское законодательство в круг истории русского права. *Киевские университетские известия*. 1865. № 2-3. с.10 - 36.
6. Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права. Изд. 5. СПб – Киев: Изд. книгопродавца Н.Я. Оглоблина, 1907. 696 с.
7. Юшков С.В. Общественно-политический строй и право Киевского государства. М.: Госюриздат, 1949. 546 с.
8. Ланге Н. Исследование об уголовном праве Русской Правды /Ланге Н. - СПб.: Тип. II-го Отд. Собств. ЕИВ Канцелярии, 1860. – 290 с.

Василь СТРОЇЧ
stroichvv@gmail.com

МОДУСИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

Система профілактики злочинності і злочинів неповнолітніх у сучасних умовах повинна враховувати позитивний досвід і разом з тим нові вимоги суспільства. При цьому маєтсья на увазі: поєднання державних і суспільних засад, сил і ресурсів у цій діяльності; об'єднання п'яти завдань: впливу на особу, середовище, діяльності суб'єктів виховання і профілактики, громадської думки; розподіл функцій між окремими учасниками профілактичної діяльності з тим, щоб протидіяти дублюванню,

спробам робити «все за всіх»; визначення сфери застосування заходів виховання, забезпечення нормальних життєвих умов, соціальної допомоги і власне профілактики, включаючи її правові форми; перехід у разі необхідності від переважно загально виховних до правових заходів впливу, забезпечення його достатності і своєчасності [1, с. 96].

Загально соціальний рівень попередження злочинності і злочинів неповнолітніх можна визначити як комплекс таких великомасштабних заходів, що поліпшують можливості сімейного, шкільного, трудового виховання неповнолітніх, їх дозвілля (в тому числі у рамках певного контингенту, території тощо), метою яких є орієнтація на пом'якшення, нейтралізацію, усунення тих недоліків і прогалин у загальній системі соціального виховання, умовах життя неповнолітніх, які найбільш часто продукують злочини у середовищі підростаючого покоління або сприяють їм. Такі заходи є базовими для спеціальної профілактики, розширюють її можливості [2, с. 97].

Учасниками (суб'єктами) попередження злочинності і злочинів неповнолітніх є: комітет у справах неповнолітніх Кабінету Міністрів України, виконавчі комітети обласних, міських, районних у містах, районних рад народних депутатів; загальноосвітні школи і професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації неповнолітніх органів охорони здоров'я; притулки для неповнолітніх при службах у справах неповнолітніх; суди; прийомники-розподільники для неповнолітніх органів внутрішніх справ; виховно-трудова колонія Міністерства внутрішніх справ України. У здійсненні соціального захисту і профілактики правопорушень серед неповнолітніх беруть участь у межах своєї компетенції інші державні органи, органи місцевого і регіонального самоврядування, підприємства, заклади і організації незалежно від форм власності, окремі громадяни [3, с. 85].

Отже, система заходів попередження злочинності неповнолітніх базується на засадах загально-соціального характеру, які призначені забезпечити необхідний рівень добробуту, культури, виховання та навчання молодих людей. Ця система заходів: діє у співвідношенні з соціальною, економічною, молодіжною, карною політикою держави, яка реалізується через низку цільових програм надання матеріальної та іншої допомоги сім'ям і дітям, запобігання бездоглядності та правопорушень серед неповнолітніх; має самостійну законодавчу базу – комплекс правових актів, що регулюють питання створення оптимальних умов життя, виховання дітей і молоді, захисту їх прав та інтересів, нейтралізації негативного впливу на них, запобігання бездоглядності, аморальним проявам і т. ін.; забезпечує діяльність усіх суб'єктів профілактики злочинів серед неповнолітніх, яка

спирається на відповідну інформаційно-аналітичну базу та забезпечується бюджетним фінансуванням.

Основним найважливішим етапом профілактики злочинності неповнолітніх є рання профілактика. Далі йдуть етапи: безпосередньої профілактики; профілактики на момент перед злочинної поведінки, і, нарешті, профілактики рецидиву. Ці етапи профілактики спрямовані на те, щоб відповідно: 1) оздоровити середовище і надати допомогу неповнолітнім, які опинилися у несприятливих умовах життя і виховання ще до того, як негативний вплив цих умов істотно виявиться у поведінці цих осіб (етап ранньої профілактики); 2) не допустити переходу на злочинний шлях і забезпечити виправлення осіб із уже значним ступенем дезадаптації, які вчиняють правопорушення незлочинного характеру (етап безпосередньої профілактики); 3) не допустити переходу на злочинний шлях і створити умови для виправлення осіб, які систематично вчиняють такі правопорушення, характер і інтенсивність яких свідчать про вірогідність вчинення злочину у найближчому майбутньому (етап профілактики на час перед злочинної поведінки); 4) попередити рецидив підлітків, які раніше вчинили злочини (профілактика рецидиву) [4, с. 76].

Заходи раннього попередження мають своїм змістом: попередження і усунення істотних порушень нормальних умов життя і виховання неповнолітніх шляхом нагляду і контролю за додержанням правових норм, що регулюють ці умови, надання соціальної допомоги у різноманітних формах для своєчасного їх поновлення; усунення джерел негативного впливу на умови життя і виховання неповнолітніх; цілеспрямоване коригування відхилень у розвитку особи на початковій стадії, а також нормалізацію умов і оздоровлення середовища життя і виховання конкретних підлітків або їх певних груп [5, С. 35].

Заходи безпосередньої профілактики необхідні, якщо на попередньому етапі не було відвернуто формування у неповнолітнього схильності до правопорушень і він почав їх вчиняти. На цьому етапі також здійснюються заходи щодо нормалізації умов життя і виховання, оздоровлення середовища.

Заходи щодо самих неповнолітніх, яких помічено у правопорушеннях незлочинного характеру, включають: взяття на облік в органах, що здійснюють профілактику злочинів неповнолітніх, виховну роботу і контроль, які продовжуються (у тому числі через громадських вихователів); громадський вплив; влаштування до спортивно-трудова таборів і клубів. Зокрема, досвід взаємодії шкіл із спеціалізованими районними клубами і спортивно-трудова таборами показав, що є можливість протягом літа подолати відставання навіть тих учнів, які не встигають з двох-трьох

предметів, і тим самим усунути їх відчуження від школи; вплив через органи, що розглядають адміністративні правопорушення неповнолітніх, шляхом попередження, передачі під нагляд, влаштування до спеціальних виховних закладів; цивільно-правові заходи (відшкодування збитків).

Отже, під профілактикою злочинності слід розуміти спеціальний вид діяльності уповноважених на це державних органів, громадських формувань і окремих осіб, спрямований на здійснення системи певних заходів з виявлення та усунення причин і умов, що сприяють скоєнню злочинів та вплив на осіб, що схильні до протиправних дій.

По іншому, профілактика злочинності – це своєрідний, найбільш гуманний спосіб боротьби зі злочинністю, засіб підтримання належного рівня правопорядку в суспільстві, забезпечення прав і законних інтересів громадян. Профілактика злочинності як і кожна дисципліна ґрунтується на певних принципах, панівних загальних положеннях, недотримання яких може потягнути за собою ряд негативних наслідків та звести нанівець проведену в цьому напрямку роботу.

Під час подальшої розбудови системи профілактики злочинів серед неповнолітніх слід враховувати попередній позитивний досвід і разом з тим нові суспільні вимоги. В цілому запобіжна діяльність повинна носити системний характер. Профілактичні заходи мають здійснюватися суб'єктами запобігання як на рівні видання спеціальних нормативно-правових актів, так і на рівні проведення загально-профілактичної й індивідуальної роботи з підлітком, що потребує відповідного впливу. Зрештою, створення надійної та ефективної системи запобігання злочинам серед неповнолітніх дасть змогу вирішити багато суспільних проблем і насамперед забезпечить зниження злочинності у майбутньому та зміцнення правопорядку в цілому в державі.

Література

1. Шаkun В. І. Суспільство і злочинність : навч. посібн. Київ, 2003. 271 с.
2. Курс кримінології: Загальна частина: підручник: у 2 кн. / за заг. ред. О.М. Джужи. К., 2001. – 431 с.
3. Омеляненко Г. Злочин вчинив неповнолітній. *Правовий всеобуч.* № 8. 2002. С. 22–26.
4. Голіна В., Ємельянов В., Петрик П. Проблеми боротьби зі злочинністю неповнолітніх з психічними аномаліями. *Право України.* 2005. № 10. С. 74–76.
5. Яровий А. Проблеми правового регулювання діяльності установ виконання покарання для неповнолітніх. *Вісник Академії правових наук України.* 2005. № 7 (20). С. 51–58.

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ БЛОКЧЕЙН: ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Передовсім, у кількох словах з'ясуємо, що собою представляє зазначена у заголовку технологія, якій передбачають неабиякий вплив на наше життя в найближчі роки і десятиліття.

Блокчейн можна просто описати як децентралізований метод реєстрації будь-яких даних в зашифрованій і незмінній реєстерській книзі (ланцюжок записів) [4].

Перше широке застосування технології блокчейн прийшло зі створенням Bitcoin - цифрової криптовалюта, яка була впроваджена в 2009 році [3]. За ним пішло понад 700 інших цифрових і віртуальних криптовалют, створених за аналогічною технологією. Після широкого усвідомлення того, що валюта Bitcoin була побудована на стабільній та безпечній технології [5], в 2012 році почалися перші дискусії про використання технології блокчейн в інших сферах. У світлі цих обговорень різні зацікавлені сторони почали розглядати, розробляти і розвивати можливості застосування технологій блокчейн, окрім криптовалюти, у секторах органів державної влади, страхування, охорони здоров'я, судноплавства та інтелектуальної власності. Це, зокрема, уможливило появу таких проектів, як Ethereum - крипто-валюта, а також платформа для створення децентралізованих сервісів на базі блокчейн [2].

Фахівці одностайні в думці, що технологія блокчейн є дуже перспективною з точки зору її потенційного застосування в різних сферах життєдіяльності суспільства для досягнення гідних цілей. Починаючи з моменту створення права інтелектуальної власності та закінчуючи створенням реєстру, ліцензуванням і примусовим виконанням тощо.

Проте масштаби й швидкість подальшого впровадження технології блокчейн, значною мірою залежить від вирішеності питань її правового забезпечення, яка загалом бажає бути кращою.

Причиною такої ситуації є, зокрема, той факт, що блокчейн все ще відносно нова технологія. А відтак, не підлягає поки юридичному визначенню та стандартам. А це залишає без відповіді питання про її правовий статус.

З-поміж правових питань, які сьогодні викликають жваві дискусії у фаховому середовищі щодо блокчейн, одними з найбільш спірних значяться проблеми загалом законності використання означеної

технології та її надійності для регулювання правовідносин. Суперечки викликають, зокрема, питання, чи повинен будь-який державний орган або суд приймати до уваги в своїх рішеннях записи, що зберігаються в ланцюжку блоків. Полемізують також щодо можливих правових визначень, до яких можна віднести блокчейн, й можливого використання блокчейн як правового інструменту в судових спорах та інших угодах, пов'язаних із законодавством. Загалом усі ці дискусії зводяться до кількох основних проблем – юрисдикції у застосуванні блокчейн та захисту приватних даних за цією технологією. Оглядово розглянемо їх нижче.

Проблеми юрисдикції в застосуванні блокчейн.

Оскільки *ноди*, себто будь-який комп'ютер, який підключається до мережі блокчейн і використовує р2р прокол (децентралізована комп'ютерна мережа), децентралізованої реєстраційної книги можуть охоплювати кілька місць по всьому світу, часто буває важко визначити, які закони і нормативні акти юрисдикції застосовуються до певної програми. Існує ризик того, що операції, які здійснюються організацією, можуть підпадати під будь-яку юрисдикцію, в якій розташований нода мережі блокчейн, в результаті чого виникає величезна кількість законів і нормативних актів, які можуть застосовуватися до операцій в системі, заснованої на блокчейн.

У публічній системі блокчейн важливо розглянути питання про те, який закон може застосовуватися до угод, і розглянути питання про належне управління ризиками. Однак при наявності обмеженої або приватної системи легше створити ту чи іншу правову основу і структуру внутрішнього управління, які будуть диктувати регулююче законодавство, що застосовується до угод. У приватних системах було б також корисно розглянути можливість використання тієї чи іншої форми узгодженого процесу врегулювання суперечок.

Труднощі, пов'язані із застосуванням існуючого режиму регулювання, чітко видно, коли мова йде про використання криптоактивів. Скажімо, сьогодні ми зустрінемо величезну кількість думок від регуляторів щодо криптоактивів. Діапазон яких - від відвертого скептицизму і заборон в одних країнах до більш обережних попереджень з боку інвесторів в інших, в той час як інші країни посприяли умовам для залучення криптоактивів [1].

Проблеми захисту приватних даних з технологією блокчейн.

Питання конфіденційності та технології блокчейн стали предметом інтенсивних дебатів. Багато фахівців-практиків та науковців стверджують, що технологія блокчейн несумісна із законами про недоторканність приватного життя, такими як Постанова ЄС про спільний захист даних або GDPR [6].

Початкова мета блокчейн полягає в тому, щоб полегшити проведення операцій без необхідності створення центральної сторони, яка б урегульовувала процес. Це означає, що у публічній системі блокчейн жодна зі сторін не несе відповідальності за доступність або безпеку конкретної мережі, і всі користувачі системи можуть мати доступ до даних в ній. Однак ці атрибути суперечать спрямованості законів про недоторканність приватного життя, які вимагають від сторони, яка контролює особисті дані людини, забезпечення безпеки і конфіденційності цих даних від імені цієї особи або «суб'єкта даних».

Як контролер (сторона, яка визначає цілі та засоби обробки конкретних персональних даних), так і обробник (сторона, відповідальна за обробку персональних даних від імені контролера, наприклад, постачальник аутсорсингових послуг) мають різні зобов'язання в рамках GDPR. Тому важливо визначити, чи може сторона вважатися контролером або обробником при обробці персональних даних. При використанні хмарної обчислювальної системи зазвичай ті, хто завантажує персональні дані в хмарне середовище, є контролерами, а оператором хмарної системи є процесор. Це є ключова відмінність від системи блокчейн. Багато систем блокчейн управляються усіма користувачами в тимчасовому мережевому середовищі, що ускладнює визначення того, чи є користувачі контролерами або процесорами. Необхідно розглянути, якою мірою різні учасники мережі блокчейн є контролерами, ґрунтуючись на їх відповідній діяльності.

Учасники, які надають персональні дані в блокчейн, швидше за все, будуть вважатися контролерами в рамках GDPR, оскільки вони визначають деталі обробки, в той час як учасники, які обробляють тільки персональні дані, швидше за все будуть процесорами, оскільки вони просто полегшують роботу мережі блокчейн. Однак це визначення не є простим, оскільки не всі системи блокчейн працюють однаково, і можуть бути різні типи учасників, що виконують різні види діяльності.

Подібно до того, як провайдер хмарних послуг може не знати, які дані клієнт завантажує у свій хмарний склад, адміністратори блокчейна не обов'язково знатимуть, чи присутні персональні дані в цьому ланцюжку.

Разом з тим, варто пам'ятати, блокчейн може бути використаний в різних цілях, і можуть бути різні дані і конфігурації. Це вкрай ускладнює розробнику створення систем захисту конфіденційності, адаптованих до характеру даних, що обробляються в ланцюжку блоків. У кращому випадку, правила управління можуть контролювати користувачів блокчейн з метою дотримання законів про конфіденційність при завантаженні персональних даних в блокчейн.

На закінчення. Очевидно, що існує низка важливих питань управління ризиками для будь-якої організації, яка бажає впровадити технологію блокчейн. Однак, варто пам'ятати, що з багатьма з цих проблем суспільство відносно нещодавно вже стикалося, зокрема, при переході на Інтернет в цілому, а також з такими технологіями як хмарні обчислення тощо. Для таких ініціативних організацій важливо посправжньому зрозуміти ризики, властиві системі, забезпечити належне управління ними і, при необхідності, їх усунути.

Зокрема, критична проблема полягає в тому, що структура конкретної бази даних і відповідного регулювання не була розрахована на децентралізований світ даних у вигляді блокчейн. Одним із головних завдань, на нашу думку, є розуміння того, хто несе юридичну відповідальність за протизаконні дії в мережі блокчейн. Якщо відповіді на ці запитання знайдуться, тоді, з великою долею ймовірності, можна стверджувати, що технологія блокчейн буде прийнята на законодавчому рівні для регулювання багатьох правовідносин, що піде на користь суспільству.

Зрештою, у фаховому середовищі переважає думка про те, що незважаючи на соціальні, правові, нормативні та технологічні проблеми, з якими стикається ця нова технологія, перспектива створення автоматизованої, надійної, ефективної та дієвої системи охорони даних і управління нею створює значний стимул для подолання зазначених труднощів і реалізації інтеграції технології блокчейн у різних сферах життєдіяльності суспільства.

Література

1. "Token Regulation: Proposals for the Regulation of token Sales, Secondary token Market Platforms, and Investment Services Relating to Tokens." Parliament of Malta, Virtual Financial Assets Act 2018.
2. Ethereum Foundation, <https://www.ethereum.org/foundation>, last accessed on May 6, 2018
3. Gupta, Vinay, A Brief History of Blockchain (February 28, 2018, Harvard Business Review) <https://hbr.org/2017/02/a-brief-history-of-blockchain>, last accessed on March 25, 2018
4. Mougayar, William, The Business Blockchain: Promise, Practice, and Application of the Next Internet Technology (1st Edition, 2016) p. 4
5. Tapscott, Don, Tapscott, Alex, Realizing the Potential of Blockchain, (June 2017, World Economic Forum
6. The General Data Protection Regulation (EU) 2016/678

ЮРИДИЧНІ ФАКТИ ЯК ПРЕДМЕТ, ПІДСТАВИ ТА РЕЗУЛЬТАТ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кутюхіна І.В. вважає, що кримінально-процесуальні юридичні факти до сьогодні залишаються «білою плямою» в науці кримінального процесу, попри те, що юридичні факти є ключовою категорією у вирішенні питання про динаміку кримінально-процесуальної діяльності та забезпечення прав учасників даної діяльності [1, с. 1].

У теорії кримінального процесу до проблематики юридичних фактів зверталися О.М. Ларін, В.М. Савицький, А.М. Завальний, В.П. Шибіко, та здійснили дисертаційне дослідження І.В. Кутюхіна та І.І. Сливач [1, с. 1].

Законодавство, що регулює сферу правоохоронної діяльності, не містить як визначення поняття юридичного факту, так і навіть його основних ознак. Тому з позиції національної і державної безпеки автори в рамках адміністративно-правової науки та конституційного права дають підстави вважати, що юридичні факти – це державно-владна діяльність компетентних органів держави щодо внесення правових актів як важливого засобу державного управління суспільством чи події, або певні обставини, що визначені в нормах права, і обумовлюють виникнення, зміну чи припинення правовідносин у сфері національної безпеки та правоохоронної діяльності [2].

Усі кримінально-процесуальні правовідносини виникають, змінюються, припиняються на основі юридичного факту-дії, тобто відповідного юридичного акту (постанови), що винесена слідчим, органом дізнання або прокурором за фактом вчинення злочину або в ході розслідування у кримінальній справі. Основним юридичним фактом, що породжує кримінально-процесуальні правовідносини у зв'язку з вчиненням злочину, є постанова про порушення кримінальної справи. Юридичними фактами, які є підставою для припинення кримінально-процесуальних правовідносин за участю органу розслідування, є постанови про припинення кримінальних справ або затверджений прокурором обвинувальний висновок. Вирок суду, що вступив у законну силу, є юридичним фактом, який припиняє існування кримінально-процесуальних правовідносин. Цей же вирок суду водночас є юридичним фактом, який породжує кримінально-виконавчі правовідносини, якщо даний вирок є обвинувальним.

Щодо доказування в правоохоронній діяльності, то це на це думку Завального А. М., передбачена законом діяльність суб'єктів правоохоронної діяльності зі збиранням чи формуванням, перевіркою й оцінкою доказів та

їх процесуальних джерел, також прийняття на цій основі певних процесуально-процедурних рішень і наведення аргументів щодо їхнього обґрунтування [3].

Юридичні факти, які підлягають з'ясуванню в правоохоронній діяльності, визначаються правовою нормою, яка регулює відповідні правовідносини. На їх з'ясування та встановлення і спрямована діяльність компетентного органу під час вирішення справи.

Нез'ясованість компетентним органом хоча б одного такого факту свідчить про неповноту дослідження фактичної сторони відповідної справи [3].

Щодо предмету доказування, то це сукупність юридичних фактів, які необхідно встановити компетентному органу при розгляді конкретної справи на підставі норм відповідної галузі права [4].

Вчені поділяють юридичні факти як предмет доказування на чотири види:

- 1) юридичні факти матеріально-правового характеру (наприклад, наявність угоди, її предмету, терміни, кількість продукції тощо);
- 2) доказові факти отримані в судовому засіданні (алібі у випадку інкримінування злочину тощо);
- 3) факти, що мають виключно процесуальний характер і пов'язані з виникненням прав на пред'явлення позову, на призупинення провадження у справі, його припинення, на здійснення інших процесуальних дій;
- 4) будь-які юридичні факти, які включаються в предмет доказування з ініціативи органу, що вирішує справу [3].

Отже, юридичні факти – це передбачені нормами кримінального права конкретні життєві обставини, що є підставою для настання певних юридичних наслідків. Здебільшого це виникнення, зміна або припинення кримінально-правових відносин. Результатом юридичного факту є відповідний юридичний акт, винесений слідчим, органом дізнання або прокурором за фактом вчинення злочину або в ході розслідування у кримінальній справі. Під предметом розуміється певна сукупність юридичних фактів, матеріального та процесуального характеру, які необхідно встановити компетентному органу при розгляді конкретної справи на підставі норм відповідної галузі права.

Література

1. Сливич І. І. Юридичні факти в кримінальному процесі України [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / І.І. Сливич ; Одес. нац. юрид. акад. / О., 2007. 21 с.

2. Саржан С. А. Поняття і сутність юридичних фактів у сфері правоохоронної діяльності. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право.* 2013. Вип. 182(1). С. 29-34. URL: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvnau_prav_2013_182\(1\)__6.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvnau_prav_2013_182(1)__6.pdf)
3. Завальний А.М. Юридичні факти в сфері здійснення правоохоронної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 Київський національний ун-т внутрішніх справ. К., 2007. URL: https://otherreferats.allbest.ru/law/00521124_0.html#text
4. Митрофанов І.І. Поняття та види юридичних фактів у кримінальному праві. *Вісник кримінологічної асоціації України.* Харків: ХНУВС, 2014, № 7. С.63-77. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwiipNzh4pTIAhUi_CoKHUxeBegQFjAAegQIAhAC&url=http%3A%2F%2Ffiles.visnikkau.org%2F200001092-e3707e46e5%2FVisnyk7_7.pdf&usq=AOvVaw0ID-dDMOXBQRqfRSHpE1q8B

Олена ЧОРНОБАЙ

labau@i.ua

СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРІЇ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ В ПЕРІОД НОВОГО ЧАСУ (XVII-XIX СТ.)

Становлення теорії юридичної аргументації у період Нового часу визначається кількома факторами. Перш за все, це загальне розчарування традиційною схоластикою та її догматизмом, що значно ускладнював поступ наукових знань. Середньовічна філософія ставила за мету обґрунтування релігійних постулатів, досягши, щоправда, на цьому шляху значних успіхів. Проте, накопичення емпіричних знань у природничих науках та стрімкий технологічний прорив у період XIV – XV ст. призвели до конфлікту пануючого релігійного догматизму із новими реаліями життя. Нова філософія епохи Відродження ставить собі за мету пізнання людини з її духовним світом, а в період Нового часу акцент переноситься на пізнання емпіричними засобами світу природного.

Мислителі епохи Відродження першими виступили з критикою схоластичної філософії та її авторитетного підґрунтя – логіки та риторики античності. Ця критика проявилась, по-перше, у формулюванні нового погляду на роль та місце логіки та діалектики в риториці, а по-друге – у трансформації самої риторики, яка все більше перетворюється на стилістику писемної мови. Класична риторика поєднувала в собі методи та засоби логіки і філософії для досягнення переконливості промови із власне

риторичними правилами побудови тексту та його емоційним виголошенням. Однак така модель, широко застосовувана в схоластиці, перестала задовольняти мислителів Відродження, які почали розглядати її як «мистецтво вираження думок за допомогою мови, головним чином літературної». Одним з перших такий погляд на риторику здійснив французький мислитель Омер Талон [4, с. 36].

Розмежування логіки та риторики, а також уже згадуване розчарування схоластиком призвели до того, що в період Нового часу мислителі намагались реформувати філософію, переглянувши предмет її досліджень, та перетворити логіку на інструмент здобуття нових знань. Більшість критичних висловлювань на адресу логіки мали на меті перетворити її з засобу обстоювання вже відомих істин на інструмент аргументації, пошуків і систематизації тих фактів та емпіричних даних, які допомогли б обґрунтувати нові гіпотези в науці.

Зв'язок аргументації (чи, вірніше, окремих її засобів) з досвідом простежується у поглядах іншого видатного мислителя Нового часу Рене Декарта. Його основна праця «Міркування про метод» по праву вважається однією з основоположних у методології наук. Як і Бекон, Декарт досить скептично ставився до силогізмів, особливо в їх схоластичній інтерпретації, вважаючи що істинне знання досягається лише поєднанням досвіду, чуттів та спостережень у поєднанні з бездоганністю міркувань.

Завдання методологічного сумніву полягає у пошуку такої опори для побудови міркування, яка б не викликала жодного, навіть найменшого сумніву. Як справедливо зазначає Л. Комаха, «Декарт бореться із скептицизмом за допомогою самого скептицизму, тобто методом “від супротивного”: сумніваючись у всьому і відкидаючи все те, у чому можна засумніватись, він знаходить першооснову достовірності людського пізнання. Р. Декарт до крайності радикалізував сумнів, перетворивши його в аргумент доказу» [3, с. 72].

На відміну від іншого видатного теоретика права Шарля Луї Монтеск'є, Бекарія категорично не приймав позицію, згідно з якою при формулюванні аргументації у судовому процесі слід керуватися духом законів. З огляду на взаємопов'язаність людських ідей (мотивів) та діянь та їх складність, а також зважаючи на мінливість і варіативність особистісних переконань «дух закону залежав би, отже, від доброї або дурної логіки судді, від доброго або поганого стану його травлення, він залежав би від сили його пристрастей, від його слабкостей, від його ставлення до потерпілого і від усіх найменших причин, що змінюють у непостійному розумі людини образ кожного предмета. От чому доля громадянина вирішується не однаково при проходженні справи через різні суди, а життя нещасливих стає жертвою

помилкових умовиводів або хвилинних настроїв судді, який приймає за справедливе тлумачення хибкий вивід з неясних уявлень, що хвилювали його розум. От чому той самий суд за ті самі злочини в різний час призначає різні покарання: він керується не словом закону, точним і незмінним, а допускає оманну мінливість тлумачень» [1, с. 77-78].

Аргументи Бекарія зводились до наступного: відповідно до природного права, людині не властиво бажати собі смерті, а отже – вона не може надати таке право іншому. Смертна кара – це «війна нації проти громадянина», тобто повернення до природного стану. На практиці багатовіковий досвід показує, що загроза, смертної кари не зупиняє злочинця, натомість набагато ефективнішим є довічне позбавлення волі [2, с. 237].

Бентам розробляє складну систему класифікації таких фактів, які, в залежності від рівня складності можуть розбиватись на простіші; на противагу загальній логіці, яка послуговується двома видами аргументів – *ad rem* і *ad hominem* (до речей і до людей) – у своїй «судовій логіці» розширює і поглиблює цю класифікацію, наближаючи її до практичних потреб правової оцінки фактів [5, с. 24-27].

Отже, період Нового часу став найбільш плідним в контексті становлення теорії юридичної аргументації з часів античності. Цей період супроводжувався стрімким розвитком природничих наук, який, в свою, чергу, вимагав більш достовірних методологічних підстав пошуку та обґрунтування нових знань. Теоретичною основою для нової науки стала раціоналістична філософія, яка зосередилась не на пізнанні надприродних сутностей та обґрунтуванні існування Божого, а на здобутті нових знань, експерименті та пошуку достовірних підстав для умовиводів. Розчарування середньовічною схоластикою, яке почалось в епоху Відродження, змусило мислителів цього періоду критично переглянути здобутки класичної філософії, логіки та риторики, переосмислити їх без огляду на авторитети на віддаленість у часі. Праці Ф. Бекона, Р. Декарта, Г. Лейбніца стали методологічною основою для розвитку науки, заклавши основи теорії аргументації загалом та юридичної аргументації зокрема.

Література

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. Москва: Стелс, 1995. 302 с.
2. История политических и правовых учений. Учебник для вузов / Под редакцией докт. юрид. наук, профессора О.Э. Лейста. М.: Издательство «Зерцало», 2006. 568 с.
3. Комаха Л.Г. Логічні засади аргументації у філософському знанні: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 360 с.

4. Романова А. С. Методологічний алгоритм правового людинорозуміння. *Право і суспільство*. 2017. № 4, ч. 2. С. 38-41.
5. Рузавин Г.И. Методологические проблемы аргументации. М., 1997. 204 с.

Іванна ЩЕРБАЙ
ivashkakaktys@gmail.com

ПРАВА ЛЮДИНИ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

Сучасний світ важко уявити без прав людини, на сьогодні це є досить актуальна тема. Адже однією з найважливіших ознак демократичного суспільства є вільне і ефективне здійснення людиною своїх прав. Саме завдяки розвитку права розвивається і країна.

Права людини - є історичним явищем тому, що їх розвиток завжди передбачав безперервність ідей щодо права з точки зору людини як учасника суспільного життя. Загалом, визначається ступінь і характер розвитку прав людини за рівнем розвитку держави і права в певному суспільстві. Держава і право, з одного боку, та права людини і громадянина, з іншого боку, – не відрізняються за своєю сутністю, функціями та призначенням поняття, які функціонують незалежно одне від одного. Вони є принципово одно порядковими, взаємопов'язаними соціальними явищами [3, с. 96].

На нашу думку, права людини і справді дуже тісно пов'язані з розвитком держави. Адже вони є так званим своєрідним юридичним мірилом для всіх процесів, що відбуваються у державі. Права людини перебувають в постійному розвитку і тому відображають певні зміни в суспільних відносинах, зростання правосвідомості громадян, що досить помітно при розгляді прав відповідно до історичної періодизації.

Поняття прав людини досліджує філософія права. У філософсько-правовій літературі найбільше спорів щодо визначення поняття прав людини між представниками двох концепцій: природно-правової та юридичного позитивізму [1; с. 7]. Прихильники природно-правової теорії прав людини наголошують на незалежності прав людини від держави. Прихильники ж позитивізму стверджують, що права людини залежать від правової політики держави, від законодавства, застосування права, роботи суддів та інших органів влади [2, с. 78].

Початок ХХІ століття відзначається новим інтенсивним дослідженням природи, розкриттям природних явищ, тенденцій. Стає все більш зрозуміло: щоб вийти на правильну дорогу, необхідно звертатися до онтологічних засад, до концепції природи (Всесвіту), до реалізації місця людини в ній. Як

відомо, природа, в широкому сенсі, - це все, що існує, весь світ у різноманітності своїх форм, і у цьому значенні вона перебуває в одній площині з такими поняттями, як Матерія, Універсум, Всесвіт, тобто йдеться про світ, об'єктивну реальність, результат емоційного світу, що існує поза свідомістю людини. Незважаючи на те, що природа створює натуральні умови для існування людського суспільства - дає ідеальні норми, людина - несвідомо чи свідомо - порушує ті ідеальні норми, тобто порушує природні закони. Здебільшого це пов'язано з незнанням законів природного права, нехтування ними або навіть і через зневагу до них. Природне (натуральне, позадержавне) право, його зміст, онтологія, гносеологія, аксіологія та логіка дії у правовому просторі - є об'єктом дослідження філософії права. Учення про природне право пов'язане з тим, що людина повинна усвідомлювати сенс життя, сприймати ідеї про душу, дбати про правомірну поведінку. Звичайно, природне право не тільки розвивалось в ході історичного процесу, а й перебувало під впливом різних тенденцій, течій, внаслідок цього виникли неоднозначні, часто навіть суперечливі, визначення і тлумачення природного права. Тому сьогодні існує кілька теорій природного права, які спонукають дослідників до відповідного аналізу [5, с. 3].

Природно-правова концепція виходить з того, що права людини невід'ємні, природжені або даровані Богом, абсолютні і деякою мірою поза історичні цінності, позбавляти яких чи обмежувати які ніхто не має права. Прихильники природно-правової концепції стверджують, що людина наділяється невід'ємними правами з народження. Проблему такого підходу становить відсутність явного джерела права, таке право тягне за собою подальшу інституціоналізацію, позитивне закріплення [6, с. 26–27].

Хома Аквінський розрізняє чотири типи права: 1) Вічний закон як відображення Божественного мудрого порядку Всесвіту; 2) Божественний закон, який спрямовує людину до її вічного надприродного життя. Зрештою, згідно з християнською доктриною, земне життя людини є лише підготовкою до її загробного, вічного життя. Тому в системі християнських цінностей Божественний закон вищий від природного права та визначає його межі. 3) Природне закон регулює життя людини як природної істоти й спрямовує людину до її природного кінця. Підвалинами концепції природного права є природні схильності людей та всесвітній розум. Приписи природного права мають спільний принцип: «Роби добро й уникай зла». 4) Нарешті, людське або позитивне право регулюється погрозою покарання за дії й вчинки людей у певному суспільстві, ґрунтуючись на звичаях і вимогах цього суспільства. Природне право є тим критерієм, з яким має звірятися людське право. Законодавець має виводити людське право з природного [4, с. 138-139].

Отже, права людини і справді дуже тісно пов'язані з розвитком держави. І тому як і держава впливає на права так і право на державу. Якщо говорити про права в нашій державі можна сказати, що потрібні певні зміни відносно прав людей. Адже в нашій державі занадто багато побудовано на матеріальних цінностях. Люди забули, що вони в першу чергу є людьми. Духовне та моральне відходить на другий план всі ставлять перед собою тільки матеріальне. Люди оцінюють тебе не за твої душевні якості, а за те як ти виглядаєш, бідний ти чи багатий. Потрібно донести до людей їхнє істинне призначення. Адже коли йдеться про права людей, ми не повинні оцінювати людину, з матеріальної точки зору. Перш за все всі ми люди і маємо однакові права.

Література

1. Губин В. Философская антропология: учеб. пособие для вуз. / В. Губин, Е. Некрасова. М.: ПЭР СЭ ; Санкт-Петербург : Университет. кн., 2000. 240 с.
2. Колодій А.М. Принципи права України / А.М. Колодій. К.: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
3. Кузнецов В.І. Філософія права. Історія та сучасність: Навч. посібн. Київ :ВД «Стилос»:ПЦ «Фоліант»,2003. 382 с.
4. Сливка С.С. Природне та надприродне право: У 3-х частинах. Ч.1:Природне право: історико-філософський погляд. Київ :Атіка, 2005. 224 с.
5. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / [О.Г. Данильняк, О.П. Дзюбань, С.І. Максимов та ін.]; за ред. д-ра філос. наук, проф. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2009. 208 с.
6. Філософія права: проблеми та підходи: навч. посіб. / П.М. Рабінович, С.П. Добрянський, Д.А. Гудима та ін. Львів: Юрид. фак. Львівського національного університету імені Івана Франка, 2005. 332 с.

Учасники конференції

АНДРЕЙКО МАРІЯ ВАСИЛІВНА, аспірантка кафедри цивільного права і процесу ІППО (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: : к. і. н. В.З. Чорнописька).

АНДРУСЯК ІРИНА ПАВЛІВНА, доцентка кафедри теорії, історії та філософії права, кандидатка юридичних наук, доцент (НУ «Львівська політехніка»).

АНДРУСЯК ТАРАС ГРИГОРОВИЧ, доцент кафедри історії держави, права та політико-правових учень, кандидат юридичних наук, доцент (Львівський національний університет ім. І. Франка).

БАРАН АНАСТАСІЯ ВАСИЛІВНА, асистентка кафедри теорії, історії та філософії права (НУ «Львівська політехніка»).

БЕЛІЧЕНКО ОЛЕКСАНДРА ВАЛЕНТИНІВНА, асистентка кафедри теорії, історії та філософії права (НУ «Львівська політехніка»).

БЕЗУХ ОЛЬГА ВАЛЕРІЙВНА, студентка юридичного факультету (Тернопільський НЕУ, науковий керівник: к. ю. н., доц. Ю.В. Труфанова).

БІЛИК ПАВЛО БОГДАНОВИЧ, аспірант кафедри цивільного права і процесу ІППО (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н., доц. Н.П. Павлів-Самоїл).

БОДНАРЧУК ЛІЛІЯ ЯРОСЛАВІВНА, студентка юридичного факультету (Тернопільський НЕУ, науковий керівник: к. ю. н., доц. Ю.В. Труфанова).

ВАВРИК ХРИСТИНА БОГДАНІВНА, аспірантка кафедри цивільного права і процесу ІППО (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д. ю. н., проф. Т.З. Гарасимів).

ВАНДЬО ІГОР РУСЛАНОВИЧ, студент ІППО (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н. М.Ф. Поліковський).

ВАТАМАНЮК ЛЮБОВ ВАСИЛІВНА, аспірантка кафедри теорії, історії та філософії права (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д. ю. н., проф. Т.З. Гарасимів).

ВЕРГЕЛЕС КОСТЯНТИН МИКОЛАЙОВИЧ, професор кафедри філософії та суспільних наук доктор філософських наук (Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова)

ВОРОНЕЦЬКА ЮЛІЯ ВАЛЕНТИНІВНА, студентка ІППО (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н. М.Ф. Поліковський).

ГАРАСИМІВ ТАРАС ЗЕНОВІЙОВИЧ, професор кафедри теорії, історії та філософії права, доктор юридичних наук, професор (НУ «Львівська політехніка»).

ГУК НАЗАР ІГОРОВИЧ, аспірант кафедри цивільного права та процесу ІППО (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н., доц. Н.П. Павлів-Самоїл).

ДАВИДЮК ВАЛЕНТИН ВІКТОРОВИЧ, аспірант кафедри кримінального права і процесу ІППО (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н. Н.Д. Слотвінська).

ДЕРКАЧ МАР'ЯНА ІГОРІВНА, студентка ІППО (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н., доц. І.П. Андрусак).

ДОБОШ ЗОРЯНА АНДРІЙВНА, доцентка кафедри цивільного права і процесу кандидатка юридичних наук (НУ «Львівська політехніка»).

ДРИЖАК НАТАЛІЯ ІГОРІВНА, студентка магістратури юридичного факультету
(Тернопільський НЕУ, науковий керівник: к. ю. н., доц. О.Б. Росоляк)

ЗАХАРЧЕНКО ПЕТРО ПАВЛОВИЧ, професор кафедри історії права та держави
доктор юридичних наук, професор

(Київський національний університет ім. Т. Шевченка).

ЖАРОВСЬКА ІРИНА МИРОСЛАВІВНА, професорка кафедри теорії, історії та філософії права
докторка юридичних наук, професор

(НУ «Львівська політехніка»).

КЕЛЬМАН МИХАЙЛО СТЕПАНОВИЧ, професор кафедри теорії, історії та філософії права,
доктор юридичних наук, професор

(НУ «Львівська політехніка»).

КЛИЧКО ЖАННА ВОЛОДИМИРІВНА, студентка ІППО

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н., доц. І.П. Андрусак).

КОГУТ КАТЕРИНА ОЛЕГІВНА, студентка ІППО

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н. В.Я. Марковський).

КОЗАК БОГДАН ОЛЕГОВИЧ, аспірант кафедри теорії, історії та філософії права
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д. ю. н., проф. Т.З. Гарасимів).

КОЛИЧ ОЛЬГА ІВАНІВНА, доцентка кафедри теорії, історії та філософії права,
кандидатка юридичних наук

(НУ «Львівська політехніка»).

КОРНЕЛЮК ЮЛІЯ ІГОРІВНА, асистентка кафедри теорії, історії та філософії права
(НУ «Львівська політехніка»).

КУЛІШ ПАВЛО ЛАВРЕНТІЙОВИЧ, доцент кафедри філософії та суспільних наук
кандидат філософських наук

(Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова)

ЛИСАК ЮЛІЯ СЕРГІЇВНА, аспірантка кафедри цивільного права і процесу ІППО

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н., доц. Н.П. Павлів-Самоїл).

ЛІСНИК ОРИСЯ РОСТИСЛАВІВНА, студентка ІППО

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н., доц. І.П. Андрусак).

МАКАРЧУК ВОЛОДИМИР СТЕПАНОВИЧ, професор кафедри теорії, історії та філософії права,
доктор юридичних наук, професор

(НУ «Львівська політехніка»).

МАРКОВСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ЯРОСЛАВОВИЧ, доцент кафедри теорії та історії держави
і права, конституційного та міжнародного права, к. ю. н.

(Львівський державний університет внутрішніх справ).

МОТУЗ ВАЛЕРІЯ КОСТЯНТИНІВНА, старший викладач кафедри археології та спеціальних
галузей історичної науки, к. і. н.

(Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького)

ПІНКЕВИЧ ЯНА ЮРІЇВНА, студентка ІППО

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н. М.Ф. Поліковський).

ПОЛКОВСЬКИЙ МИКОЛА ФЕДОРОВИЧ, доцент кафедри теорії, історії та філософії права,
кандидат юридичних наук

(НУ «Львівська політехніка»).

ПУНЯК МАРІЯ-КАРИНА МИХАЙЛІВНА, студентка ІППО

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н. М.Ф. Поліковський).

САБАДИРЬ ВАЛЕНТИНА ОЛЕКСІЇВНА, студентка Полтавського юридичного інституту
(Національний юридичний університет ім. Я. Мудрого, науковий керівник: к. ю. н. М.М. Грекова)

СКОВРОНСЬКИЙ ДМИТРО МИКОЛАЙОВИЧ, доцент кафедри теорії, історії та філософії права,
кандидат юридичних наук

(НУ «Львівська політехніка»).

СИДІЙ ОЛЬГА ЄВГЕНІВНА, студентка ІППО

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н. М.Ф. Поліковський).

СЛИВКА БОГДАН СТЕПАНОВИЧ, асистент кафедри педагогіки та інноваційної освіти
(НУ «Львівська політехніка»).

СЛИВКА СТЕПАН СТЕПАНОВИЧ, завідувач кафедри теорії, історії та філософії права,
доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

(НУ «Львівська політехніка»).

СТЕЦЮК БОГДАН РОМАНОВИЧ, завідувач кафедри права та правового забезпечення
міжнародної авіаційної діяльності, доктор юридичних наук, професор

(Льотна академія (м. Кропивницький) Національного авіаційного університету)

СМЕРИК МАРІАННА СТЕПАНІВНА, студентка ІППО

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н. М.Ф. Поліковський).

СОРОЧКІН ОЛЕГ ВІКТОРОВИЧ, асистент кафедри теорії, історії та філософії права
(НУ «Львівська політехніка»).

СТРОЇЧ ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ, аспірант кафедри кримінального права і процесу ІППО
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д. ю. н., проф. О.М. Гумін).

ТЕРЛЮК ІВАН ЯРОСЛАВОВИЧ, доцент кафедри теорії, історії та філософії права,
кандидат історичних наук, доцент

(НУ «Львівська політехніка»).

ТЕРЛЮК ОЛЕКСІЙ ІВАНОВИЧ, аспірант кафедри адміністративного та інформ. права ІППО
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н., доц. Р.І. Радейко).

ТУРБАЛ ЯНА ЮРІЇВНА, студентка ІППО

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н. М.Ф. Поліковський).

ТУРЯНСЬКИЙ ЮРІЙ ІВАНОВИЧ, член НКР Конституційного суду України,
доктор економічних наук.

ЦАРИК АННА АРТУРІВНА, студентка ІППО

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: ас. Ю.І. Корнелюк).

ЦЕБЕНКО СОЛОМІЯ БОГДАНІВНА, доцентка кафедри теорії, історії та філософії права,
кандидат юридичних наук

(НУ «Львівська політехніка»).

ЦИЦИК ОЛЬГА ІГОРІВНА, аспірантка кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права

(Львівський держуніверситет внутрішніх справ, наук. керівник: д. ю. н., проф. О.М. Балинська).

ЧОРНОБАЙ ОЛЕНА ЛЕОНІДІВНА, доцентка кафедри теорії, історії та філософії права,
кандидатка юридичних наук

(НУ «Львівська політехніка»).

ЧОРНОПИСЬКА ВІКТОРІЯ ЗІНОВІЇВНА, асистентка кафедри цивільного права та процесу, кандидатка історичних наук (НУ «Львівська політехніка»).

ШАЙ РОМАН ЯРОСЛАВОВИЧ, доцент кафедри теорії, історії та філософії права, кандидат юридичних наук, доцент (НУ «Львівська політехніка»).

ШАК РОМАН ІГОРОВИЧ, аспірант кафедри цивільного права і процесу ІППО (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н., доц. Н.П. Павлів-Самоїл).

ШЕПТИЦЬКА МАРТА МИКОЛАЇВНА, аспірантка кафедри цивільного права і процесу ІППО (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. і. н. В.З. Чорнописька).

ШКОЛЬНІКОВА ТЕТЯНА ЮРІЇВНА, старший викладач кафедри філософії та суспільних наук (Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова)

ШПАК АНАСТАСІЯ ЮРІЇВНА, студентка ІППО

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н., доц. І.П. Андрусак).

ШУЛЬГАН ІРИНА ІВАНІВНА, асистентка кафедри теорії, історії та філософії права (НУ «Львівська політехніка»).

ЩЕРБАЙ ІВАННА РОМАНІВНА, старша лаборантка кафедри кримінального права і процесу (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д. ю. н., проф. С.С. Сливка).

Зміст

МАКАРЧУК В.С.

РІВНІСТЬ І НЕРІВНІСТЬ У ПРАВІ – УЧОРА, СЬОГОДНІ, ЗАВТРА: СПРОБА ОСМИСЛЕННЯ.....	3
--	---

ЧАСТИНА І.

Рівність у праві: політико-правові питання історії та сучасності

АНДРУСЯК Т.Г.

ЗАПЕРЕЧЕННЯ РІВНОСТІ У ПРАВІ – ОСНОВА РАДЯНСЬКОЇ КОМУНО- ТОТАЛІТАРНОЇ СИСТЕМИ.....	10
---	----

БЕЛІЧЕНКО О.В.

ПОГЛЯДИ ЯРОСЛАВА ПАДОХА НА ПРАВОВУ РІВНІСТЬ В ҐЕНЕЗИ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЦЕСУАЛІСТИКИ.....	12
--	----

БІЛИК П.Б.

ПРИНЦИП РІВНОСТІ ЯК РЕГУЛЯТОР НОВИХ ГАЛУЗЕЙ СИСТЕМИ ПРАВА: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА РЕФЛЕКСІЯ.....	16
--	----

ВАВРИК Х.Б.

ЕКСПЕС ПРИНЦИПУ СУВЕРЕННОЇ РІВНОСТІ У КОНТЕКСТІ АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ.....	19
---	----

ВЕРГЕЛЕС К.М., КУЛІШ П.Л., ШКОЛЬНИКОВА Т.Ю.

РІВНІСТЬ У ПРАВІ ЯК ОНТОЛОГІЧНА ПЕРЕДУМОВА САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА САМОСТВЕРДЖЕННЯ ЛЮДИНИ У СВІТІ.....	23
--	----

ДАВИДЮК В.В.

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ РІВНОСТІ.....	27
---	----

ПОЛІКОВСЬКИЙ М.Ф., ВАНДЬО І.Р.

ЕТАПИ ЕВОЛЮЦІЇ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ У ПРАВІ.....	30
---	----

ПОЛІКОВСЬКИЙ М.Ф., ПІНКЕВИЧ Я.Ю.

ПРОЯВИ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ У ПРАВІ.....	34
--	----

СОРОЧКІН О.В.

ПРИНЦИП РІВНОСТІ У НЕЮРИСДИКЦІЙНОМУ АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	38
---	----

ТЕРЛЮК І.Я.

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ ФОРМАЦІЙ 1917-1921 рр. ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА.....	43
---	----

ТУРЯНСЬКИЙ Ю.І.

ВЕЛИКА ХАРТІЯ ВОЛЬНОСТЕЙ (витоки юридизації рівності людських прав).....	47
--	----

ЦЕБЕНКО С.Б.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ТА ЗАБОРОНИ ДИСКРИМІНАЦІЇ.....	49
--	----

ШАЙ Р.Я.

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ РІВНОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	53
---	----

ШЕПТИЦЬКА М.М.

ПРАВОВА РІВНІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	55
--	----

ШУЛЬГАН І.І.

РІВНІСТЬ СТОРІН ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ ЯК ПРИНЦИП КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	58
--	----

ЧАСТИНА II.

Проблеми гендерної рівності у діяльності міжнародних організацій та у законодавчій практиці сучасних держав світу

АНДРУСЯК І.П.

ЖІНКИ У ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ ЯК ОЗНАКА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ Й
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ У СФЕРІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ.....63

БАРАН А.В.

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ГЕНДЕРНИХ СТРУКТУР У ЗАХИСТІ ПРАВ ЖІНКИ.....66

БАТАМАНЮК Л.В.

ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ.....69

ГУК Н.І.

ВПЛИВ СУДОВОЇ СИСТЕМИ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ.....72

ДЕРКАЧ М.І.

ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ КВОТ У ВИБОРЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....75

ЖАРОВСЬКА І.М.

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ.....77

КЛИЧКО Ж.В.

ПРОБЛЕМАТИКА ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СУЧАСНОМУ СВІТІ.....80

КОЗАК Б.О.

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ.....85

КОЛИЧ О.І.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НЕДОПУЩЕННЯ НАСИЛЬСТВА ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ.....87

ЛІСНИК О.Р.

ПІДТРИМКА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ РАДОЮ ЄВРОПИ.....90

МОТУЗ В.К.

ПРАВОВЕ ОПОСЕРЕДКУВАННЯ ЖІНОЧОЇ ПРАЦІ В УКРАЇНІ:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ.....93

ПОЛІКОВСЬКИЙ М.Ф., ВОРОНЕЦЬКА Ю.В.

ДО ПОНЯТТЯ СУФРАЖИЗМУ АБО РУХУ ЗА ЖІНОЧЕ ВИБОРЧЕ ПРАВО: ІЗ ІСТОРІЇ
ЗАРОДЖЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ.....97

ПОЛІКОВСЬКИЙ М.Ф., СМЕРИК М.С.

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ.....100

ЦИЦИК О.І.

ЄВРОПЕЙСЬКА ХАРТІЯ РІВНОСТІ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У ЖИТТІ МІСЦЕВИХ
ГРОМАД: ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ.....103

ЧОРНОПИСЬКА В.З.

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ.....107

ШАК Р.І.

ГЕНДЕРНА ДЕМОКРАТІЯ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....109

ШПАК А.Ю.

ІСТОРІЯ ПРИЙНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ООН ПРО
ЛІКВІДАЦІЮ ВСІХ ФОРМ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЩОДО ЖІНОК.....113

ЧАСТИНА ІІІ.

Асоційовані питання

АНДРЕЙКО М.В.

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ «ВИНИ» У НОРМАТИВНІЙ ТЕОРІЇ Е. БЕЛІНГА.....116

БЕЗУХ О.В.

ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ.....119

БОДНАРЧУК Л.Я.

ДОГОВІР КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ НЕРУХОМОГО МАЙНА:

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА.....123

ГАРАСИМІВ Т.З.

РОЗВИТОК ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА

ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ: КОРЕЛЯЦІЯ ПРОЦЕСІВ.....128

ДОБОШ З.А.

ЮРИДИЧНА РІВНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....133

ДРИЖАК Н.І.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩИХ

НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ.....137

ЗАХАРЧЕНКО П.П.

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА.....140

КЕЛЬМАН М.С.

ВИМОГИ ДО ТЕКСТУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ.....147

КОРНЕЛЮК Ю.І.

ДЕФОРМАЦІЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ ТА ІНШІ ПРИЧИНИ ПРАВОВОГО

НІГІЛІЗМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....151

ЛИСАК Ю.С.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В

УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....153

МАРКОВСЬКИЙ В.Я., КОГУТ К.О.

ПРО ОБҐРУНТОВАНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ПОЗИЦІЙ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ

ДЕРЖАВНОЇ МОВИ ОРГАНАМИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ УКРАЇНИ ТА

ЄВРОПИ.....157

ПОЛІКОВСЬКИЙ М.Ф., ПУНЯК М.-К.

ПРАВОВИЙ ВИМІР ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ.....161

ПОЛІКОВСЬКИЙ М.Ф., СИДІЙ О.Є.

ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ЗАРУБІЖНИХ

КРАЇНАХ.....166

ПОЛІКОВСЬКИЙ М.Ф., ТУРБАЛ Я.Ю.

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН ТА ЗАХИСТ ЇХНІХ ПРАВ.....168

САБАДИРЬ В.О.

ПРАВОВИЙ СТАТУС МЕДІАТОРА ПРИ ВИРІШЕННІ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ

СПОРІВ.....173

СКОВРОНСЬКИЙ Д.М.

ФОРМА СУДОВОЇ ПРОМОВИ І МИСТЕЦТВО ВИСТУПУ В СУДІ.....176

СЛИВКА Б.С., СЛИВКА С.С.

ДИДАКТИЧНИЙ ВПЛИВ НА ВИБІР ПРОФЕСІЙ: РЕТРОСПЕКТИВНА РОЗСУДЛИВІСТЬ.....178

СТЕЦЬЮК Б.Р., БЕЛІЧЕНКО О.В.	
ПОГЛЯДИ М. ЛАНГЕ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЮРИДИЧНОГО ПРОЦЕСУ ЗА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ.....	181
СТРОЙЧ В.В.	
МОДУСИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ.....	184
ТЕРЛЮК О.І.	
ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН: ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	188
ЦАРИК А.А	
ЮРИДИЧНІ ФАКТИ ЯК ПРЕДМЕТ, ПІДСТАВИ ТА РЕЗУЛЬТАТ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	192
ЧОРНОБАЙ О.Л.	
СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРІЇ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ В ПЕРІОД НОВОГО ЧАСУ (XVII-XIX СТ.).....	194
ЩЕРБАЙ І.Р.	
ПРАВА ЛЮДИНИ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ.....	196
Учасники конференції.....	200

Н а у к о в е в и д а н н я

РІВНІСТЬ У ПРАВІ:
ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА І СУЧАСНІСТЬ

Матеріали Десятої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції
www.lp.edu.ua/idp/naukova-diyalnist-kafedry

Відповідальний за випуск – проф. *Макаруж В.С.*
Упорядкування й макетування – доц. *Терлюк І.Я.*